

Tartalom

MÉCSES A TE IGÉD

IHÁSZ BEATRIX / „Te vagy az én Uram, rajtad kívül nincs, ami jó nekem	361
--	-----

TANULMÁNYOK

HAUSMANN JUTTA / Az identitás mint folyamat	362
GERD THEISSEN / Őskeresztény ethosz 1.	366
NAGY GYULA / „Istenem – miért?”	370
GOTTFRIED ADAM / Luther Passionáléja	376

FIGYELŐ

FABINY TIBOR (IFJ.) / Gyógyulást az egyháznak!	381
PRŐHLE GERGELY / Gyógyulást a társadalomnak!	384
FABINY TIBOR (ID.) / Evangélikusok a magyarországi egészségügy szolgálatában	387
BODROG MIKLÓS / Szüleink és a sorsunk	390

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

ALBERT GÁBOR / Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	393
FISCHL VILMOS / Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	394
PINTÉR JÁNOS / Reformáció ünnepe	396
MEKIS ÁDÁM / Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	397
CSERHÁTINÉ SZABÓ IZABELLA / Szentháromság ünnepe után utolsó előtti vasárnap	399



IHÁSZ BEATRIX

„Te vagy az én Uram, rajtad kívül nincs, ami jó nekem”

Zsolt 16,2

Kezembe került egy fás karalábé. Elkezdtem tisztítani. Legalább az íze miatt érdemes lesz belefőzni a levesbe – gondoltam. Farigcsáltam, próbáltam megmenteni a még ép, használható részeket, de alig maradt belőle valami.

Ilyen fás, pudvás életeket látok magam előtt. Pudvás életű, nagyrészt használhatatlan keresztényeket, akik szenvedő arccal vállalják a szolgálat terhét, de megkeseredett munkájuk hatékonysága elhanyagolható. Az élet harcába belefáradt emberek hirdetik elerőtlenedett egyházunk tehetetlenségét, üres templompadok, elmaradt istentiszteletek mutatják elfásult papjaink hiábavaló küzdelmét. Prédikálunk a sikerhajhász életcélok ellen, a felgyorsult életritmus helyett lelki feltöltődést kínálunk, de közben kicsorbult fegyvereink éle a korszellemmel vívott harcban. Ide-oda vagdalkozunk szavakkal és érvekkel, s ha tükörbe nézünk a fáradtság és mosolytalanság mély barázdáival találkozunk csupán.

Segítségünkre sietnek némelyek, belénk diktálják, mint az edzésen: még bírjuk, könnyedén ugráljunk, és egy, és kettő, és három... De inunk szakad, pihenni kívánunk és fáj már a csontunk is...

Ezért kérjük most az Urat a zsoltárból vett szóval: „*Tarts meg engem, Istenem, mert hozzád menekültem.*” Régi fekete-fehér, felkunkorodott szélű kicsi családi fénykép van előttem. Édesanyám guggol pár méterre tőlem, gyakran játszottunk így: ki jön az én kis váramba? S én patentos kezeslábasomban ingatagon és bizonytalanul közelítek felé. Ő bátorítóan széttárja karjait, biztat. Arcomon az igyekezet és öröm, a célba érés reménysége. Olyan jó lenne ilyen botorkáló akarattal, bukdácsoló életünkkel, vesztély elől menekülve vagy csak komoly-játékosan a kitért karú Isten felé szaladni! Bár átéltük már az atyai karok biztonságos ölelésének erejét, mégis ezer indokot találunk, ha számon kérnek, miért ellenkező irányba igyekszünk. Csetlünk-botlunk vagy Csoóri szavaival élve: „verődünk-vonzolódunk”. Szaladunk fűhöz-fához, mint az énekbeli cinke, hogy segítséget kapjunk, de jó, ha ebben

a nagy kapkodásban legalább fásult életüket vonzó sorstársaink nyöszörgését meghalljuk. Emberségünk keresztje, kereszténységünk tragédiája, hogy keménykedünk amikor engedékenységre lenne szükség és hajladozunk, amikor határozott kiállásunk vezetne jó útra.

Fordíthatnánk figyelmünket az öröm forrása, az ujjongás oka felé a zsoltárossal együtt, aki így vall: „*Örül a szívem és ujjong a lelkem.*” Honnan ez a lelkesedés? Megkeseredett, panaszdús világunkban az ember a maga uraként, szabadságban kíván élni s élete döntő részéből kirekeszti az Istent. Nem törvényszerű akkor hát a kudarcok és kisebb eredmények közti hánykolódásunk?

Az örömtelen, fásult hívőkről írja Simon András: „olyanok, mint a rossz kereskedelmi ügynökök, akik lakásról lakásra járva mindenkit lebeszélnek az általuk kínált portékáról”. Hiteltelen életünkkel, tanácstalanságunkkal, hirtelen mondott igazságtalan állásfoglalásainkkal, „kifacsartrom-mosoly”-unkkal, az egyház felelős vezetőiként hamar meggyőzzük – akaratunk ellenére – a kereső-kíváncsikodót: nem érdemes kereszténynek lenni.

Nem elég, ha életünket megpróbáljuk megtisztítani, kívágni belőle a pudvás, fás részeket, mert félek a maradék nem lenne elég az étel, az élet megízesítésére. Ezért kell új-régi hitvallást fogalmaznunk. „*Te vagy az én Uram, rajtad kívül nincs, ami jó nekem.*” Belehallom ebbe a vallástételbe az ének kívánságát: „Életem Jézus egyedül te töltsd be, és mindent mindent adj meg énnekem...” Ha ennek a kérésnek a töredéke beteljesül, máris megtaláltuk az öröm forrását, az ujjongás jó okát. Bátran remélhetjük, hogy meglepéssel veszi el tőlünk Istenünk elfásult életünk minden kudarcát, és adja helyette a belőle táplálkozó teljes és igazi örömet.

Ami a zsoltáros számára reménység, az nekünk, Krisztust ismerő embereknek már megtapasztalt valóság lehet. Ha ő maga tisztít meg, akkor megszabadulunk használhatatlan élet-részeinktől és megízesülnek szavaink. Akkor felkínált portékánk és hirdetett kínálatunk kelendőbb és vonzóbb lesz a plázák ajánlatánál.



HAUSMANN JUTTA

Az identitás mint folyamat

Megfontolások a személyes és közösségi identitásról Ruth könyve példáján

BEVEZETÉS

A saját identitás kérdése mindig, az egyes ember és a közösség számára egyaránt, nagy jelentőséggel bír. Helyváltoztatás, családi állapot változása – akár házasságkötés, akár gyermek születése vagy halál okán –, munkahelyváltás, a kulturális környezetben bekövetkezett változás, háború után új határok kijelölése, a politikai helyzet változása – mindannyian tudjuk, hogy mindezek nem kis kihívást jelentenek azok számára, akiknek úrrá kell lenniük ezeken a változásokon és újra meg kell határozniuk identitásukat. Minden változás kérdéseket vet fel, minden változtatás bizonytalanságot és félelmet idéz elő. A régi Izrael az idők folyamán sok változást élt át, amelyek során küzdött a változásokkal kapcsolatos kihívásokkal, megpróbálta megőrizni, illetve újradefiniálni identitását. Ruth könyve az Ószövetség egyik olyan, önmagában is nagyon különleges tanúja, amely betekintést ad ezekbe a próbálkozásokba.

Ruth könyve olyan elbeszélés, amelynek nem az a célja, hogy egy történelmi esemény (lehető legpontosabb) adatait rögzítse, hanem az, hogy az olvasót az egyes szerzőkkel – természetesen legfőképpen az elsődleges szerzővel – együtt a felkínált önmeghatározási lehetőségek által a saját élethelyzetében való önmeghatározásra segítse. Ez a reflexió a bibliai szerzők számára egyben Isten szavának meghallását és az arra való válaszadást is jelenti. Ruth könyve alaphelyzete a bírák korának egy eseménye, üzenete azonban többféle szinten megragadható. A könyv első lényeges témája az identitás kérdése, amely legtöbbször két szinten jelenik meg. Az első a személyes identitás, amely Ruth alakjában ragadható meg, és amely „mint viszonyt meghatározó kifejezés (...) rögtön arra utal, hogy az adott személy egy kapcsolatrendszeren belül helyezkedik el”.¹ A személyes identitás egy jelentős oldala „az önképek megalkotásának és revíziójának újra és újra elvégzendő, a társadalmi kapcsolatok és az egyéni élettörténet metszéspontjában létre-

jövő folyamata”.² A személyes identitás tehát nem statikus, hosszú időre elnyert, hanem folyamatosan alakul, önmagát mindig újrafarmálja.

A második szint a közösségi identitás kérdése, ebben az esetben Izraelre utalhatunk. A közösségi identitás az egyéninél mindig jelentősen összetettebbnek bizonyul. Így határozhatjuk meg: „önmagunkról és a világról szerzett tapasztalatok, önmagunkkal és másokkal kapcsolatos tervek, elvárások és kulturális szerep-adottságok viszonylag állandó, harmonikus módon történő, egységes, rendteremtő interpretációja (...) önmeghatározási folyamatok által”.³ A kollektív identitással itt mint nemzeti önmeghatározással találkozunk: „Azt mondhatnánk, hogy az etnicitás és a nacionalizmus ugyanannak az éremnek két oldala: mindkettő konstrukció, és mindkettő olyan viszonyokat és különbségeket feltételez, amelyek nem mindig mérhetők egyértelműen. Az etnicitás és a nacionalizmus közötti legegyszerűbb különbség a nemzeti önállóságra való törekvésben rejlik, így tehát lehetséges, sőt általános, hogy a nemzetek különböző etnikai csoportokból állnak.”⁴

Úgy tűnik, hogy Ruth könyvében elsősorban a személyes identitással kapcsolatos kérdés hangsúlyos. A könyv végén található genealógiában (Ruth 4, 18–22) a kollektív identitás kap szerepet. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk mindezt, észrevesszük, hogy a kétféle kérdés egymással szoros kapcsolatban van, hiszen a Ráhellal és Leával kapcsolatos analógia útján Ruthot Izrael ősanái közé sorolják (4, 11). A zsidó hagyományban a Ruth-tekercs a Savuóth olvasmányaként szerepel. A könyv ol-

² Uo.

³ Horatschek 2001, 266–267. o. „A kollektív identitásnak állandóan szüksége van a »kulturális emlékezet« általi belső megerősítésre (...) rituálék, biztos egységsszimbólumok és -mítoszok formájában (...), valamint stigmatizált közösségi tudat útján, hogy fölényét megerősítse.” (267. o.)

⁴ Weeks 2002, 147. o. Vö. uo. 12. jegyzet: „A nemzeti és az etnikai közötti különbségtétel bonyolult, és a sokszor pontatlan használatuk sem könnyíti a helyzetet. Ha a nemzeti valamivel több, mint »etnikai valamely sajátossággal« (...) akkor a szuverenitás jogának követelése minden bizonnyal a megkülönböztetés legjobban látható jele.”

¹ Glomb 2001, 267. o.

vasása során, amely nyitott a különböző áthallásokra, hamar felismerhetővé válik, hogy azokban a részekben is, ahol a közösségi identitás nem kerül szóba, ez a „titkos” téma mégis ott található.

A SZEMÉLYES IDENTITÁS – RUTH

Ruth személyével kapcsolatban kétféle identitásról beszélhetünk. Származását tekintve moábita, aki egy bevándorolt izraelitával köt házasságot. A szövegben semmiféle utalást sem találunk arra vonatkozóan, hogy ez a házasság Ruth identitásával kapcsolatban szerepet játszott volna. Továbbra is Moábbból élő moábita marad. A férj halála sem befolyásolja észrevehetően az identitást. Az anyós, Naomi megjelenésével és a Betlehembe való visszatérésre történő felszólítással azonban gyökeresen megváltozik a helyzet.

Naomi felszólítása Ruth 1,8-ban (Menjetek, forduljatok vissza, mindegyik az anyja házába!) Ruthot és Orpát moábi származásuk összefüggésébe állítja, és azt fejezi ki, ami a legközelebb áll hozzájuk.⁵ Mindenképpen szokatlan azonban az „anya házára” történő utalás, szemben a megszokott „atya háza” kifejezéssel. Az identitás új meghatározásának első jelét találjuk itt. Függetlenül attól a vitától, hogy itt matriarchális struktúrára való utalást találunk-e,⁶ először találkozunk azzal, hogy a szerző az identitás atyai gyökereiről való elképzelést áttöri, és először érvényesíti a női perspektívát. Amikor Orpa engedelmessé válik Naomi felszólításának, követi a Naomi által kifejezett identitás-meghatározást, és a szerepekkel kapcsolatos megszokott elképzelés szerint cselekszik.

Ruth elhatározásáról – Naomival Betlehembe menni – is elmondhatjuk azonban, hogy döntése nem jelentett szakítást addigi identitásával. A szerző szándéka, amellyel Ruthot szinte következetesen moábitának nevezi, egyértelművé teszi, hogy identitásának ez az oldala mindvégig megmarad, és a könyv számára meghatározó. Itt találjuk az első utalást arra, hogy az identitás megváltozása bővüléssel jön létre, a régihez való hozzátétellel, nem pedig az addigiak hátrahagyásával. Ami egyszer a személyiség és ezzel az identitás részévé vált, azt nem lehet többé kivágni onnan, csak megváltozott tapasztalatokkal másképpen körülvenni, bővülést létrehozni és korrekciót végezni rajta.

Ruth identitásának ez a kibővülése már az 1. fejezet 16k verseiben egészen világosan kifejezésre jut: „azt felelte: Ne unszolgj engem, hogy elhagyjalak és visszatérjek tőled. Mert ahová te mégy, odamegyek, ahol te megszállsz, ott szállok meg. Néped az én népem, és Istened az én Istenem. Ahol te meghalsz, ott akarok meghalni én is, ott temessenek el engem! Úgy bánjék velem az Úr most és ezután is, hogy csak a halál választ el engem tőled!” Ruth kitartó kötődése Naomihoz és az ebben gyökerező felelős-

ségérzet itt olyan vitathatatlan tényként szerepelnek, amelyek Ruth személyes identitásának természetes részei. E magatartás fontos elemei (a szöveg szerinti sorrendben): a) a Naomival való kapcsolat, b) döntés Naomi népe mellett (nagy jelentőségű itt az E/2. suffixum = a te néped, amely ezt a kapcsolatot fejezi ki), c) döntés Naomi Istene mellett (újra E/2. suffixummal = a te Istened), d) a kívánság, hogy Naomi halálának helye Ruthé is legyen. A saját temetkezési hely kiválasztásának az egyéni identitással kapcsolatos jelentősége nem elhanyagolható, különösen olyan embereknél nem, akiknek eredeti életkörülményeiktől elszakadva újra hozzá kell szokniuk a megváltozott életkörülményekhez.⁷ Itt újra az tükröződik, amit Ebach jelentősnek tart: Ruth szerint nem a származás a döntő, hanem a hová, tehát nem a múlt, hanem a jövő.⁸ Ezzel a Ruth-elbeszélés nagyfokú rokonságot mutat az Ábrahám-történetekkel, különösen Gen 12,1kk-kel – nem véletlen, hogy Ruth könyvében sok párhuzamot találunk az ősszülokk történetével:⁹ Sára, Lea és Ráhel hosszú gyermektelensége (Gen 16; 25,21; 29,31; 30); Lót lányai,¹⁰ illetve Támár egyéni kezdeményezése, hogy a nekik „járó” utódokhoz hozzájussanak (Gen 19,30kk, illetve 38); az éhínség, mint az ország elhagyásának kiváltó oka (Gen 12,10kk; 26). Ruth könyve szerzője számára nem kiszolgáltatottja a sorsnak, hanem azt ő maga alakítja – lényegesen több egyéni kezdeményezés útján, mint Ábrahám.

A jövő alakításához tartozik egyrészt a saját, elsajátított szokások és szerep megőrzése (az adott szociális helyzetben történő szerény fellépés, a női szerep) – amely az idegen kontextusba is teljes mértékben beleillik –, illetve a más szokásokhoz való alkalmazkodás (pl. az aratás után a tarlón hagyott gabona összeszedésének joga a fennálló izraeli jogrend szerint [Lev 19; Deut 24,19–22], amely az elszegényedettek számára jelent túlélési esélyt). Másrészt a fennálló szokások és rend áttörésére, illetve az azokon való túllépésre is találunk példát. Ruth a 3. fejezet szerint Boázhoz való éjszakai közeledésével, valamint azzal a házassági felhívással, amelyet ő tesz Boáznak, messzemenően átlépi a nők által gyakorolt viselkedésformákat. (A felszólítás: „Terítsd rá ruhád szárnyát szolgálódra.” Deut 23,1; 27,20; illetve Ez 16,8 összefüggésében így értelmezhető.) Az a jogértelmezés, amelyet Ruth gyakorol, kettős értelemben is szokatlan. Egyrészt azáltal, hogy egy nő végzi azt, másrészt tartalmát tekintve. A Ruth 3,9-ből idézett felszólítás a levirátus gondolatát ragadja meg, ahogyan azt Gen 38-ban olvassuk, és ahogyan Deut 25,5–10 jogi szövegében megfogalmazást nyer. Eszerint egy öz-

⁷ Vö. Gen 23 elbeszélését, ahol Ábrahám megvásárolja Efrón makpélai barlangját Sára temetkezési helyül.

⁸ Ebach 1995, 89. o.

⁹ Az „ősszülokk” kifejezést az ószövetségi tudomány Fischer, *„Die Erzeltern Israels”* (1994) című munkájának köszönheti.

¹⁰ Lót lányaihoz való viszonya azáltal is hangsúlyosabb, hogy Ruth mint moábita ahhoz a Moábbhoz tartozik, aki mint személy Lót idősebb lányának apjával való kapcsolatából származott.

⁵ Bár ez a megállapítás itt teljesen semleges.

⁶ Vö. ehhez többek között: Kluger–Kluger-Nash 1999. 33. o.

vegy, aki nem szült fiút, nem mehet hozzá idegen férfihez, hanem csak az elhunyt egyik testvéréhez, hogy az e kapcsolatból származó fiú az elhunyt nevét viselje, s így az ő fiának számítson. Ruth 3,9-ben elhangzó ajánlatának („mert közeli rokon vagy te”) indoklását a visszaváltó őszövségi gondolatában találjuk meg (Lev 25,25.48–49). A visszaváltónak mint a rangban legközelebb állónak előjoga és kötelessége, hogy a kilátástalan helyzetbe került rokont kiváltsa. Ruth nemcsak a levirátus gondolatát fordítja Boáz, a viszonylag távoli rokon felé, hanem a visszaváltás-elképzelést is kombinálja vele (Naomival való rokonsága útján), ezzel új jogértelmezést valósít meg. Ruth több szempontból is bátor játékot játszik, amelyet arra épít, hogy Boáz elfogadja-e megállapításait. Ezek el nem fogadása megghiúsítaná identitás-meghatározási törekvéseit. Az elfogadás azonban Boáz részéről megteremti a szükséges rezonanciát, és végérvényesen megerősíti Ruth új identitását.

Ruth személyiségének alakulásáról, önazonosságával kapcsolatos problémákról nem olvasunk a szöveg egyetlen, e kérdésekkel foglalkozó helyén sem, ehelyett egy az elbeszélésben, az elbeszélés által végbemenő változást fedezhetünk fel a szövegben. Ruth identitása kezdettől fogva nem önmagában, hanem Naomival való viszonyában, a szolidaritás bázisán kerül meghatározásra. Meg kell azonban állapítanunk, hogy itt nem egy sokak számára tipikus nőképpel állunk szemben, amelynek témája a nő önfeladása lenne, hanem Ruth mindvégig önmagát meghatározó marad.

A KOLLEKTÍV IDENTITÁS – IZRAEL

Ruth könyve elbeszélése a bírák korában játszódik (1,1), 4,18–22 egészen Dávidig ível. Az elbeszélő kora ezzel szemben valamivel a fogság utánra tehető. Ezt támasztja alá többek között a lelki közelség Jónással, a hiányzó utalások a királyságra, illetve az állami szervezetekre, a könyv besorolása a Kötubim/Írások sorába, és más megfigyelések sokasága is.¹¹ Az Izrael létének gyökereire való visszautalással a szerző Izrael identitását és saját jelenét Izrael kezdetivel és Dávid korának hősi idejével köti össze. A jelen identitásának leírása annak a történelem összefüggésébe való helyezése nélkül elképzelhetetlen. A múltra való visszautalás mindenekelőtt az identitás folyamatosságának kifejezését teszi lehetővé. Amit itt az elbeszélő az elbeszélés szintjén tesz, szoros párhuzamban áll Ruthnak moábitaként történő besorolásával, amellyel a kontinuitás az ő identitásában jut kifejezésre.

Az elbeszélés a bírák korában történő elhelyezésének egy másik hatása is van: a jelen problémái a múltba ve-

títve, mint ott lejátszódtak (és megoldottak) jelennek meg, s így megoldási mintákként szolgálnak a jelen számára. Ruth könyvében Izrael régi problémája áll előttünk: az idegenekkel való bánásmód, bár Moáb, mint célzottan megnevezett nép külön problémát ábrázol, amely a törvényben Deut 23,4k-ben csapódik le. Eszerint ammónitákat és moábitákat hosszú időn át nem lehet felvenni az Úr gyülekezetébe – azzal az indoklással, hogy nem adtak kenyert és vizet Izraelnek az Egyiptomból történt kivonulás során. Egészen hasonló gondolkodásmódot fedezhetünk fel Ezsdrás és Nehemiás könyveiben a vegyesházasságokkal kapcsolatos eljárás összefüggésében (vö.: Ezsd 9,1; Neh 13,1–3), ahol felróják Izraelnek, hogy házassági kapcsolatukat a moábitákkal és az ammónitákkal nem szüntették meg, s ezért büntetésre méltóak. A Ruth-könyv Moábot éppen ellenkező módon jellemzi. Moáb az éhínség előli menekülés során oltalmat jelent, amely Betlehemmel ellentétben – amely nevében (Betlehem-kenyér háza) tulajdonképpen éppen a kenyér bőséges jelenlétéről tanúskodik, most azonban a kenyérhiány helyévé lett – biztosítani tudja a túlélést az Izraelből/Betlehemből menekülő számára. Moáb ráadásul olyan helyé válik, amely az Izraelből érkezőket befogadja, s számukra moábi nővel kötött házasság útján új hazát is nyit. Moáb ezzel Izrael gyakorlatának ellenpéldája lesz. Ruthot ezenkívül olyan moábitaként mutatja be a könyv, aki Naomi visszatérése után még Izraelben/Betlehemben is gondoskodik kenyérről, és ezzel éppen az izraelita nő további életét biztosítja. Szolidaritást gyakorolnak tehát ott, ahol azelőtt ezt megtagadták. A moábiták elutasításának indoka ingataggá válik, a megszokott minta érvényét veszti, ami Izrael alapmagatartásának újragondolását is szükségessé teszi. Ruth személye tehát pars pro toto áll az egymással való másféle bánásmód lehetőségének bemutatására, nemcsak a tolerancia, hanem az elfogadás felé mutatva.

Ez az elfogadás abban éri el csúcspontját, hogy a szöveg Ruthot Dávid őszanyjaként mutatja be. Néhány exegeta ebben Dávid nem egészen „tiszta” élettörténetének igazolását látja. Dávid származásának moábi vonala egyre inkább problémává vált, s ezáltal tisztázásra szorult.¹² Bár 1Sám 22,3kk-ben Dávid és Moáb kapcsolata pozitív, hiszen Dávid ide menekíti Saul elől családját, ebből még nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket. Sokkal meggyőzőbbnek tűnik az a gondolat, hogy Dávid moábita dédanyjának útmutató szerepe van Izrael számára: ha Dávid genealógiájában helye van egy moábita nőnek, akkor Izraelben sem zárhatják ki őt.

Ezzel Ruth könyve az Ezsdrás és Nehemiás könyveiben képviselt felfogáshoz képest éppen ellenkező álláspontra helyezkedik. Az idegen nők kivétel nélküli kirekesztése, a nép tisztaságának megőrzéséhez való makacs ragaszkodás itt tarthatatlanná válik. Ebach nagyon határozottan fogalmazza meg Ezsdrás és Nehemiás pozíciójának gyengü-

¹¹ Ezek felsorolására itt nincs mód. Ez az időbeli besorolás, amelyet többek között Fischer is képvisel (különösen a Ruth könyvhöz írt kommentárjában: Fischer 2001), semmiképpen sem mentes a vitáktól (a különböző kormányhatározási kísérletek tanulmányozásához vö. Hubbard 1988, 24. kk.).

¹² Vö. többek között Gerleman 1965, 8. o. Witzernath 1975, 359. o.

lését: „A Ruth-elbeszélés olyan különleges, annyira konzekvensen egyetlen történetet beszél el (és benne más külön történeteket) – és ez az Ezsdrás és Nehémiás-koncepció irodalmi ellenpontjának csattanója –, hogy éppen az egyediségre való törekvés által válik univerzálissá. Ha ezzel a moábitával nem úgy történt, ahogyan állítólag történnie kellett volna, akkor a moábitákkal általában sem annak kell történnie. A normák nem univerzális értelemben dőlnek meg, hanem egyéni módon változnak meg – s ezáltal veszítik el hatályukat.”¹³

Izrael identitásának meghatározásában Ruth könyve szerint a nők hordozó szerepe is jelentőséggel bír. A nép sorsa semmiképpen sem csupán a férfiak kezében van, hanem a nők által is jelentősen meghatározott. A már említett ősanákat: Támárt, Ráheld, Leát és Sárát itt újra meg kell említenünk, mint akiket Ruth 4,11-ben részben Izrael felépítőiként aposztrofál a szöveg. A jókívánság megfogalmazásakor Ruth azonos szintre kerül velük. A mai felfogás ebben egy partneri, szolidáris egymás mellett élés védőbeszédét láthatja. Mindenesetre Ruth könyve a nők fontos társadalmi szerepére utal, ami az itt található formában sem az Ószövetségben, sem mai korunkban nem magától értetődő.

Ruth Tóra-magyarázó szerepe – különös tekintettel a levirátusra és a visszaváltás-törvényre amelyre Irmtraud Fischer olyan határozottan utal,¹⁴ szintén a nők jelentőségét hangsúlyozza Izrael identitás-meghatározásával kapcsolatban. A tórával való szakszerű bánásmód Izrael egyik meghatározó jellemzője és alapvetően férfiak számára fenntartott tevékenység volt. Ruth könyve áttöri ezt a mintát és megmutatja, hogy egy nő Tóra-exegézise egy egész közösség számára életet munkáló tevékenység lehet.

ÖSSZEGZÉS

Az Ószövetség szövegei tudnak arról, hogy sem a személyes, sem pedig a közösségi identitás kérdése nem választható el a kapcsolatokról. Míg Ezsdrás és Nehémiás az „identitás elhatárolás által”¹⁵ elve mellett állnak ki – amely az önfeladástól való félelemben és az idegen hatások eluralkodásának veszélyében gyökerezik Ruth könyve a találkozásban megnyilvánuló nyitottságot képviseli, legyen ennek oka akár az önmagunkban meglévő biztonságérzet, akár az a meggyőződés, hogy hosszú távon ez az út biztosítja valóban az életet.

Két olyan álláspontot találunk itt, amely különböző változatokban más ószövetségi könyvekben is megjelenik. A két pozíció párbeszédben is áll egymással, egyik korrigálja

a másikat. Az Ószövetség olvasói nem találnak egyértelmű döntést sem az egyik, sem a másik irányba. Aki az Újszövetségtől vár ilyen egyértelmű döntést, szintén csalódnai fog. A bibliai szövegek sokfélesége arra hívja fel a figyelmet, hogy ami egy-egy könyvben érvényes – az identitás és annak megőrzése –, nem egy egyszer felállított status quo-hoz kötődik, hanem azt a már létező és az újonnan létrejövő kapcsolatok fényében a múlttal való kontinuitásban újra és újra átgondolva kell meghatározni.

Ruth könyve óvakodik az identitás statikus meghatározásától. Ruth könyve szerint az identitás mozgásban van, függ a mindenkori élethelyzetektől és az emberi kapcsolatoktól. Egyrészt az adottságok által meghatározott, illetve azáltal, ami külsőleg jellemzi az embert (származás, nemzetiség, vallás, nem). Másrészt azonban az identitás más összefüggések átvételével, illetve adott szerepelvárások áttörésével tudatosan is alakítható. Ahol alkalmazkodás történik, az nem az önfeladás jele, hanem tudatos döntés, amely lehetővé teszi az alkalmazkodás által kialakuló helyzet integrálását az egyén életébe. Ahol úgy próbálják meghatározni és megvédeni az identitást, hogy figyelmen kívül hagyják az emberi kapcsolatokat, vagy a csoport meghatározottságait, illetve nem veszik tekintetbe a konkrét helyzetet, ott az identitás elfásult, nem igazán élhető lesz, és ezzel életelenségé válik.

Fordította: Wagner Szilárd

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Ebach, J.: „Wo du hingehst...” Ruth in Dachau. In: uő: „...und behutsam mitgehen mit deinem Gott”. SWI-Verlag, Bochum, 1995. (Theologische Reden 3.) 78–94. o.
- Ebach, J.: Fremde in Moab – Fremde aus Moab. Das Buch Ruth als politische Literatur. In: Ebach, J. – Faber, Richard (szerk.): *Bibel und Literatur*. Fink, München, 1998. 277–304. o.
- Fischer, Irmtraud: *Die Erzeltern Israels. Feministisch-theologische Studien zu Genesis 12–36*. Walter de Gruyter, Berlin, 1994. (BZAW 222.)
- Fischer, Irmtraud: *Rut*. Herder, Freiburg–Basel–Wien, 2001. (HThKAT.)
- Gerleman, G.: *Ruth. Das Hohelied*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1965. (BKAT 18.)
- Glomb, S.: *Identität, persönliche*. [Szócikk.] In: *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie*. Verlag J.B. Metzler, Stuttgart–Weimar, 2001. 267–268. o.
- Horatschek, A.: *Identität, kollektive*. [Szócikk.] In: *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie*. Verlag J.B. Metzler, Stuttgart–Weimar, 2001. 266–267. o.
- Hubbard, R. L.: *The Book of Ruth*. Eerdmans, Grand Rapids, 1988. (NICOT.)
- Kluger, Yechezkel – Kluger-Nash, Nomi: *A Psychological Interpretation of Ruth. Standing in the Sandals of Naomi*. Daimon Verlag, Einsiedeln, 1999.
- Schwarz, E.: *Identität durch Abgrenzung*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 1982. (EHST 162.)
- Weeks, S. D. E.: *Biblical Literature and the Emergence of Ancient Jewish Nationalism*. *Biblical Interpretation*, 10. évf. 2002/2. 144–157. o.
- Witzenrath, H. H.: *Das Buch Ruth*. Kösel-Verlag, München, 1975. (StANT 40.)

¹³ Ebach 1998, 294. o.

¹⁴ Vö. Fischer különböző munkáival. Ruth könyve Deut 23,4–5 összefüggésében tóramagyarázatként is értelmezhető, a Halacha értelmében, azaz a zsidó hagyomány értelmében, ami a Tóra előírásainak és tiltásainak konkrét használatáról szól, és ami a Talmudban ölt írásbeli formát.

¹⁵ Vö. Schwarz 1982.

Őskeresztény ethosz 1.*

A mi ethoszunk két forrása Izraelben és Görögországban

Ezekben az előadásokban azt szeretném bemutatni, hogy az őskeresztény etika nemcsak a vallásos gyülekezetek etikája, hanem az egész emberiségé. Ez az egyetemes megközelítés összhangban van az Újszövetséggel. A Hegyi beszéd „a világ világossága” kíván lenni (Mt 5,14), és nemcsak világosság az egyház számára. Pál azt mondja, hogy a keresztény magatartás értelmes istentiszteletet jelent (Róm 12,1), olyan istentiszteletet, amely megfelel a „jó” kritériumának, és amelyet érvekkel lehet igazolni.

Egyaránt beszélek az ethoszról és az etikáról. Az ethosz egy meghatározott csoport vagy közösség által gyakorolt etika. Beszélhetünk az orvosok, a tanárok vagy a keresztények ethoszáról. Az etika szűkebb értelemben az ethoszra való reflektálást jelenti. Az őskereszténységben ez a kettő összefonódott: gyakorolt ethosz és reflektált etika volt. Azonban etikát mint kidolgozott rendszert nem találunk. Még Pál sem dolgozott ki erkölcsi rendszert.

BEVEZETÉS

Hadd kezdjem a következő előadások rövid áttekintésével. Az első részben meghatározok néhány etikai kategóriát, amelyek nemcsak a bibliai etikára, hanem az emberi etikára is vonatkoznak. Ezeket a kategóriákat mindig a bibliai hagyománnyal illusztrálom. A fő gondolat az, hogy a mi ethoszunknak két forrása van: egy görögországi és egy izraeli. A görög és a bibliai etika két alapvető antropológiai lehetőséget valósít meg: a görög etika a belátás és az autonómia etikája (eine „Einsichts- und Autonomieethik”). A bibliai etika ezzel szemben az isteni parancs és a felebarátiság etikája (eine „Gebots- und Nachbarschaftsethik”). Az újszövetségi etika véleményem szerint ennek a kettőnek a szintézise – olyan bibliai ethosz, amely adoptál néhány motívumot a görög etikából. A szintézis nem azt jelenti, hogy mindkét tradíció egyenlő mértékben fontos. A bibliai tradíció az alap, a görög tradíció azonban motívumként szolgál a bibliai hagyomány átdolgozásához.

A mi ethoszunk e két forrásának felvázolása után a bibliai ethoszra koncentrálok, és egy rövid vázlatot szeretnék adni annak két alapvető értékéről: a felebarát szeretetéről és a (társadalmi) státusról való lemondásról (vagyis az alázatról). Teljes az egyetértés abban, hogy a

felebarát szeretete a Biblia központi gondolata, de az a gondolat, hogy az alázat, vagyis egy másik személy szolgálatára való hajlandóság vagy az egymásnak való alávetettség nagyon fontos lenne, meglehetősen idegen a modern mentalitás számára. Ezért azt szeretném megmutatni, hogy a státusról való lemondás és az alázat szükséges kiegészítője a felebarát szeretetének – és az alázatnak épp ez a hangsúlyozása adja a figyelemreméltó különbséget a felebarátiság bibliai ethosza és az autonómia görög ethosza között. Itt szeretnék elmélyíteni néhány gondolatot, amelyeket a *Religion of the Early Christians*¹ című könyvemben már kifejtettem.

A második fő rész Pállal foglalkozik. Pál a zsidó és a pogány világ határmezsgyéjén élt. A bibliai gondolatokat úgy folytatta, hogy közben hozzáigazította azokat a görög környezethez. Etikája az isteni parancs bibliai etikájának és a belátás hellenista etikájának szintézise. Isten parancsainak az emberek szívében kellene gyökerezniük ahhoz, hogy a keresztények spontán módon megvalósíthassák azokat. Pál megfogalmazza azt a morális víziót, hogy Isten parancsai bele vannak írva minden emberi szívébe. Mindenki megismerheti és gyakorolhatja őket. Az embereknek azonban nem sikerül így cselekedniük. Az emberi lények csak azután valósítják meg ezt a lehetőséget, miután az isteni lélek átalakította a szívüket. Ezután az emberek úgy gyakorolják a parancsolatokat, mintha saját belátásukat követnék.

A harmadik fő rész a Hegyi beszéddel foglalkozik, Pál mellett az Újszövetség második nagy etikai szövegével. Szeretném megmutatni, hogy Jézus szavainak ez a gyűjteménye a felebarátiság és az autonómia etikájának szintézise. A pro-szociális értékek (melyeknek központja a felebarát szeretete) megvalósítása érdekében a Hegyi beszéd az autonómia magas fokát követeli meg, vagyis autonómiát a szenvedélyekkel és a tradícióval szemben, a szociális kontrollal szemben és az anyagi kötelekkel szemben.

Hadd ismétljem meg fő tézisemet rövid összefoglalásként: a bibliai és a görög ethosz megkülönböztethető (1) mint az isteni parancs és a belátás ethosza és (2) mint a felebarátiság és az autonómia ethosza. Az újszövetségi ethosz olyan bibliai ethosz, amely a felebarát iránti könyörület és a státusról való lemondás két alapvető értéke köré szerveződik. De ez ugyanakkor mindkét tradíció, a bibliai

* Előadássorozat a Károli Gáspár Református Egyetem Teológiai Karán Budapesten. Első rész. A három előadást több részletben fogjuk közzélni. A tanulmányt a szerző bocsátotta a *Lelkipásztor* rendelkezésére.

¹ Vö. Theissen, Gerd: *Az első keresztények vallása. Az őskeresztény vallás elemzése és vallástörténeti leírása*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2001.

és a görög hagyomány szintézise is egyben. Pál esetében inkább beszélhetünk a parancs és a belátás ethoszának szintéziséről; a Hegyi beszéd tekintetében pedig a felebarátság és az autonómia ethoszának szintéziséről.

AZ EMBERI VISELKEDÉS HÁROM ALAPVETŐ TÉNYEZŐJE ÉS A HATALOM PROBLÉMÁJA

Kezdjük néhány általános megfontolással. Az etika kísérlet egy kívánatos élet koncepcióinak kidolgozására (konceptiók, melyeket „értékeknek” hívunk) és a viselkedés konkrét normáinak kialakítására azért, hogy a megfelelő életnek ezeket a koncepcióit megvalósíthassuk. Az etikai reflexiónak nemcsak azt kell megfontolnia, hogy mit kellene tennünk, hanem azt is, hogy mi határozza meg a viselkedésünket – tekintet nélkül arra, hogy ez genetikai, szociális vagy individuális tényezőkön alapul.²² Ismerjük meg ezeket a tényezőket közelebbről.

Genetikai tényezők

Az emberi lények a természet részei. Az evés és ivás, a szexualitás és az agresszió, a kapcsolatteremtés és a menekülés a génekben gyökerező viselkedésminták. Ezeket stimulálhatják bizonyos külső tényezők a környezetben és belső tényezők a testünkben. Különösen Pál húzza alá, hogy az emberi viselkedést a test befolyásolja (görög: *sarx*), vagyis az a természet, amelyben osztozunk minden élő teremtménnyel. A Hegyi beszéd pedig olyan genetikailag kondicionált ösztönökkel foglalkozik, mint az agresszió, a szexualitás és az éhség. A lényeg mindig az, hogy ezáltal adni lehessen az embereknek egy biztos szuverenitást a saját természetükre, az ösztöneikre és az impulzusaikra vonatkozóan.

Kulturális tényezők

Nemcsak egyedül a természet az, amely meghatározza az emberi viselkedést, hanem a kultúra is. A természet nem mondja meg egyértelműen, mit kell tennünk. Van egy szféra, amelyet meg kell töltenünk szociális normákkal. Más szavakkal nemcsak a természet törvényei, hanem a kultúra törvényei (vagy szociális normák) is vezetnek bennünket. Mind a zsidók, mind a görögök meg voltak győződve, hogy a törvénynek való engedelmesség teszi lehetővé az életet. A törvény – tekintet nélkül arra, hogy a zsidó Tóráról vagy a *polis* görög törvényéről van szó – nagyon nagyra becsülték az antik korban. Az őskereszténység is méltányolta a törvényt. A Hegyi beszéd szerint Jézus nem azért jött, hogy eltörölje a törvényt, hanem hogy betöltse azt (Mt 5, 17). Né-

zők most meg a kulturális törvény és genetikai tényezők közötti kapcsolatot.

A szociális törvények normái gyakran megerősítik azt, ami genetikailag már determinált. A gyermekekről való gondoskodás minden bizonnyal természetes alapokon áll. De a kulturális és szociális normák megerősítése nélkül sokan még jobban elhanyagolnák gyermekeiket, mint ahogyan teszik. De a gyermekekről való gondoskodás vágya újra és újra áttör – még gonosz emberek esetében is. A Hegyi beszéd kifejezően mondja: „*Ha tehát ti gonosz létekre tudtok jó ajándékokat adni gyermekeiteknek, mennyivel inkább ad jókat a ti mennyei Atyátok azoknak, akik kérik tőle?*” (Mt 7, 11). A kulturális normák ebben az esetben támogatnak egy természetes impulzust, amely még a „gonosz emberekben” is feltételezhető. Pál egyértelműen azt mondja, hogy amit a törvény követel, az az emberek szívébe van írva, melyről „lelkiismeretük és egymást vádló vagy éppen védő gondolataik együtt tanúskodnak majd” (Róm 2, 15). Az emberek spontán módon (az angol New Revised Standard bibliafordítás szerint „öszönösen”) tudják, amit a törvény követel. Nincs kétség, a természet és a kultúra, a természetes impulzusok és a kulturális normák között néha megvan a harmónia.

A kulturális normáknak azonban gyakran korrigálniuk kell természetünk impulzusait. Minden kultúrának korlátoznia kell a szexualitást és az agressziót. Az olyan parancsolatok, mint „Ne ölj!” és „Ne paráználkoddj!”, erős tendenciákkal helyezkednek szembe a viselkedésünkben. A Hegyi beszédben ezek még tovább radikalizálódnak: „*Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek: Ne ölj! (...) Én pedig azt mondom nektek, hogy aki haragszik atyjafióra, méltó arra, hogy ítélkezzenek felette.*” (Mt 5, 21k) Vagy: „*...aki kívánsággal tekint egy asszonyra, már paráznaságot követett el vele szívében.*” (Mt 5, 28) Pál azt követeli, hogy a keresztények győzzék le és feszítsék meg szenvedélyeiket és indulataikat (Gal 5, 24). Az érzelmeknek és indulatoknak ez a kontrollja az antik kor néhány sztoikus filozófusára emlékeztet, akik azt követelték, hogy a bölcs embernek szabadnak kell lennie minden szenvedélytől, és meg kell valósítaniuk ezt a szenvedélyektől mentes szabadságot (görög: *apatheia*).

A szabad akarat

Mind a természet, mind a kultúra meghagy üres területeket. Az embereknek ezeket a szabad akarat (önrendelkezés) által kell megtölteniük. A kulturális normák sem ajánlanak fel teljes körű vezetést. Mindannyian tudjuk, hogy a normák kulturálisan önkényesek, vagyis nem szükségszerűek úgy, ahogy vannak. Másmilyenek is lehetnének. Tehát rendelkezünk az önrendelkezés feladatával is mindazon túl, amit a hagyomány mond. Mert minden ember számára érvényes: „*Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek...*” Ez azonban nem elég. Mindenkinek hozzá kell tennie egy bizonyos

²² Vö. W. Bender: *Ethische Urteilsbildung, Lehr- und Studienbücher Ethik*. Stuttgart, 1988.

módon: „*De én azt mondom...*” Nekünk kell eldöntenünk, hogyan folytatjuk hagyományainkat. Amikor a Hegyi beszédet interpretáljuk, látni fogjuk, hogy a szabad akarat problémája jelen van mindhárom fő részben.

Az antitézis Mt 5,20–48-ban szabadságot hirdet a hagyománnyal és az indulatokkal szemben. A szuverén „én”, Jézus hangja, kötelezi tanítványait, hogy uralkodjanak olyan természetes indulataikon, mint az agresszió és a szexuális impulzusok. Tökéletesnek kellene lenniük, ahogyan mennyei Atyjuk is tökéletes (Mt 5,48). Mások rendelkezését (Fremdbestimmung) helyettesíteni kellene az önrendelkezéssel, amelynek alapja magában Istenben gyökerezik.

A kegyesség szabályainak nevezett rész Mt 6,1–18-ban szabadságot hirdet a társadalmi kontrollal szemben. A magasabb rendű becsületességnek függetlennek kellene lennie attól a motívumtól, hogy mit szólnak hozzá más emberek. Ez különösen fontos egy ókori társadalomban, ahol az emberi viselkedést sokkal inkább vezérli a szégyen és a megbecsülés, mint a modern társadalmakban. Ez valóban a szabályok ellen szól. A mások által lefektetett társadalmi rendelkezéseket (melyeket a többség elismerése és megbecsülése határoz meg) helyettesítenie kellene az Istenben gyökerező önrendelkezésnek.

Végül a szociális intés Mt 6,19–7,11-ben szabadságot hirdet az anyagi és társadalmi kötelekkel szemben. Ez belső szabadságot követel a birtoklásvágytól, és azt szembeveti az Istenbe vetett bizalommal, aki Atyaként gondoskodik a tanítványokról, és megad nekik minden szükséges anyagi javat.

Hozzá kell tennem, hogy a Hegyi beszéd nem használja a „szabadság” szót. De Pál használja ezt a kifejezést. Beszél a szabadságról (görög: *eleutheria*), amelyet azoknak kell gyakorolniuk, akiket Krisztus elhívott. Ez a szabadság egyaránt jelenti a test természetes szenvedélyeivel és indulataival szembeni szabadságot és a más emberek ítéletével szembeni szabadságot. Ez a szabadság magában foglalja a rituális szabadságot tekintettel még a – bizonyos körülmények között lehetséges – bálványáldozati húsevésre is, és a körülméletés visszautasítására is.³

³ Az autonómiára vonatkozólag hozzá kell tennem egy rövid megjegyzést. Kétségtelen, hogy az emberi autonómia az indulatokkal szemben az etika egyik legnagyobb témája az egész ókorban. Az őskeresztény ethosznak kezdettől fogva két karakterisztikus vonása húzható alá, melyek bibliai hátterének köszönhetőek.

1. Az emberi autonómia Isten ajándéka. A Hegyi beszéd központjában van egy ima, az Úr imája. És Pál hangsúlyozza, hogy csak Isten Lelke képes átalakítani az emberi lényeket úgy, hogy Isten akarata szerint cselekedjenek. Az autonómia Isten kegyelme.

2. Az emberi autonómia azért adatik az embereknek, hogy más embereket szolgáljanak. Ez szociális elkötelezettség. A Hegyi beszéd igazságossága a testvérek számára megtett igazságon tájékozódik. Pál ezt magyarázza, amikor a galatáknak így ír: „*Mert ti, testvéreim, szabadságra vágytok elhívva; csak a szabadság ne hogy ürrügy legyen a testnek, hanem szeretetben szolgáljatok egymásnak.*” (Gal 5,13) A szabadság köteles alárendelni magát másoknak.

AZ ETIKA ÉS A HATALOM PROBLÉMÁJA

Most hadd fordítsam a figyelmet egy döntő problémára: mind az őskereszténységben, mind a hellenisztikus etikában szembetalálkozunk egy olyan törekvéssel, mely folyamatosan tusakodik a természettől és a hagyománytól való szabadrá és függetlenné válás követelésével. A szabadság és az autonómia alapvető értékek ezekben az etikai tradíciókban. Ez az etika valójában kísérlet a hatalom redukálására. Ez maga után von egy immanens problémát minden etikában. Az etika ugyanis önmagában hatalmat foglal magában. Hétköznapi nyelvünkben a morális vagy etikai ítéletekkel előírások és értékelések formájában találkozunk. Vagy utasító (előíró) felszólítást használunk, mint pl. „Ezt vagy azt kell tenned!”, vagy értékelő kijelentést használunk, mint pl. „Ezt jól csináltad!”. Mindkét esetben azt feltételezzük, hogy a beszélő magasabb rendű a megszólítottnál. Azonban nem mindenkinek van hatalma megszólítani másokat felszólító módban, és nem mindenki van abban a helyzetben, hogy kiossza a dicséreteket és a megrovásokat. Nem mindenki határozhatja meg, mi a helyes és mi a jó. Az etikának mindig azoknak a hatalmával kell foglalkoznia, akik uralkodnak. A döntő kérdés az, ki mondja: „Neked kell!”, és ki határozza meg: „Ez jó, az rossz!”. Véleményem szerint a tudatosan reflektált etika mindig kísérlet a hatalom redukálására, beleértve az aktuálisan érvényes normák kulturális önkényességében benne rejlő hatalmat is. Ennek megvalósításához két út vezet, az egyik a görögök, a másik a zsidók által választott út. A kettő összevetésénél kénytelen vagyok leegyszerűsíteni őket a jelenlegi kontextusban. De mielőtt elemeznénk az Újszövetségben megjelenő szintézisüket, a kettő közti különbséget kell tisztáznunk.

AZ ETHOSZ KÉT ALAPVETŐ TÍPUSA MINT A HATALOM PROBLÉMÁJÁRA ADOTT VÁLASZ. A BELÁTÁS GÖRÖG ETIKÁJA ÉS AZ ISTENI PARANCS BIBLIAI ETIKÁJA

A belátás görög etikája

A görög filozófusok kis csoportja átalakította az uralkodók imperatívuszát az ember belülről fakadó imperatívuszává. Ahelyett, hogy mások irányítanának bennünket, mi gyakorlunk önkontrollt. Az uralkodói magatartást, amely eredetileg az arisztokráciában gyökerezett, most minden egyéntől elvárták az önkontroll formájában. Ez az etika az uralkodók hatalmi etikájának demokratizált formája; az autonómia és az önkontroll etikája.

De ki osztja ki a dicséretet és a megrovást ebben az etikában? Nem az emberek, hanem a természet. A görög filozófusok átalakították az értékelő kijelentéseket a valóságról alkotott ítéletekké. A jó viselkedés összhangban van a természettel (görög: *physis*), nem pedig más emberek önkényes követeléseivel (görög: *thesis*). A természet (*physis*) és a tézis (*thesis*) e különbségének erejét már a rabszolgaság

legkorábbi kritikája is demonstrálja. A rétor Alkidamas a Kr. e. 4–5. században ezekkel a szavakkal fejezte ezt ki: „Az Isten mindenkit szabadnak teremtett, és a természet senkit sem ítelt rabszolgaságra” (Arisztotelész: Retorika, 1373b 18).⁴ A dolgok természete mutatta meg neki, hogy nincs alapvető különbség rabszolgák és szabad emberek között. Ez a belátás etikája. A valóságba való bepillantás képessé tesz bennünket, hogy felismerjük, mi a helyes és mi a helytelen.

A belátás etikája feltételez egy imágót minden emberi lényben, akik felismerésüknek megfelelően cselekszenek. Ezek az emberek kielégítő autonómiával rendelkeznek, hogy saját belátásaikat kövessék. Először a valóság helyes megismerésére tesznek szert, majd a helyes viselkedés automatikusan követi ezt (a legtöbb filozófus szerint), vagy egy attitűd alapján fejlődik ki a gyakorlaton keresztül (a peripatetikusok szerint). Ez az etika kognitivistikus. A helytelen viselkedés eredete a helytelen ítéletben vagy a helytelen megismerésben van.

Az isteni parancs bibliai etikája

Beszéljünk most a második útról, amelyben a hatalmat morális imperatívuszokban redukálták, az útról, melyet Izrael választott. Ha az etikai követelések olyan imperatívuszok, amelyeket felsőbbrendűek közvetítenek alacsonyabb rendűek felé, akkor ez a kapcsolat visszájára fordul, amikor a morális felszólítás egy egyenlőtől, egy alsóbbrendűtől vagy egy gyengébb személytől jön. Ez az etika a felebarát szükségleteivel való összhangot követel: „Szeresd felebarátodat, mint magadat”. Ez a felebarát magában foglalja azokat, akik gyengébbek. Már legkorábbi formájában, a Lev 19,18-ban a felebarát szeretetének parancsa azok közé a parancsok közé van beágyazva, amelyek a gyengék iránt mutatott szociális érzékenységre szólítanak fel. A Lev 19,32 kiterjeszti ezt a figyelmet az idegenekre is. Ez nem az uralkodók ethosza, hanem a felebarátoké, akik támogatják egymást a nehéz időkben. Az idegen nem más, mint a közeli (felebaráti) idegen, aki ugyanabban az országban él.

Hogyan igazolható a felebarátnak ez a követelése? Nem a dolgok természete által, hanem Istenre való hivatkozással. A pontos szavak ezek: „Szeresd felebarátodat, mint magadat. Én vagyok az Úr, a te Istened”. Izraelben az emberi viselkedést nem a világba való racionális bepillantás formálta, hanem az akaratnak az isteni akarral összhangban lévő megfegyelmezése. Izrael a parancs etikáját fejlesztette ki. Az isteni akarat direkt kötelezettség alá helyezi az emberi akaratot, engedelmisséget követelve. Visszatekintve az izraeliták mindig az Isten parancsait fürkésző érzékről gondolkodtak. Fel kellett szabadítaniuk héber rabszolgáikat,

⁴ Ez a messzéniak védelmében hangzott el, akik fellázdak a spártaiak ellen. Ezért nem lehetünk teljesen biztosak abban, hogy Alkidamas minden emberi lényre egyaránt vonatkozóan látta-e így.

mert az izraeliták maguk is rabszolgák voltak Egyiptomban. Az emberi bölcsesség az, amely az isteni parancsokat az emberi belátásban alapozza meg.

A parancs etikája függetlenné is teszi az embereket a társadalmi hagyományoktól. Isten törvénye akkor is érvényes volt, amikor egy király vagy állam sem hirdette azt, érvényes volt a fogság idején is, és az azt követő időkben. Újra és újra emberi konvenciókat hívott elő.

Az emberi lény képében meglévő különbség fontos a parancs bibliai etikája számára. Egy parancsot meg lehet tagadni, még akkor is, ha helyes belátással jár együtt. Az ember független akarattal rendelkezik, amely lehet jó vagy gonosz. A helytelen emberi viselkedés nem a helytelen ítéletről vagy megismerésről ered, hanem a gonosz akarathoz. Ez az etika tehát nem kognitivistikus, hanem voluntarista.

Ezen a módon a moralitás két típusa fejlődött ki Izraelben és Görögországban, melyek közül mindkettő ellentmondhat a tradíciónak: vagy az emberi belátás alapján, vagy az isteni akaratnak való engedelmisség alapján. Az előbbi számára a modell az emberi autonómia, az utóbbi számára pedig valaki felebarátjának a boldogulása. Mindkét típus redukálja a hatalmat. Az első magában foglalja az önkontrollt gyakorló emberi lényt, akinek nincs szüksége arra, hogy mások irányítsák. Ezt nevezhetjük a hatalom etikájának, amely demokratizálódott. A második magában foglalja a hatalmasok által kijelentett imperatívusz konfrontálását egy másfajta imperatívusszal, amelyet egyenlők, gyengék és hatalom nélküliek jelentenek ki. A felebarátiságnak ez a bibliai etikája a törődés és a szolidaritás etikája. Nevezhetjük a közeli felebarátiság moralitásának.

A görög és a bibliai etika korlátai

A görög és a bibliai etikának egyaránt megvannak a maga korlátai. Az önkontroll görög etikája nem bízik elsősorban abban, hogy mindenki képes gyakorolni azt. A rabszolgák, a barbárok és a nők voltak azok a fő csoportok, melyek ebből ki voltak zárva, mivel úgy hitték, hogy ők természetüknél fogva mások dominanciájától függenek. A kontroll átalakítása önkontrollá tehát korlátozott maradt. A kérdés, hogy ez mikor lesz kiterjesztve a kizárt csoportokra, megválaszolatlan maradt.

A felebarátiság bibliai etikájának is megvannak a korlátai. A közeli felebarátiság moralitásaként arra hajlott, hogy elsőbbségekben részesítse valakinek a saját családját és embereit. Nem terjedt ki mindenkire. Így mindkét etikai tradíció valami önmagán túlira utal, talán a hatalom egy következetesen demokratizált etikájára, mely mindenkire vonatkozik és a felebarátiság etikájára, mely szintén univerzálissá, mindenki számára elérhetővé válik.

Mindkét etika további fejlődése a hellenista érában játszódott, amikor a görög és a bibliai hagyomány összetalálkozott egymással. A görög etikában a sztoikusok voltak azok, akik továbbfejlesztették az ethoszt azzal, hogy a rab-

szolgákat, a nőket és az idegeneket egyenlőknek tekintették. A judaizmusban a zsidó kozmopolitizmus koncepciója Philo alatt fejlődött ki. Ebben az időben alakult ki az őskeresztény etika. A parancs etikájának és a belátás etikájának szintézise leginkább Pálnál illusztrálható, az autonómia és a felebarátság etikájának szintézise pedig legjobban a Hegyi beszédben szemléltethető.

Az etika két típusának összetartó vonalai

Bevezetésünk végén szeretném aláhúzni: a görög és a bibliai ethosz különböző, de nem egymásnak ellentmondó. Fejlődésüknek összetartó vonalai vannak. Mind Izrael, mind Görögország olyan etikát fejlesztett ki, amely ellenáll a hagyományoknak. És ez az ellenállás vagy a belátáson alapul, vagy az isteni parancsnak való engedelmisségen. Mindkét etikát összehasonlíthatjuk a gyerekkortól a felnőttkorig tartó morális ítélet fejlődésével, bár kissé mindig kockázatos párhuzamba állítani az emberiség individuális (ontogenetikus) és történelmi (filogenetikus) fejlődését.

L. Kohlberg szerint a morális fejlődésnek (nagyon leegyszerűsítve) három fázisa van.

1. Premorális fázis: a gyermek viselkedésének következményeit keresi, a büntetés és a dicséret határozza meg a viselkedését.

2. A konvencionális fázis alatt a gyerekek és az emberek a csoport szabályait keresik és a csoporton belüli tekintélyeket.

3. Az autonóm fázis alatt az emberek olyan szabályok szerint alakítják viselkedésüket, melyek a csoporttól vagy a tekintélyektől függetlenül is érvényesek. Ebben a fázisban lehetséges az aktuális normákkal való szembenállás. Ezeket az internalizált (belsővé vált) szabályok alapján ítélik meg.

Az autonóm etikának ez a fázisa megjelenik Izraelben és Görögországban is. A görögöknél a természet (*physis*) normái és a társadalom (*thesis*) normái közötti szembenállással találkozunk, Izraelben pedig Isten parancsai és az emberi konvenció közötti ellentéttel. A szkeptikus modern ember szemében ezek különböző emberi tradíciók közötti ellentétek, melyek mindegyike önkényes emberi hagyomány. De egy régi hagyomány és a vele szemben álló új hagyomány különbsége alakította ki mai etikánkat. És az a feladatunk, hogy megtaláljuk a legmagasabb értékeket, melyek lehetővé tették a tradicionális normák és értékek kritikáját. Ezek a legmagasabb értékek eltérőek voltak Görögországban és Izraelben. A görögöknél az emberi akarat autonómiája iránti érzék fejlődött ki mint legmagasabb érték, Izraelben a felebarát igényei iránti érzék – a felebarát szeretete – alakult ki a legmagasabb értéként. A következő részben a bibliai ethoszra koncentrálnunk.

Fordította: Petri Gábor

NAGY GYULA

„Istenem – miért?”

A „teodiceai kérdés” mai teológiánkban és igehirdetésünkben*

Istent úgy ismerjük meg hitünkben, a Szentlélek ígésén keresztül, mint akinek teremtő és gondviselő jósága, szeretete irántunk kezdettől fogva nyilvánvaló és kétségbe nem vonható. De hogyan egyeztethető össze szeretetével és igazságosságával az a mérhetetlenül sok rossz, a szenvedés és az emberi nyomorúság, a betegségek és természeti katasztrófák, háborúk és diktatúrák borzalmi, amelyek egyformán sújtanak milliásokat, jókat és gonoszokat, Isten-tagadókat, de Isten-hívőket is? Hon-

* Részlet a *Dogmatika* második kötetének a Luther Kiadó gondozásában rövidesen megjelenő II/1. kötetéből: A bűn lényege, eredete és következményei.

Az úgynevezett „teodiceai kérdés” nem valami elvont vitakérdés, pusztán a teológia tudományának a témája. Évezredek óta foglalkoztatja a legkülönbözőbb vallásokat és a vallásfilozófusokat éppúgy, mint a keresztény teológiát, annak kezdeteitől. Ma is egyik legtöbbször felvetődő kérdése lelkipásztori szolgálatunknak, igehirdetésünknek és tanításunknak. Az itt közölt részlet erre a kikerülhetetlen, sokat vitatott kérdésre keresi a Szentírás ígéje választát, a reformáció üzenetét és a mai teológiai irányzatok sokszínű állásfoglalását.

nan ered a megmagyarázhatatlan különbség sokszor a becsületes, jóra törekvő emberek és a gonoszok sorsa közt? Az előbbieken szenvedései és az utóbbiak halálukig tartó gondtalan élete, győzelmei? Hogyan egyeztethető össze Isten szeretete és igazságossága egy nyomorékként született vagy egy rákban elpusztuló kisgyermek életével ebben a világban?

Ezek a sokszor felvetődő, fájdalmas jankiáltások és kérdések jelentik a teológiában az ún. „teodiceai kérdést”.¹ Bár a teológusok, igehirdetők és hitben élő keresztények nem egyszer elutasítják ennek a kérdésnek a jogosultságát, az valójában földi életünk egyik súlyos, kísértő és kikerülhetetlen kérdése marad az egyházban is. Ezért itt, a hamartiológiában, a bűnről szóló tanításban külön is foglalkoznunk kell vele.

¹ A *teodiceai* kifejezés az ókori görög nyelvből, az Újszövetség eredeti nyelvéből származó szóösszetétel: θεοι δικαιουσι és ennek egybevont, főnévi alakja azt jelenti: 'Isten igaznak nyilvánítása, Isten igazolása'. A teológiai kifejezésnek ez a szó szerinti jelentése, értelmezése érteni meg velünk a hívő emberek és az egyház igehirdetői, teológusai részéről vele szemben elhangzó ellenvetéseket.

A teodiceai kérdés maga egyébként régebbi, mint a kereszténység. A legősibb vallásokban is találkozunk vele. De megjelenik magában a Szentírásban is. Az Ószövetség könyvei közül különösen Jób könyve és számos zsoltár foglalkozik vele. Az Újszövetségben pedig Jézus maga is utal erre a kérdésre. Sőt keresztalála előtt – Máté és Márk evangélisták tanúságtétele szerint – a keresztfa gyötrelmei között Jézus ajkáról is elhangzik ez az emberi jajkiáltás.

De találkozunk vele a filozófia világában – különösen a vallásfilozófiai rendszerekben – is, az ókortól kezdve a legújabb gondolkodókig (egzisztenciálfilozófia). A Szentírás igéjének és a reá épülő újabb teológiának a válaszai előtt forduljunk ezért röviden a nem keresztény vallások és a különféle filozófiai-ideológiai rendszerek válaszkísérletei felé a teodicea kérdésében!

MÁS VALLÁSOK ÉS A FILOZÓFIAI RENDSZEREK A TEODICEAI KÉRDÉSRŐL

Más vallások

A kereszténységen kívüli vallások egyik jellegzetes válasza erre a kérdésre a vallási dualizmus: kétféle Őstényező, a Jó és a Gonosz, létezése és ezek küzdelme egymással földi világunkban.

A perzsa-babilóniai ősvallás szerint ezt a földi világot a jó és a gonosz isteni hatalmai alkották és benne ennek a két őslétezőnek a szüntelen küzdelme folyik egymással. A jó istenség minden jó teremtője, a gonosz istenség pedig a bűn, a szenvedés és a halál ura. Az ember földi életének a legfőbb célja a küzdelem az ősgonosz hatalmával, a bűnnel és halállal, és a hit a jó végső győzelmében a gonosz erői fölött. Mani perzsa-babilóniai vallásalapító (Kr. u. 3. sz.) az ókorban ugyanezt a vallási dualizmust hirdette. A manicheizmus sokáig erős ellenfele volt Keleten a kereszténységnek, Augustinusnak is erős küzdelmeket kellett vívnia ezzel a tanítással.

A hinduizmusban és a buddhizmusban a teodiceai kérdésre egy másik elterjedt válasszal találkozunk. Hogy ez a földi világ a bűn, a szenvedés és a halál világa, ennek a végső oka és magyarázata a lélekvándorlás. Az emberi lélek halhatatlan, új meg új testbe öltözik a földi halál után. A gonosz, bűnös ember lelke alacsonyabb (állati, alsóbbrendű) létformába kerül, hogy levezekelje előző életében elkövetett bűneit. Az igaz ember lelke viszont egyre magasabb létformákba költözik a megtisztulás útján.

Vallásfilozófiai válaszok

A vallások mellett a filozófiai gondolkodás is kereste a választ Isten létezése és ugyanakkor a földi világban található mérhetetlen sok rossz, igazságtalanság, szenvedés és halál ellentmondására. A sok filozófiai válasz közül itt csak három jellegzetes magyarázatot említünk.

Az ókor egyik legnagyobb filozófusa, az idealista filozófia megalapítója, Platón (Kr. e. 5–4. sz.) szerint kétféle világ létezik. Érzékszerveink megismerése, amely ezt a földi, látható anyagi világot tartja az egyedüli valóságnak, téved, megcsal bennünket. Ez a látható világ, tele bűnnel, rosszal, szenvedésekkel és a halál félelmével, nem az igazi világ. A jó, az igaz és a szép ideáinak a láthatatlan világát, az igazi valóságot csak értelmünk, gondolkodásunk segítségével ismerhetjük meg. Annak ura a legfőbb jó, Isten, minden jóság, igazság és szépség végső forrása és teljessége. A test és a földi-anyagi világ mulandó. Halhatatlan részünk, a lélek börtöne és sírja. A földi halál szabadulás a gondolkodó, Istent és ideákat megismerő emberi lélek számára.²

A kereszténység ókori és középkori győzelme és a reformációban történt biblikus megújulása után az idealista filozófia az emberközpontú újkori gondolkodás évszázadaiban erősödik meg újra, és válik a teológia vetélytársává Európában. Először a 17. században, Leibniz panteista filozófiájában. Leibniz szerint Isten nem valahol ezen a földi világon túl, hanem ebben a mi világunkban él és munkálkodik. Isten a „világlélek”. A minket körülvevő élő és élettelen világ természeti törvényeinek, csodálatos rendjének és gazdag sokszínűségének a megalkotója és fenntartója (*praestabilita harmonia*). Minden ellenkező látszat ellenére ezért ez a mi földi világunk „a lehető legjobb világ minden elgondolható világok közül” (*Theodicee*, 1710).

Az idealista filozófia és világnézet harmadik, legnagyobb hatású változata a 18. és 19. században terjedt el a nyugati gondolkodás területén. Ez a „német idealizmus” filozófiája Fichte, Schelling és főleg Hegel műveiben. Hegel szerint a mi földi világunkban található sokféle rossz, a bűnök sokasága, a szenvedések és a halál valójában csak az embervilág fokozatos fejlődésének átmeneti, ideiglenes kísérőjelenségei. Gyötrő és fájdalmas próbatételek az egyén életére nézve, de az egész emberiség jövőjére nézve szükségszerűek és elkerülhetetlenek. Mert ahogyan a világosság csak a sötétség negatív hátterén lesz világossággá, ugyanígy a jó, az igaz is csak a bűnök, szenvedések és a halál sötét hátterén létezik. A tézis-antitézis-szintézis világunkban uralkodó rendje az egyre magasabb rendű világ kialakulásának a feltétele. Ennek a fokozatos világfejlődésnek a láthatatlan, de valóságos irányítója a világtörténelem Ura, maga az Isten, a jó, az igaz, a tökéletesség teljessége. Hegelnek ez a valóban idealista filozófiai rendszere és egyúttal „teodiceája” még az őt követő 20. század egyes neves teológusaira is erősen hatással volt ebben a kérdésben.

A TEODICEAI KÉRDÉS A SZENTÍRÁSBAN

A földi világunkban jelentkező sokféle rossz – az emberi gonoszság, a bűnök megnyilvánulásai és következményei közösségi és egyéni életünkben, az ártatlanokat és a nyil-

² Vö. részletesebben: Nagy 2000, 199. kk., 211. kk., 255. k., 308. kk.

vánvaló, önző bűnösöket egyformán sújtó sokféle emberi szenvedés, betegségek, természeti katasztrófák, véres háborúk, a halál kikerülhetetlen diadala minden földi élet fölött – és mindennek viszonyulása Isten teremtő szeretetéhez és igazságosságához, vagyis: a teodiceai kérdés nemcsak az emberiség vallásaiban vagy a különféle világnézetekben, filozófiai rendszerekben jelentkezik, hanem magában a Szentírásban is megtalálható.

Az Ószövetség

Itt csupán az ezzel a súlyos kérdéssel foglalkozó két legfontosabb ótestamentumi igeszakaszra utalunk.

Az egyikkel már a Szentírás legelső lapjain találkozunk. A bibliai teremtéstörténet világosan kinyilatkoztatja: az embert és világát megrontó bűn, ennek következményeként pedig a szenvedések és a halál nem tartoztak az „Éden kertjéhez”, nem Isten akaratából léteznek. „*És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó.*” (1Móz 1,31) Már ebből az egyetlen igéből is nyilvánvaló, hogy a földi világunkban található sokféle gonoszság, igazságtalanság, szenvedés és a halál a legkevésbé sem Isten teremtése, ezért nem lehet Istent „felelősségre vonni” érte: miért engedte meg, hogy „igen jó” világa a bűnök, a szenvedés és a halál birodalmává legyen? De nemcsak a teremtés és a bűneset története, hanem az egész Ószövetség és Újszövetség is arról szól: mindezért nem a szent és kegyelmes Isten, mennyei Atyánk a felelős, hanem egyedül az ember. Bűnös és önző lázadás, szembefordulása Isten teremtő szeretetével, az ember szívébe, majd a Tízparancsolat két kőtáblájára vésett, jó és az ember életét védelmező életrendjével.³

Az Ószövetség másik, kiemelkedően fontos része a teodiceai kérdéssel kapcsolatban egy egész bibliai irat, Jób könyve.⁴ A Szentírásnak ez a másik igeszakasza ugyancsak az „Istenem – miért?” gyötrő emberi kérdésére válaszol a hívő embernek. Arról, hogyan lehetnek a jó és igaz ember számára végül is áldássá az életét megpróbáló szenvedések, időleges próbatételek, szemben Jób barátainak vádjaival és érveivel, hogy Isten elhagyta őt.

Az Újszövetség

Az evangéliumokban maga Jézus is szól erről a kérdésről. Elutasítja azt, hogy Pilátus galileai áldozatainak vagy a silóami toronykatasztrófa halottainak tragikus sorsa és hasonlóképpen a vakon született ember nyomorúsága a másokénál nagyobb bűnösségük következménye lenne. „...*ha meg nem tértek* – mondja Jézus –, *mindnyájan hasonlóképpen vesztek el.*” (Lk 13,1–5) A vakon született meggyógyításakor pedig így szól tanítványaihoz: „Nem ez vétkezett, nem

is a szülei, hanem azért van ez így, hogy láthatóvá legyenek rajta Isten cselekedetei.” (Jn 9,1–3) Tehát Isten szabadító kegyelme a Názáreti Jézusban.

De a teodiceai kérdés terhe alatt gyötrődő ember számára talán még ennél is jelentősebb, hogy „Istenem – miért?” jajkiáltása magának Jézusnak ajkáról is elhangzik. Mégpedig az egész evangéliumi történet egyik centrumában: a Názáreti Jézus gyötrelmes kereszthalála evangéliumi történetében, Máté és Márk evangélisták tanúságtételében, a Jézus korabeli héber-arám nyelven is az eredeti bibliai görög szövegben: „Éli, éli, lamá sabaktáni!” azaz „*Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?*” (Mt 27,46 és Mk 15,34)⁵

Van-e mélységesebb „igazolása” a hívő ember ajkairól is elhangzó, gyötrelmes teodiceai jajkiáltásnak – szemben egyes teológusokkal, akik a teodiceai kérdést elutasítják –, mint Jézus jajkiáltása a kereszthalál gyötrelmei között? Ugyanakkor azonban azt is világosan kell látnunk: a Názáreti Jézus – a valóságos ember és Isten Fia – itt idézett emberi jajkiáltása nem egymagában áll az evangéliumi történetben. Lukács és János evangélisták a többórás golgotai haláltusa két másik jézusi végső szavát is idézik, amelyek elválaszthatatlanok Máté és Márk szemtanútudósításától: „*Atyám, a te kezedbe teszem le az én lelkemet.*” (Lk 23,46) és „*Elvégeztetett!*” (Jn 19,30) A három jézusi búcsúszó együtt, egymástól elválaszthatatlanul tanúsítja a Názáreti Jézus valóságos emberségét, de ezzel együtt az Atya és a Fiú egységét is a Szentháromság Istenben. Ugyanakkor pedig a golgotai kereszthalál üdvösségtörténeti centrumában a kereszthalál mint az embervilág bűneiért végbement engesztelő kegyelmi áldozat végső célját is.⁶

A teodiceai kérdés és az Újszövetség vonatkozásában végül utalnunk kell arra, amit Pál apostol a Római levélben mond az egyetemes emberi bűnösség végzetes következményeiről az egész embervilág történetében, másfelől pedig a halál és bűnösségünk összetartozásáról: „...*a bűn zsoldja a halál.*” (Róm 1,18kk és Róm 6,23)

Végül nem feledkezhetünk meg a Zsidókhoz írt levél ószövetségi igéjéről sem: „*mert akit szeret az Úr, azt megfenyíti, és megostoroz mindenkit, akit fiává fogad.*” (Zsid 12,6)

Ezeknek a bibliai igéknek a teodiceai kérdéssel való összefüggéseire a következőkben visszatérünk.

A TEODICEAI KÉRDÉS A MAI TEOLÓGIÁBAN ÉS IGEHIRDETÉSÜNKBEN

Bár a teodiceai kérdéssel nemcsak a kereszténység előtti és utáni vallásokban, valamint az ókori és újkori filozófiai rendszerekben, hanem a Szentírásban is találkozhatunk, ez

³ 1Móz 3,1–24; 4,1kk; 6,1kk; 11,1kk; 2Móz 20,1–17; 5Móz 5,6–21.

⁴ Jób 1,6–12; 2,21kk; 3,1kk; 42,1–17.

⁵ Jézus itt az igaz ember szenvedéséről szóló zsoltár első szavait vette ajkaira, a kereszthalál emberi gyötrelmei között.

⁶ Vö. Jézus utolsó szavaihoz a keresztfán: Schlatter 1989, 411. kk. és Karner 1935, 189., 209–214. o.

a gyötrelmes kérdés az ókori és középkori egyház teológiájában alig szerepel. Egyetérthetünk azzal a megállapítással, hogy „az erős kereszténység korszakaiban” – így Augustinus, Anselmus vagy Luther idejében – nem „Isten igazolása”, hanem sokkal inkább az „ember igazolása”, a bűnös ember Isten ítéletében való megállása, a megigazulás kérdése állt az előtérben.⁷

Ha azonban a teodiceai kérdést úgy értenénk, hogy az ember súlyos helyzetben, akár a személyes sorsában, akár az őt körülvevő világ életével kapcsolatban, Istent mint egy felelősségre vonhatná vagy akár megvédelmezhetné, az ilyen módon feltett teodiceai kérdést a leghatározottabban el kell utasítanunk. Ilyen értelemben adunk igazat Barth, Elért és más ismert teológusok éles kritikájának az ilyesfajta teodiceai kísérletek fölött. Isten Isten és nem ember; ezért nem tehetjük Istent felelőssé semmilyen helyzetben! A választ az említett teodiceai jalkiáltásra – „Istenem – miért?” – egyedül Isten ígéjében, kinyilatkoztatásában kell keresnünk.

Miért tűri el Isten szeretete és igazságossága a mérhetetlen sok rosszat, a bűn uralmát, a szenvedéseket és a halált az embervilág életében? Miért engedi szenvedni az övéit is ebben a gyorsan múló földi életben? Ez a sokak számára olyan kínzó kérdés az újkorban vált újra égető és sokat vitatott kérdéssé nemcsak a vallásfilozófiában, mint láttuk, hanem az egyházban is. Abban a korszakban, amikor megint a humanista, emberközpontú gondolkodás hatalmasodott el a nyugati világban.

A rossz, a szenvedés és a halál uralma földi világunkban mint az egyetemes emberi bűnösség következménye

Isten ígéjének válasza a teodiceai kérdésre lefelől – már a Szentírás első lapjain – ez: a sokféle rossz, a bűn romboló és életpusztító hatalma, a hívőt és hitetlent egyformán sújtó emberi nyomorúságok és szenvedések, végül a földi halál, nem más, mint a „bűn zsoldja”. Az ember Istentől való elszakadásának, Isten jó és szent akarata elleni önző lázadásának a végső következménye. „Az emberi élet legkegyetlenebb szenvedései azok, amelyeket az emberek okoznak egymásnak... az az emberi életet pusztító erő, amely a gonosztól származik és a legfőbb forrása a szenvedésnek”.⁸ Mert hívők és nem hívők együtt, egyetlen földi világban élnek, ahol mindenki megtapasztalni és hordozni kénytelen a saját és mások bűneinek következményeit.

A mi korunkban, a „modern világban”, különösen is nyilvánvalóak a minden jó és igaz, a szeretet végső forrásától, Istentől való elszakadás végzetes következményei. Olyan világban élünk, ahol az ember maga akar Isten helyére lépni, elvetve magától teremtő Urának jó és

igaz életrendjét, a Tízparancsolatot és annak jézusi foglalatát, az Isten és egymás iránti szeretet legfőbb erkölcsi törvényét. Hogy ennek mik a végzetes következményei, azt az emberiség a 20. században ismerhette meg igazán. Egyfelől az egyének és a különféle emberi közösségek – népek és emberfajok, társadalmi és gazdasági csoportok – milliókat és százmilliókat elpusztító, önző érdekeit hajszoló kegyetlen küzdelmeiben. Két világháború mérhetetlen szenvedéseiben, majd az ezeket követő nacionalista és kommunista diktatúrák kegyetlen uralma alatt. Legújabbban pedig a pénz, a földi, testi örömök és a hatalom utáni hajsza erkölcsi értékeket, törvényeket nem ismerő mai világában.

Mindezekért a szenvedésekért, az Isten nélküli és önző, emberközpontú világ bűneiért, jók és igazak életének a tönkretételéért és a gonoszok halálukig tartó földi boldogságáért valami módon Istent felelőssé tenni akarni, akár csak kérdés formájában is, ez a legvégzetesebb emberi tévedés! „*Ne tévelyegjétek: Istent nem lehet megcsúfolni. Amit vet az ember, azt fogja aratni is: mert aki a testének vet, az a testéből arat majd pusztulást.*” (Gal 6,7–8a)

A szenvedés mint Isten „nevelőszköze” és hitünk próbatétele

A sokféle szenvedés és nyomorúság, betegségek, balesetek, természeti katasztrófák, a halál félelmes aratása nem kerül el Isten népét, a hívő embereket sem. Sokszor nem látjuk meg ezek értelmét és magyarázatát, sem a személyes életünkben, sem a világban. Ilyenkor újra felhangzik a teodiceai jalkiáltás az ajkunkon: „Istenem – miért?”

Ha azonban mélyebbre tekintünk és Isten ígéjére figyelünk, meg kell azt is látnunk, a célja felől nézve hogyan válhat sok baj és rossz a személyes életünkben Isten „meglátogatásává”: hitünk próbatételévé és erősítőjévé. Isten „nevelőszközévé”, a magunk életében és az egyház történetében is. De kiváltképpen a hitünkért, az evangélium szolgálataért, a Krisztusért elszenvedett próbatételek tisztítják és erősítik hitünket. Hazai egyházunk legújabb történetének nehéz évtizedeiben is sok hívő ember tapasztalhatta meg, hogyan változik át a Krisztus nevéért és egyháza ügyéért elszenvedett sokféle rossz, baj és szenvedés hitünk megerősödésévé, Isten szeretetének mindent felülmúló, mindennél értékesebb belső békességévé.

Ha azt kérdezzük: a hívő ember élete belsőleg szegényebbé, boldogtalanabbá, vagy gazdagabbá és boldogabbá válik-e a külső és belső nyomorúságok ellenére, kétségtelen tapasztalatunk az utóbbi. Keresztények milliói a tanúi annak, hogy nincs nagyobb érték ebben a küzdelmes földi életben, mint a szív, a lélek belső békessége, hitünk ereje, szeretetünk boldogsága és Istennel való közösségünk kimondhatatlan öröme, életben-halálban! „Azt pedig tudjuk, hogy akik az Istent szeretik, azoknak minden a javukra szolgál.” (Róm 8,28)

⁷ Vö. Trillhaas 1962, 172. kk.

⁸ Brunner 1950, 152. o.

A bűntől megrontott, Isten ellen lázadó világ fenn- tartása Isten megőrző, gondviselő kegyelmének a műve: türelmi idő a bűnbánatra és megtérésre

A teodiceai kérdésnek egy további, harmadik megfogalma- zása így hangzik: miért tűri el Isten igazságossága és min- den hatalma az övéi, az igazak és megtérők szenvedését, ellentétben a gonoszok időleges győzelmeivel és a halál vá- logatás nélkül pusztító hatalmával?

Isten igéje – ha teljességében figyelünk szavára – egyér- telmű választ ad erre a sokakat gyöttrő kérdésre is. Mindez azért van, mivel Isten csodálatos szeretete az azonnali íté- let, az ellene lázadó embervilág eltörlése helyett egy másik utat választott: a bűnbeesett embervilág fenntartását, tehát a „megőrző kegyelem” útját, időt adva az embernek a bűn- bánatra és a megtérésre. *„Nem késlekedik az Úr az ígérettel, amint egyesek gondolják, hanem türelmes hozzátok; mert nem akarja, hogy némelyek elpusztuljanak, hanem azt, hogy mindenki megtérjen.”* (2Pt 3,9)

Ez a „türelmi idő” Isten „megőrző kegyelmi szövetségé- nek” az ideje a bűnös világban. Először Noé idejében, az özönvíz pusztítása után, majd Babel tornya építésének ide- jében.⁹ Ezután pedig a „választott nép”, Ábrahám és utódai, Izrael népe történetében, annak vétkei és sok hűtlensége ellenére is. Isten megőrző, világfenntartó és gondviselő ke- gyelmének a tanúja, látható jele az égbolton az ószövetségi ige szerint a szívárvány, az első szövetség jelképe a bűn- beesett földi világgal.¹⁰

A „megőrző kegyelem” ideje az üdvösségtörténeti idő- szak. Átfogja mind az Ószövetség, mind az Újszövetség idejét, évezredeit, Noétól Isten Fia földi eljövételén át mind a mai napig és végül a földi világ végéig, az utolsó ítéletig és Isten országa elérkezéséig. Utalunk itt újra Oscar Cull- mann valóban korszakalkotó teológiai művére és az „üd- vösségtörténeti teológia” széleskörű kibontakozására a 20. század második felének teológiájában.¹¹

A bűntől megromlott világ fenntartása és megőrzése Isten törvénye által történik. A „szívbe írt törvény”, majd a külön kinyilatkoztatott Tízparancsolat együtt őrzik meg – mint már szó esett róla – ezt a földi világot a bűn káo- szától és a teljes pusztulástól. Az üdvözítő, bűnből és haláltól megszabadító kegyelem nagy művét viszont Isten Fia eljövetele a Názáreti Jézusban, golgotai kereszthalála és húsvéti feltámadása, majd a Szentlélek Isten pünkös- di kitöltése a földi világra együtt végzik el, Krisztus evan- géliuma szerint. Erről az üdvözítő, szabadító és újjáte- remtő kegyelemről, a Szentírás igéjének centrális üzene- téről szólnak majd a dogmatika soron következő fejezetei.

Mind mai teológiánknak, mind mai igehirdetésünknek világosan, félreérthetetlenül kell szólnia Istennek erről a kétféle munkálkodásáról, világfenntartó és üdvözítő, bűn-

től-haláltól szabadító kegyelméről, ebben az Isten nélkül az emberi önzéstől, a bűntől megromlott, ezért a halál hatalmában vergődő világban. Istennek ezt a kétféle, ke- gyelmes jelenlétét és munkálkodását nevezte el Luther, a reformátor Isten kétféle kormányzásának a földi világban.¹²

A golgotai kereszt – Isten döntő válasza a teodiceai kérdésre

Az eddigi részletes válaszok mellett a Szentírás igéjének leg- fontosabb válasza a teodiceai kérdésre a Názáreti Jézus, I- sten Fia golgotai keresztfája.

A kiválasztott teremtmény, az ember bűnös lázadására – mint az előzőekben szoltunk róla – Isten nem azonnali ítélettel, az ember és világa eltörlésével válaszolt. A földi büntetés, az Istennel való felelős életközösség Éden-kert- jéből való kiűzés után időt adott a bűnbánatra és megté- résre. Először Noé és utódai számára a türelmi szövetség- ben (szívárvány). Majd választott népe, Izrael számára, amikor bűnbánattal az Úrhoz kiáltottak. Végül a szabadí- tó Messiás elküldésének prófétai ígéreteivel az egész em- bervilág számára készítette el a bűnből és a haláltól való megszabadulás, az „üdvösség útját” a világ történetében. Ezek az ószövetségi prófétai ígérek Isten Fia emberré léteivel, a Názáreti Jézusban érkeztek el beteljesülésükhöz.

Földi életében Jézus először Isten ígéreteinek teljességét hirdeti a bűn és a halál rabjainak: bűnbocsánatot ad, bete- geket, szenvedőket gyógyít és halottakat támaszt föl. De megváltó, szabadító művének a „csúcspontja” mégis gyöt- relmes kínhalála a keresztfán és feltámadása, a földi halál legyőzése, a harmadik napon.

Mi történt a Golgota keresztfáján, az „üdvösségtörténet” középpontjában? A négy evangélium, Isten igéje szól erről. A golgotai kereszten Isten Fia testben, a Názáreti Jézus, az egyetlen büntelen, tiszta és igaz ember, az embervilág min- den bűnének büntetését veszi vállára azért, hogy ezzel meg- nyissa Isten bűnbocsátó szeretetének, a megváltó, szaba- dító kegyelemnek az útját minden bűnbánó, Istenhez visz- szatérő bűnös előtt! És ezzel az üdvösség útját már ebben a földi világban, és a halál kapuján át az örökkévalóságba, Isten országába.

Íme, ez a golgotai kereszthalál csodálatos nagy titka: a legnagyobb örömhír – evangélium a bűn és a halál meg- romlott világában. Ez az evangélium válasza az Újszövet- ségben a teodicea kínzó kérdéseire, a saját bűnei, a világ bűnös romlása és a haláltól való rettegés miatt még a hívő emberek ajkáról is annyiszor elhangzó jajkiáltásra. „Istenem – miért?” Isten válasza ez: *„Úgy szerette Isten a világot,*

⁹ 1Móz 6,5; 11,1kk.

¹⁰ 1Móz 8,21–9,17.

¹¹ Cullmann 1946. Vö. Nagy 2000, 222. kk., 267. kk., 271. kk.

¹² „Die beiden Regimente” vagy „Die beiden Reiche Gottes” Luther teoló- giájában. Ezek nem Isten két különálló „birodalmát”, az egyház és a világ szétválasztását jelentik, hanem Istennek kétféle, gondviselő és üdvözítő, szabadító és újjáteremtő cselekvését jelölik meg ebben a földi világban. Ez a félreértés gyakran előfordult és jelentkezik ma is az ökumené teológiája területén! Vö. részletesebben: Nagy 2000, 264–268. o

hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesz-szen, hanem örök élete legyen.” (Jn 3,16)¹³

Ezért vallja Pál apostol, az egyház első teológusa, hogy a „keresztől szóló beszéd” egész apostoli szolgálatának a lényege. „Mert úgy határoztam, hogy nem tudok közöttetek másról, csak Jézus Krisztusról, róla is mint megfeszítettéről.” (1Kor 2,2)

Ezért írta meg híres művét, a középkori teológia egyik kincsét Anselmus, Canterbury érseke, Isten Fia testtélétele és a golgotai kereszt csodálatos titkáról.¹⁴

Ezért jelenti ki később Luther, a Szentírás wittenbergi professzora és a középkori egyház reformátora, hogy egész teológiájának a lényege és középpontja a „kereszt teológiája” (theologia crucis). Mert „Krisztus keresztje egyedülálló tanítás Isten igéjében és a legtisztább teológia”.¹⁵

Luther híressé vált „kereszt-teológiájáról” később, Krisztus megváltói művének tárgyalásánál lesz majd szó. De már itt, a teodicea ma annyira időszerű kérdésénél sem hagyhatjuk figyelmen kívül, amit a golgotai keresztől, annak gyötrelmes belső kérdéseinkről megszabadító erejéről mond: Krisztus keresztje az egyetlen igazi válasz minden gyötrelmes kérdésünkre bűneink terhével, a világ romlásával, a földi halál félelmeivel és Isten mindenható szeretete, igazságossága „távolságával” kapcsolatban.

Korunk teológiájában nemcsak evangélikus teológusok vallják a golgotai kereszt centrális, szabadító üzenetét a „teodicea” mai problémáival, kínzó belső kérdéseivel kapcsolatban, hanem a reformáció egyházainak más, kiváló teológusai is (Emil Brunner, Jürgen Moltmann, Paul Tournier és sokan mások). Álljon itt a teodicea széleskörű mai teológiai irodalmából csupán egyetlen idézet: „Az a kérdés tehát, hogy lehet-e olyan Isten, aki ennyi gonosztságot eltűr, valójában teljesen téves kérdés. Isten nem titokzatos szfinx, nem a szenvedés közömbös szemlélője, hanem a lényege a szenvedés, egészen Fiának haláláig a keresztfán. (...) Azt gondolom, hogy egyáltalán nincs elméleti válasz a teodiceai kérdésre, csak gyakorlati, semmilyen általános válasz, csak személyes, semmilyen egyetemes válasz, csak egyéni válasz. Nincs semmilyen más megoldása a teodiceai kérdésnek azon az egyen kívül, hogy ezt a kérdést imádsággá tesszük, és Istent magát kérdezzük meg. (...) Csak egyet tudunk meg így: Isten szeret minket, még ha a látszat nem is ezt mutatja. Csak ez a kétségbeesett hit marad számunkra Isten szeretetében. (...) Ez a »mégis«, ez a – Luther szavai szerint – merész bizalom, amely Isten atyai karjaiba ejti magát”.¹⁶

A teodiceai fájdalmas kérdés, jajkiáltás lelki gyötrelmei között csak egyet tehetünk: ráemeljük szemünket a töviskoronás, értünk szenvedő és halálba menő Jézus, Isten Fia keresztfájára, és imádsággal válaszolunk Isten végtelen

szeretetének tanújelére: „Ave, crux, spes unica! Üdvözlünk, kereszt, egyetlen reménységünk!”

„Most tükör által homályosan” – a még megmaradó titkok megoldása Isten országában

Befejezésül: Isten igéjének maradt még egy válasza a teodicea hívő embereket is kísértő, fájdalmas kérdéseire. Földi életünk során Krisztus keresztje szabadító ereje mellett is maradhatnak olyan fájdalmas kérdéseink, amelyekre nincs teljes válaszunk. Ilyen gyötrelmes kérdések lehetnek – hogy csak néhány példát említsünk – a nyomorékként született vagy fertőzötten világra jött gyermekek tragédiája, saját gyermekünk vagy családtagunk váratlan elvesztése betegségben vagy balesetben, az ártatlan áldozatok ezreit pusztító természeti katasztrófák, vagy a milliőkat gyilkoló véres háborúk, forradalmak és hasonlók.

A hittel Krisztus keresztfájára tekintő ember ilyenkor a kereszten túl, messzebbre néz: a húsvéti üres sírra és a síron túl Isten országára. Ott minden, még megmaradt gyöttrő kérdésünkre végső választ találunk. „Mert azt tartom, hogy a jelen szenvedései nem hasonlíthatók ahhoz a dicsőséghez, amely látható lesz rajtunk.” (Róm 8,18) „Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre.” (1Kor 13,12) A teodicea fájdalmas kérdéseire és jajkiáltásaira adott válasz nem ér véget a Golgota keresztfájánál, hanem átnyúlik földi életünk befejezésén, és földi fájdalmainkat, kérdéseinket beragyogja Isten országa dicsőségével!

Melanchthonról írják, hogy halála előtt ezzel búcsúzott az övétől: az egyik oka annak, hogy békével és örömmel hal meg, az, hogy Isten országában majd választ kap mindazokra a titkokra, amelyekre itt a földi életben hiába kereste a megoldást. Fejezzük be ennek a ma is annyira időszerű, teológiai, igehirdetési és lelkipásztori szolgálatunkban kikerülhetetlen kérdésnek a megvitatását az ismert apostoli igével: „Mert meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelmek, sem jelenvalók, sem eljövendők, sem hatalmak, sem magasság, sem mélység, sem semmiféle más teremtmény nem választhat el minket az Isten szeretetétől, amely megjelent Jézus Krisztusban, a mi Urunkban.” (Róm 8,38–39)

BIBLIOGRÁFIA

Hivatkozott művek

- Cullmann, Oscar: *Christus und die Zeit. Die Urchristliche Zeit- und Geschichtsauffassung.* Evangelische Verlag, Zollikon–Zürich, 1946.
Kárner Károly: *Máté evangéliuma.* Sopron, 1935.
Nagy Gyula: *Az egyház mai tanítása. Evangélikus dogmatika I.* Evangélikus Sajtóosztály, Budapest, 2000.
Schlatter, Adolf: *Das Evangelium nach Matthäus.* Calwer, Stuttgart, 1989.
Urbán Ernő: *Krisztus keresztje.* Budapest–Sopron, 1941.

¹³ Az ún. „evangélium in nuce”, az evangélium dióhéjban.

¹⁴ Canterburyi Anselmus (1033–1109): *Cur Deus homo?* (Miért lett Isten emberré?) Ennek a híres művének értékes, elemző feldolgozása magyar nyelven az evangélikus teológus, Urbán Ernő munkája: *Krisztus keresztje.* Urbán 1941.

¹⁵ Luther WA 5,217. 2–3. o. Vö. WA 1,604. 29–30. o.

¹⁶ Pöhlmann 1998, 15. o.

Magyar nyelvű szakirodalom

- Előd István: *Katolikus dogmatika*. Szent István Társulat, Budapest, 1983. 187. kk.
- Gál Ferenc: *Dogmatika*. I. Szent István Társulat, Budapest, 1990. 114. kk.
- Próhle Károly: *A hit világa*. Harangszó, Győr, 1948. 199–200. o.
- Sebestyén Jenő: *Református dogmatika*. Iránytű Kiadó, Budapest–Gödöllő, 1994. 113. kk.
- Tavaszy Sándor: *Református keresztény dogmatika*. Kolozsvár, 1932. 143. kk.
- Voigt G.: *Bevezetés az egyház tanításába*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest, 1997. 41–45. o.

Idegen nyelvű szakirodalom

- Billicsich, F.: *Das Problem des Übels in der Philosophie des Abendlandes*. I–III. Sexl, Wien–Köln, 1955–1959.
- Bonhoeffer, Dietrich: *Widerstand und Ergebung*. (Briefe). Berlin, 1957.
- Brunner, E.: *Dogmatik*. Bd. 2. *Die christliche Lehre von Schöpfung und Erlösung*. Zwingli-Verlag, Zürich, 1950. 208–221. o.
- Eberhard, S.: *Kreuzestheologie. Das reformatorische Anliegen in Zinzendorfs Verkündigung*. Kaiser, München, 1937.
- Elert, Werner: *Der christliche Glaube. Grundlinien der lutherischen*

- Dogmatik*. Martin-Luther-Verlag, Erlangen, 1988. 107. kk. 267., 317. o.
- Fritzsche, H. G.: *Lehrbuch der Dogmatik*. II. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, 1967. 336–344. o.
- Gollwitzer, H.: *Krummes Holz – aufrechter Gang*. Kaiser, München, 1973.
- Härle, Wilfried: *Dogmatik*. Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1995. 439–455. o.
- Keller-Hüschmenger, M.: *Die Kirche und das Leiden*. Kaiser, München, 1954.
- Loewenich, Walther von: *Luthers Theologia crucis*. Kaiser, München, 1939. (Magyar kiadás: *Theologia crucis. A kereszt teológija Luthernél*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest, 2000.)
- Moltmann, Jürgen: *Der gekreuzigte Gott. Das Kreuz Christi als Grund und Kritik christlicher Theologie*. Kaiser, München, 1973.
- Pöhlmann, H. G.: *Abriss der Dogmatik*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 1975. 153–161. o.
- Pöhlmann, H. G.: Vor der Wand der Verzweigung. Warum lässt Gott soviel Böses zu? Die Frage der Theodizee. *Lutherische Monatshefte*, 1998/5. 12–15. o.
- Tillich, Paul: *Systematische Theologie*. Bd. 1. Evangelisches Verlagswerk, Stuttgart 1955. 309–311, 324. kk.
- Trillhaas, W.: *Dogmatik*. Töpelmann, Berlin, 1962. 172–176. o.
- Wingren, G.: *Evangelium und Kirche*. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1963.
- Wingren, G.: *Schöpfung und Gesetz*. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1960.

GOTTFRIED ADAM

Luther Passionáléja

*Az első evangélikus gyermekbiblia**

A gyermekbibliák a vallásos nevelés fontos eszközei, s nemcsak az utóbbi időben játszanak jelentős szerepet. Nagyobb figyelmet érdemelnének, s ez még inkább érvényes az ideai kitüntetett évben, melynek mottója „Keresni és találni. 2003, a Biblia éve.”

A jubiláns liturgikai kutatásai kapcsán mindig is tudatában volt annak, hogy a gyermekek fontosak az egyház élete számára. Ez megmutatkozik például az istentisztelet kérdéseiről írott művében.¹ Ezért lehet számára találó születésnap-i üdvözet a következő vázlat Luther Passionáléjáról, amely az első evangélikus gyermekbiblia. Ez az irat először 1529-ben jelent meg az „Ein betbüchlin mit eym Calender und Passional” részeként.² A Luther-kutatás alábecsülte Luther „kicsinyének” a jelentőségét, amely ezen zsebköny-

vecske alakjában előttünk van. Az alábecsülés abban is megmutatkozik, hogy a weimari kiadásban (WA) a Passionálé szövege ugyan megjelent, de a hozzátartozó képek már nem.³ De először is ejtsünk szót a gyermekbiblia műfajáról.

A GYERMEKBIBLIA FOGALMA ÉS MŰFAJA

Nem definiálható egy mondatban, hogy mit is nevezünk gyermekbibliának. Ezzel a fogalommal különböző formák sokaságát szokás jelölni. Közös bennük, hogy gyermekek számára készítették ezeket – felnőttek. Ezért aztán azt is visszatükrözik, hogy a felnőtteknek milyen antropológiai és teológiai elképzelésük van a gyermekekről, és milyen pedagógiai szándékkal készítik a gyermekbibliát, például az üdvörténetet akarják hirdetni, Jézus koráról és környezetéről tájékoztatni, vallásosságra nevelni, az érzelmekre hatni, etikus cselekvésre ösztönözni stb. A gyermekbiblia műfajának pontosabb beosztása tekintetében Christine Reents osz-

* A fordítás alapjául szolgáló tanulmány: Gottfried Adam: *Luthers Passionalbüchlein. Amt und Gemeinde*, 54. évf. 2003/2–3. 74–78. o. A szerző bocsátotta a Lelkipásztor rendelkezésére.

¹ H.–C. Schmidt-Lauber: *Die Zukunft des Gottesdienstes* (ctb 19). Stuttgart, 1990.

² M. Luther: *Ein betbüchlin mit eym Calender und Passional*. Hans Lufft. Wittemberg, 1529. Frieder Schulz 1982-ben egy utószóval ellátott facsimile kiadást jelentetett meg a kasseli Johannes Stauda Kiadónál.

³ WA 10/II, 458. 16–459. o. Tizenegy tartalmazza az előszót, WA 10/II, 458. 12–470. o. Hat pedig a szövegeket képek nélkül.

tályozása lehet segítségünkre. Ebben 10 különböző műfaj található.⁴

1. Bibliai idézeteket tartalmazó könyvek, amelyek gyakran kátémondatok alátámasztására vagy életvezetést segítő szándékkal készültek, illetve aktuális témához kapcsolódó tájékozódást szolgáltattak.⁵
2. Képes bibliák, melyek általában kevés szöveget tartalmaztak.
3. Ünnepi könyvecskék, melyek illeszkedtek a vásárnapok és az egyházi esztendő ünnepeinek perikópáihoz.
4. Katechetikai gyermekbibliák.
5. Elbeszélések, melyek bibliai alapokon nyugszanak, de attól szabadon eltérnek.
6. Gyermekek számára készült, Jézusról szóló könyvek.
7. Bibliai képeskönyvek.
8. Régészeti, történeti és földrajzi témájú ismeretterjesztő könyvek.
9. Paródiák.
10. Bibliai képregények.

Ezen formák közül az első hat a 16–18. századig nyúlik vissza, míg az utolsó négy a 20. században alakult ki. Luther Passionáléja a második csoportba tartozik, a képes bibliák közé.

A gyermekbibliák előfutáraként szokták néha emlegetni Petrus Comestor *Historia Scolasticá*ját a 12. századból és a 14–15. század historikus bibliáit. Petrus Comestor (kb. 1100–1179) korai párizsi skolasztikus volt. Bibliája bestseller lett. Sok másolat készült róla, németre is lefordították és egész Európában árusították. Comestor egy olyan ó- és újszövetségi világtörténelmet alkotott, amelyben profán és bibliai eseményeket állít egymással párhuzamba, követve eközben a kronológiai sorrendet. Azonban ez még nem tartozik a tulajdonképpeni gyermekbibliákhoz, mert – a Biblia Pauperumhoz hasonlóan – a felnőttek teológiai továbbképzése a célja.

„A KISDEDEK KEDVÉRE” – LUTHER PASSIONÁLÉJA (1529)

Az első gyermekbibliának Luther 1529-es Passionáléját tekinthetjük. Erre az évre egyrészt az volt jellemző, hogy megjelent a Kis káté, másrészt hogy folytak a teljes Biblia fordításának munkálatai, mellyel Luther 1534-ben készült el.

Luther az előszóban a mű megjelentetésének céljáról azt írja, hogy a könyvecske „legfőképpen a kisdedek és az egy-

⁴ Art. Schul- und Kinderbibeln 1. Evangelisch. In: F. Rickers – N. Mette (Hg.): *Lexikon der Religionspädagogik 1*. Neukirchen-Vluyn, 2001. 1010. o. – Lásd még C. Dohmen-Funke: *Kinderbibeln – früher und heute*. Von den Veränderungen einer Buchgattung. In: Katechetisches Institut des Bistums Trier/Katholische Akademie Trier (Hg.) *Kinderbibel zwischen Qualität und Kommerz*. Trier, 2000. 44–58. o.

⁵ A tanulmány eredeti szövegében minden típushoz találhatók példák is német nyelvterületen megjelent könyvekből. Mivel ezek a magyar olvasó számára valószínűleg nem elérhetőek, a fordításban nem szerepelnek a hivatkozott művek. Akit mégis érdekelnek a konkrét példák, az eredeti szövegben utánanézhet. – *A ford.*



„Ő tanúként jött, hogy bizonyosságot tegyen a világosságról, hogy mindenki higgyen általa.”

(János) „...elindult és hirdette a Jordán egész környékén a megtérés keresztességét a bűnök bocsánatára.”

Es war ein mensch von Gott gesandt/
der hies Johannes/ Der kam zum zeugnis/
das er zeugete von dem lichte/ Johans
110. i.

Johannes kam hirt alle gegen des
Jordans/ und predigt die tauffe der busse
zur vergebung der sunden/ Luc-111
5

ügyűek kedvéért íródott, akiket a képek és a hasonlatok jobban indítanak az isteni történet megjegyzésére, mint csupán a szavak vagy tanítások.”⁶ Amikor Luther „kisdedekre és együgyűekre” utal, akkor egy szokásos fordulatot használ, mellyel egymás mellé kerülnek a gyermekek és a kevésbé képzett felnőttek. Ugyanakkor Luther számára a gyermekeknek más a súlyuk, ahogyan ezt még megmutatjuk.

Luther „Bibliai történeteiben” a szövegek sem nem a Tízparancsolat illusztrációs anyagai, ahogyan ez más kiadványokból ismert, sem pedig az erkölcsi nevelés elsődleges céljával íródtak, mint például Otto Braunfels 1527-ben megjelent *Catalogi virorum illustrium vetereris et novi testamenti* című könyve (németül *Heldenbüchlein* címen vált ismertté). Luther számára az üdvtörténet az elsődleges, Isten cselekvése az emberekért. Ezért a Passionálé nem szorítkozik csupán a szenvedéstörténetre, hanem a teremtéssel kezdődik, s az idők teljességével zárul.

Egy ilyen gyermekbiblia megfelel Luther gyermekértelmezésének is. Erre jellemző, hogy bár a gyermek is alá van vetve az eredendő bűnnek, a kereszttségben kapott kegyelem ehhez képest sokkal többet nyom a latban. Luther a gyermeki „állapotot” nagyon magasra értékelte. Azzal a nézetel ellentétben, mely szerint az ember emberré létele egyedül értelmes nevelés segítségével érhető el, mint ahogy például Erasmus is vélte, Luthernél azt a nézetet találjuk, hogy az emberi legszebb formájában éppen a kisgyermekekben van

⁶ „Allermeist umb der kinder und einfeltigen willen, welche durch bildnis und gleichnis besser bewegt werden, die Göttlichen geschicht zu behalten, denn durch bloße worteodder lere.”

meg, így a gyermek éppenséggel az „elveszett paradicsom szimbóluma és az igazi keresztény élet példaképe”⁷ lehet. Ennek alapja nem a gyermek büntelenségének és természetes tisztaságának gondolata, hanem a keresztségben kapott kegyelem. Ez az az antropológiai alap, amelyről indulva Luther megtalálja az utat a gyermekszerű vonatkozásokhoz.

Kétségtelen, hogy Luther is abban a középkori tradícióban állt, melynek jelmondata „írást az olvasni tudóknak, képet az analfabétáknak” volt. Természetesen Luthernél a kép nagyrabecsülésének oka ezenkívül a hermeneutikájában is keresendő. Különböző közlésekből tudjuk, mennyire érdeklődött a bibliai és a teológiai igazságok képes ábrázolásának kérdései iránt. Barátság kötötte össze Lukás Cranachhal, az evangélikus ikonográfia megalapítójával, és vele közvetlenül is értekezett a képek tartalmi megalkotásáról, ahogyan azt nem utolsósorban a szintén 1529-ben megjelent Törvény és kegyelem képpel kapcsolatban is tudjuk.⁸

Ha végül azt is figyelembe vesszük, hogy Luthernek kiváló érzéke volt a publicisztikai lehetőségekhez, s az irodalmi műfajok széles körének felhasználása tekintetében máig sem érte utol egyetlen német író sem, arra a következtetésre juthatunk, hogy a Passionálé esetében nagyon is tudatos alkotási folyamatról van szó. Véleményem szerint az sem volt véletlen, hogy a Passionálé 1529-ben jelent meg, éppen a Kis kátéval egy időben.

A SZÖVEGI ÉS KÉPI PROGRAM

A Passionáléval Luther minden bizonnyal a középkori passiói könyvecskék tradíciójához kapcsolódik. Ezek képekkel illusztrált olvasókönyvek, melyek szentekről és vértanúkról szólnak. Luther azonban a „passionálé” szóval Krisztus egyedül igazi szenvedésére utal, és a szentekhez intézett imádságokat bibliai igékkel helyettesítette, amelyeket egyenként ötven, a teremtéstől az idők teljességéig az üdvtörténethez kapcsolódó fametszetekhez rendelt magyarázatként.⁹

Míg a középkori hagyomány csak a szenvedéstörténetekre koncentrált, Luther az egész üdvtörténetet figyelembe vette. Ötven fametszet található a műben. Mindegyikük – egy esettől eltekintve¹⁰ – egy bibliai perikópához van rendelve. A fametszet és az igeszakasz, amelynek rövid összefoglalását adja Luther, szorosan összekapcsolódnak. Ez azért figyelemreméltó, mert a bibliai képeskönyvek törté-

⁷ Lásd R. Lachmann: Art. Kind. In: *Theologische Realenzyklopädie*. Bd. 18. Berlin – New York, 1989. 156–176. o. Itt 161. o.

⁸ Lásd G. Adam: Elend und Würde des Menschen – ins Bild gesetzt. In: *Amt und Gemeinde* 50, 1999. 208–211. o.

⁹ F. Schulz utószava a faksimile kiadáshoz Kassel, 1982. 11. o. Érdekes ebben az összefüggésben Dürer egyik idevágó műve, amely többek között A. Dürer: *Die kleine Passion* (Insel-Bücherei Nr. 250). Leipzig, é. n. címen elérhető. Ebben 34 fametszetet találunk bibliai kísérszöveg nélkül. A fametszetek tekintetében világos összefüggésben áll egymással Luther és Dürer szóban forgó műve. A Passionálé későbbi kiadásaiban részben Dürer rajzaira cserélték a fametszeteket.

¹⁰ Lásd lent az utolsó idézett képet!



„Miután pedig elteltek az ünnepnapok, és hazafelé indultak. (...) Három nap múlva találták meg a templomban, amint a tanítómesterek körében ült, hallgatta és kérdezte őket. (...) Mire ő így válaszolt (szüleinek): »Miért kerestetek engem? Nem tudtátok, hogy az én atyám házában kell lennem?« (hogy nekem abban kell lennem, ami Atyámé?)”

netéből azt láthatjuk, hogy kép és szöveg ilyen szoros összekapcsolása nem gyakori.

Ha kinyitjuk a Passionálét, a kép mindig a bal oldalon van, a jobb oldalon pedig a bibliai szöveg tartalma található rövid, nyelviileg egyszerűsített formában, hat-tíz sor terjedelemben. A Passionálé első képe a teremtésről szól.

Az egész teremtéstörténetet három mondatban foglalja össze. Ez hihetetlen redukciót jelent, miközben kizárólag a mondanivaló magjára koncentrált a szerző. Egyértelműen Luther megfogalmazásával van dolgunk. A metszetek nem a kísérszöveg egyes részleteit adják vissza, hanem részben még többet: a perikópa mondanivalójának összességét. Ebből következően világos, hogy Luther programjának megfelelően kép és szöveg összetartoznak. Ennek megfelelően az előszóban Luther kifejezetten védelmezi a laikusoknak szóló bibliák képes prédikációit a képrombolókkal szemben a következő szavakkal: „Hogy a képrombolók elátkoznak és megvetnek, nem érdekel. Nekik nincs szükségük a mi tanításunkra: éppígy mi sem akarjuk az ő tanításukat, és hamarosan elválnak útjaink. A képekkel való visszaélést és a beléjük vetett hamis bizalmat mindig is kárhoztattam és büntettem... De ami nem visszaélés, mindig békén hagytam, és megmaradhatnak, ha hasznos és lélekemelő módon használják őket.”¹¹

Az ötven képet a wittenbergi nyomdász, Hans Lufft, aki később Luther bibliafordításainak legjelentősebb kiadója lett, az 1529-es kiadáshoz saját maga készítette. A famet-

¹¹ WA 10/II, 459. 3–8. o.

szetek készítőjének neve ismeretlen.¹² Nagyon érdekes a „tizenkét éves Jézus a templomban” ábrázolása. Itt Jézust egyértelműen az írások magyarázójaként láthatjuk. Ez kifejezetten evangélikus hangsúlyhelyezés.

Korábban már utaltam rá, hogy egy kép kilóg a sorból, mivel nem kapcsolódik közvetlenül a perikópa összefüggéséhez. Ez hátulról a harmadik fametszet, amelyet „Krisztus mint a világ bírása” és „A tanítványok kiküldése” követ. Ezen a képen az evangélikus gyülekezeti élet látható. A hozzárendelt textusok Mk 16,20 („Azok pedig elmentek, hirdették az igét mindenütt, az Úr pedig együtt munkálkodott velük, megerősítette az igehirdetést a nyomában járó jelekkel.”) és ApCsel 2,38.41 („Péter így válaszolt: »Térjétek meg és keresztelkedjétek meg valamennyien Jézus Krisztus nevében, bűneitek bocsánatára, és megkapjátok a Szentlélek ajándékát. (...)« Akik pedig hittek a beszédének, megkeresztelkedtek, és azon a napon mintegy háromezer lélek csatlakozott hozzájuk.”).

A Passióalában a következő képek és bibliai szakaszok találhatóak.¹³

A FAMETSZETEK ÉS SZÖVEGEK ÁTTEKINTÉSE

Ószövetség

1. Isten megteremti a világot (1Móz 1,1.31; 2,2)
2. Isten lelkét leheli Ádámba, és megteremti Évát (1Móz 1,27; 2,22k)
3. A bűnbeesés (1Móz 2,16k; 3,4k)
4. Kiűzetés az Édenből (1Móz 3,15)
5. Nőé bárkája (1Móz 6,5; 7,13.23)
6. Sodoma és Gomora pusztulása (1Móz 18,20; 19,24k)
7. A páska elrendelése (2Móz 12,3.5kk)
8. Átkelés a Vörös-tengeren (2Móz 14,27kk)
9. Mózes megkapja a Tízparancsolatot (2Móz 20,1k; 5Móz 4,13)
10. A manna csodája (2Móz 16,14k; 5Móz 8,3)
11. A protoevangélium: az ércikgyó (4Móz 21,8; Jn 3,14k)

Újszövetség

1. Jézus születésének ígérete (Ézs 7,14; Lk 1,30k)
2. Mária és Erzsébet (Lk 1,39kk)
3. Krisztus születése (Lk 2,6k)
4. Jézus körülmetélése (Lk 2,21)
5. A napkeleti bölcsek imádása (Mt 2,1k.11)
6. Betlehemi gyermekgyilkosság (Mt 2,16kk)
7. Jézus bemutatása a templomban (Lk 2,22.34)

¹² Az illusztráció kérdéséhez lásd H. Zimmermann: Luthers Betbüchlein: Ein Schatzkästle in deutscher Andacht und reformationszeitlicher Buchkunst. In: Luther 13, 1931. 79–90. o. Különösen 87–88. o. („Meister der Jakobleiter”).

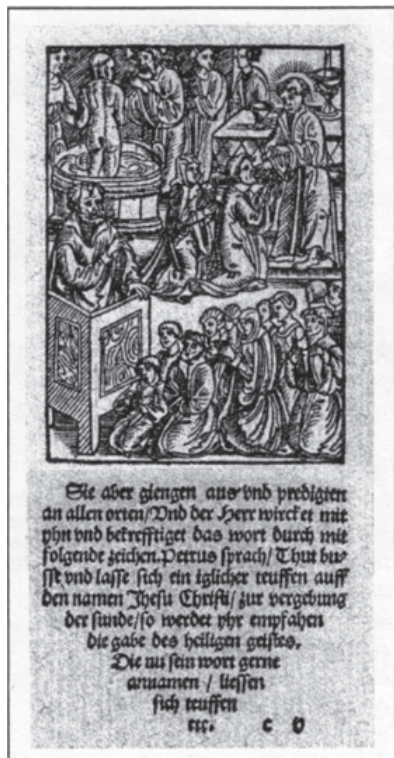
¹³ Lásd WA 10/II. 459–470. o.

„Amikor pedig eljött a pünkösd napja, és mindnyájan együtt voltak ugyanazon a helyen, hirtelen hatalmas szélrohamhoz hasonló zúgás támadt az égből, amely betöltötte az egész házat, ahol ültek. Majd valami lángnyelvek jelentek meg előttük, amelyek széteszlottak, és leszálltak mindegyikükre. Mindnyájan megteltek Szentlélekkel, és különféle nyelveken kezdtek beszélni.”



Und als der tag der Pfingsten erfüllet
war, waren sie alle einmüdig zu hauffe/
Und es geschach schneel ein brausen vom
hymel/ als eines gewaltigen windes/ Und
man sahe an ihn jungen zurtel/ als wes
ten sie feurig/ Und er saft sich auff einen
iglichen vnter ihn/ Und wurden
alle vol des heiligen gestic/
Und stungen an zu re-
den mit andern
jungen.
c. 111

8. A tizenkét éves Jézus a templomban (Lk 2,43.46.49)
9. Keresztelő János (Jn 1,6k; Lk 3,8)
10. Jézus megkeresztelése (Mt 3,13.16k)
11. Jézus megkísértése (Mt 4,1.4.10; Mt 4,7)
12. A kánai menyegző (Jn 2,2k.10)
13. Keresztelő János halála (Mt 14,6–11)
14. A vak meggyógyítása és Lázár feltámasztása (Lk 18,35.38; Jn 11,25k. 43k)
15. Jézus bevonul Jeruzsálembe (Mt 21,5.8k)
16. A lábmosás (Jn 13,4k)
17. Az utolsó vacsora (Lk 22,15.19k)
18. Jézus a Gecsemáné kertben (Mt 26,36kk; Lk 22,43k)
19. Jézus elfogatása (Mt 26,47kk)
20. Jézus Kajafás előtt (Mk 14,46.53.55)
21. Jézus megkorbácsolása (Lk 13,16; Jn 19,1)
22. A katonák megkoronázzák Jézust (kigúnyolás) (Mt 27,27kk)
23. Pilátus megmutatja Jézust a népnek (Jn 19,4k)
24. Pilátus ártatlansága jeléül mossa kezeit (Mt 27,24k)
25. Jézus viszi a keresztet (Mt 27,31; Jn 19,17)
26. Jézust odaszögezik a kereszthez (Jn 19,18k; Mk 15,28)
27. Keresztre feszítés (Lk 23,34.46)
28. Jézus testét leveszik a keresztről (Lk 23,50kk)
29. Jézus testét sírba teszik (Jn 19,40kk)
30. Feltámadás (Mt 28,1–4)
31. Az asszonyok a sírnál (Mt 28,5–7)
32. Jézus megjelenik a magdalai Máriának (Jn 20,11kk)
33. Jézus megmutatja magát Tamásnak (Jn 29,26k)



Keresztelési és úrvacsorai igehirdetés: az evangélikus gyülekezet ismertetőjegyei világosan felismerhetők a metszeten.

34. Mennybemenetel (Mk 16,14–19)
35. A Szentlélek kitöltése (ApCsel 2,1–4)
36. Evangélikus gyülekezeti élet (Mk 16,20; ApCsel 2,38–41)
37. Krisztus a világ bírása (Mt 26,64; Mt 16,27)
38. A tanítványok kiküldése (Mk 16,15k; Zsolt 19,5)

ZÁRÓ GONDOLATOK

A reformációban a Bibliának központi szerepe van. Ezért véleményem szerint nem véletlen, hogy Luther 1529-ben a Kis káté mellett az Imádságos könyvecske passionáléval című művét is kiadta. A Passionálét a reformáció évszázadában többször újryomták. Az a tény, hogy latinra is fordították, világosan mutatja, hogy elsősorban német nyelven, német publikációként született. Tulajdonképpen minden feltétel adott volt, hogy a Passionálé bestseller legyen, mégsem így történt. Feltehetjük a kérdés, miért nem lett ez a könyvecske Luther több más művéhez hasonlóan bestseller. Ruth B. Bottigheimer gyermekbiblia-kutató meglátása találó: bizonyára nem volt még érett az idő egy efféle Biblia számára.¹⁵

Fordította: Zsugyel Adél

A képaláírásokat fordította: Zsigmondy Árpád

Gerd Theissen: *Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén vallás elemzése és vallástörténeti leírása.*

Kálvin János Kiadó, Budapest, 2001.

„E könyv az őskeresztyén vallás vallástörténeti leírására és elemzésére tesz kísérletet. Szándéka annak vallási tartalmát úgy ábrázolni, hogy az mindenkinek elfogadható legyen, függetlenül attól, hogy hívő, vagy nem. Az őskeresztyénség és irodalma történetét számos más mű feldolgozta már, amely tárgyát nem valamilyen specifikus nézőpontból közelítette meg. Mindeddig azonban senki nem foglalkozott hasonló szellemben az őskeresztyénség hitével, ethoszával és rítusával, tehát azzal, ami az őskeresztyén embert legbensejében érintette.”

(Részlet az előszóból)

A szerző kapcsolódó tanulmányát lapunk 366–370. oldalán olvashatják.





FABINY TIBOR (IFJ.)

Gyógyulást az egyháznak!*

Öt esztendővel ezelőtt egy akkor fiatal párt választási győzelme után a balatonszárszói ifjúsági táborba meghívtuk az új kormány kulturális tárcájának frissen kinevezett államtitkárát, az evangélikus Próhle Gergelyt, aki felvázolta nekünk az új kabinet kultúrpolitikáját, s biztatott, hogy mi, evangélikusok is bátran vállaljunk szerepet a közéletben. Elmondta azt is, hogy az új kormány a jövőben kiemelt szerepet kíván adni az egyházaknak, az egyházak vezetőivel már fel is vették a kapcsolatot. Erre én feltettem egy kérdést, hogy mindez nagyon szép és jó, de ez az egyházbarát politika miképpen viszonyul az egyes egyházakon belüli megújulási törekvésekhez, hiszen köztudott, hogy nem minden egyházi vezető támogatja az egyházban alulról szerveződő reformtörekvéseket. Az 1989 nyarán Kőszegen megfogalmazott Kiáltó szó egy mondata motoszkált bennem: „Hogyan tudnánk évtizedeken át züllesztett nemzetünknek erkölcsi segítséget adni, amikor magunk is demoralizált egyház vagyunk?” Pontosan erről van szó: miként lehet só az a világban, aki maga is megízeltlenül, miként gyógyíthat az, aki maga is beteg? Felelősek vagyunk a teremtett világért, a körülöttünk lévő emberekért, de ahhoz, hogy gyógyulást vigyünk a világba, magunknak is gyógyulni kell.

Referátumomnak három pontja van. 1. Az egyház test. 2. A test megbetegedhet (diagnózis). 3. A test meggyógyulhat (terápia).

AZ EGYHÁZ: TEST

Az Újszövetségben az egyházat megjelenítő legszebb kép – az egyház Krisztus teste – Pál apostoltól származik. Ugyanannak a testnek vagyunk a tagjai. *„Az egyház az ő teste, amely telve van vele, aki mindent betölt mindenekkel.”* (Ef 1,23) *„Ő a feje a testnek, az egyháznak...”* (Kol 1,18) Keresztiségünk által beleoltódunk Krisztus testébe, a szentségeken keresztül

Krisztus táplál minket az ő tulajdon testével és vérével. (Ef 5,30) Pál apostol 1Kor 12-ben hangsúlyozza, hogy a közösség olyan test, amely sok tagból áll. A láb nem mondhatja: *„Mivel nem vagyok a kéz, nem vagyok a test része.”* A fül nem mondhatja: *„Mivel nem vagyok a szem, nem vagyok a test része.”* Az egyes testrészeknek, végtagoknak, szerveknek szükségük van egymásra. Más-más a funkciójuk, de ugyanazt a testet éltetik. Nekünk is szükségünk van egymás karizmáira, talentumaira, energiáira. Ezért a „testben”, az egyházban Isten egyeseket prófétákkul, másokat apostolokul, másokat tanítókkul, gyámolítókkul, kormányzókkul rendelt.

E testben közösség – koinonia – részesedés – egyenlőség van, és nem „hierarchia”. A világ értékrendjében vannak kicsik és nagyok, szegények és gazdagok, szolgák és szabadok, fogyatékosok és egészségesek, munkások és értelmiségiek, zsidók és görögök, konzervatívok és liberálisok. Krisztus értékrendjében nincs zsidó, sem görög, sem magyar, sem sváb, sem tót, se szolga, se szabad, se szegény, se gazdag, sem egészséges, sem fogyatékos, sem férfi, sem nő, sem konzervatív, sem liberális, sem fiatal, sem öreg, mert mi mindnyájan egyek vagyunk a Jézus Krisztusban (Gal 3,28).

A világ értékrendje a darwini törvényen alapszik: az erősebb túlél, a selejt kihullik. Krisztus testének, a koinoniának a törvénye szerint pedig a gyengékre is szükség van: „a test gyengébbeknek látszó részei nagyon is szükségesek...”

Azt olvassuk, hogy „Isten szerkesztette így a testet egybe”, hogy ne csak az erősek adhassanak a gyengéknek, hanem a gyengék is az erőseknek „És ha szenved az egyik tag, vele együtt szenved valamennyi, ha dicsőségben részesül az egyik tag, vele együtt örül valamennyi.” Luther így fogalmazott: „ki-ki a másiknak szégyenét el kell fedezze”; „szomszéd a szomszédnak tűzvésznel is elkötelezettje”.

A keresztyén közösség tehát a gyülekezet, a koinonia, az élő organizmus, ahol a gyülekezet kiábrázolja, megjeleníti Krisztus testét, az egyházat.

Az egyház testi természetét legjobban az úrvacsorában éljük meg, amikor Krisztus testében és vérében részesülünk. Az úrvacsora vételekor belekerülünk Krisztus teste vérke-

* Elhangzott Székesfehérváron a IV. országos evangélikus találkozón 2003. június 28-án.

ringésébe. A *communio* szó ezért több nyelven egyszerre jelenti az úrvacsorát és a közösséget.

A TEST BETEGSÉGE (DIAGNÓZIS)

A tézist azonban sajnálatosan antitézisnek kell követnie. Ez az Isten által oly tökéletesen egybeszerkesztett test, az egyház közössége megbetegedhet. A 16. századi reformáció bátor felismerése volt, hogy másfél évezred alatt Krisztus követőinek közössége súlyosan megbetegedett. Lehetséges ez? – kérdezzük. Ha valóban Krisztus teste az egyház, lehet az beteg? A válasz: a földön élő és harcoló egyház, az *ecclesia militans* sajnos valóban megbetegedhet. Ez azonban már nem áll a Krisztus megdicsőült testére, az *ecclesia triumphans*-ra. Már az ősevangélium is felvillantja előttünk az asszony magva és a kigyó magva közötti kozmikus harcot: „...*ő a fejedet tapossa, te meg a sarkát mardosod.*” (1Móz 3,15) Fogság és betegség – két különböző kép ugyanannak a jelenségnek az ábrázolására. Luther énekével együtt valljuk, hogy az egyház újra és újra kiújuló betegsége, fogsága mögött a „nagy seregű”, „csalárd fegyverű” „ősellenség” aknamunkája van.

Már Ézsaiás, az Ószövetség prófétája is tudta, hogy beteg a test: „*Minden fej beteg, minden szív erőtlen. Tetőtől talpig nincs e testben épség, csupa seb és dagadás és kelevény, a melyeket ki sem nyomtak, be sem kötöztek, olajjal sem lágyítottak.*” (Ézs 1,4–5, Károli)

Ha tehát az „egyház Krisztus teste” képből indulunk ki, akkor diagnózisunkban sorra vehetjük az egyes testrészeket, s feltérképezhetjük az egyház beteg testét. De diagnózisunkat csak empátiával végezhetjük, az egyház sebeit, kelevényeit, daganatait csak részvéttel, szeretettel és tapintattal tárhatjuk fel, mert mi is részesei vagyunk a megbetegedett testnek, és a sebek, daganatok – különösen akkor, ha azokhoz hozzáérünk – nagyon fájnak. Önmagát megtéveszti az a kereszténység, amelyik nem mer, vagy nem akar saját bajairól és betegségeiről beszélni. Egymás között vagyunk, s ezért bátran nézzünk szembe velük. A költővel szólva: „aki kimondja a rettenetet, azzal fel is oldja”.

Mondhatjuk, hogy beteg az egyház szeme – mert elvesztette a látását, a víziót, nincs jövőképe. Mondhatjuk, hogy beteg az egyház füle – elvesztettük hallásunkat: nem halljuk ki a Mester hangját a világ szirénhangzavarából. Beteg a száj: nem tiszta szó hagyja el ajkainkat, elveszett a szavunk hitele. Baj van az agyunkkal – a teológiánkkal, hiszen az elszakad az egyháztól, a test többi tagjától. Baj van az izmainkkal: az egyház tetteinek nincs a társadalomban átütő ereje. Baj van a kezünkkel – nem tudunk imádkozni. Baj van a táplálkozásunkkal és a vérkeringésünkkel: nem élünk az Úr szent vacsorájával. Sokszor tapasztaljuk, hogy vakság, bénaság, identitásvesztés jellemzi az egyház életét. Most olvasom az aranydiplomás lelkészeink megrendítő, elgondolkodtató, tanulságos val-

lomásait. Különösen megrázott az az epizód, amikor az egyik lelkész beszámolt arról, hogy 1958 körül egy kommunistává lett püspök vacsoravendégként meg akarja őt győzni, hogy a materializmusnak van igaza, s Isten, valóság csak illúzió, ópium a nép számára. S a jelen lévő felügyelőt a lelkésznek kellett „felmosdatni”, hogy magához térjen. Arra gondoltam, hogy vajon hány további felügyelőt, presbitert, egyháztagot kellett „felmosdatni”, amikor azt tapasztalhatták, hogy annyira ellényegtelenülhet az egyház, hogy egyes püspökei is marxista agitátorok lesznek. Ez az a „demoralizálás” vagy „demoralizáltság”, amiről előadásom elején szóltam. (A félreértés elkerülése végett: nem a marxistává lett püspökről akarok ítéletet mondani, hanem azt kimondani, hogy ilyen esetnek, ilyen eseteknek lelkileg romboló hatása volt az egyház népére, a gyülekezetek közösségére, s ezek egyházunk romlásához nagy mértékben hozzájárultak.)

Új történelmi helyzetben új betegség kezdheti ki az egyház testét. A másfél évvel ezelőtt megfogalmazott „Fogságlevél” szövegéről a betegségekről. „Egyházunk mai fogságát” – betegségét – a szekularizmussal, az elvilágiasodással írtuk le. Nem a szekularizációról, hanem a „világiasságról” szóltunk, amit három vonással jellemeztünk: a) a reánk bízott evangéliumi tanítástól való könnyed eltérés; b) a minket körülvevő és csábító világ értékrendjének való behódolás; c) az egyre erősödő anyagias gondolkodás. Említhetjük volna még a karrierizmust, a materializmust, a pöffeszkedő rangkórságot, az egyenlőtlen munka- és információ-megosztást, a szenzációhajhászást, az ügyeskedést, a szervilizmust, a menedzselést, a felületességet, a tisztátalan egyéni életvezetést, egyszóval a korszellemet, *Zeitgeist*-et, a világias egyházi szellemet, pontosabban a szellemtelenséget; a hitre reflektáló teológia hiányát, a tévtanítást, a tanácstalanságot, a torz, a Bibliától idegen gondolkodás- és szemléletmódot, a krisztusitól eltérő „más lelkiséget”. Az egyház testének legnagyobb veszélye, ha a szíve lesz beteg. Mint láttuk, a vágyaink rosszul vannak beállítva, kanalizálva; Lutherrel szólva: nem az evangéliumon csüng a szívünk. 1Jn 2-ben olvassuk: „*Ha valaki a világot szereti, az Atya szeretése nincs meg benne.*” (Csia ford.) Az eredeti szövegben lévő görög szó (*epithümia*) kívánságot, vágyakozást jelent. Rossz, eltorzult beállítódás ez az *epithümia*: a szív beteg vágyakozása, kívánsága, az eltorzult sóvárgás. Kulcsszó ez a mi fogság- és betegség-diagnózisunkban. Amikor nem Isten fiainak megjelenésére sóvárgunk (Róm 8,19), hanem a társadalmi elismerésért, a kiemelt fizetésért (1Tim 6,10), a nyugati kocsiért, az új házért és így tovább. Ez az a „sóvárgás”, „kívánság”, ami János apostol szerint a kozmossszal, a világgal, a korszellemmel elmúlik, amíg az Atya szeretete mindig megmarad. Az egyház akkor betegszik meg, ha nem vállalja, hogy egyház maradjon, hanem valami más akar lenni. A teológia nyelvén azonban ezt az eltorzult lelkiséget és szellemséget egy szóval is jellemezhetjük: a bűn. Az egyház bűne az egyház betegsége.

A TEST GYÓGYULÁSA (TERÁPIA)

Ne essünk kétségbe! Nem az egészségeseknek, hanem a betegeknek van szükségük orvosra! Krisztus azért jött, hogy gyógyítsa. Nemcsak az egyes betegeket, hanem a közösségeket is: a beteg házasságokat, a beteg családokat – és a beteg egyházakat is. Fontosnak tartom azt, hogy ne felcserként kapirgáljunk a felszínen! Ilyenkor nem a bajt akarjuk orvosolni, hanem csak a tüneteket gyorsan megszüntetni. A hangot tompítani, az ellenfeleket egymás mellé leültetni. Szép ez a buzgóság, és jószándékú az emberi igyekezet, de vegyük már észre, hogy nem a mi cselekvéskényszerünk, aktivitásunk segít és gyógyít, hanem egyedül Krisztus. Veszélyes dolog azt hinni, vagy hitetni, hogy mi gyógyítunk, és nem a Krisztus.

Világosan kell látnunk, hogy az egyház számára a gyógyulás az, amit a Biblia nyelvén üdvösségnek neveznek. Ne szégyelljük ezt az úgymond „korszerűtlen” kifejezést, hanem próbáljuk a jelentését megérteni. Segítségünkre siet egy érdekes nyelvtörténeti adalék. A Biblia első angol fordítója William Tyndale (1495–1536) az 1525-ös, úgynevezett Wormsi Bibliában az üdvösség fogalmát, a görög „soteria”-t „health”-nek, azaz egészségnek (!) fordítja. Az „üdvösség ismeretére való tanítás” ebben a fordításban „az egészség ismeretéről való tanítás”: „to give knowledge of health unto his people” (Lk 1,77), „ma lett üdvössége e háznak” pedig így hangzik: „ma lett egészsége e háznak”: „this day is health come unto this house” (Lk 19,9). Az Újszövetség első kiadása utolsó lapjain Tyndale a Szentírás igéit „az egészség igéinek”: „the wordes of health”-nek nevezi. Ugye értjük már, hogy a keresztény ember számára a gyógyulás üdvösség, mert az üdvösség – gyógyulás.

Befejezésként lássuk konkrétan, hogy Jézus miképpen gyógyítja az egyházakat. Tőle tanuljunk, őt kövessük ebben is!

A Jelenések könyve elején a feltámadott Jézus („aki volt, van és eljövendő”) üzen a hét gyülekezet angyalának, vagy követének: az efezusi, a szmirnai, a pergamoni, a thiatirai, a szárdiszi és a laodiceai gyülekezeteknek. Jézus az őt követők közösségét szólítja meg hihetetlen éleslátással és kemény szeretettel. Mert a szeretet nem valami lágy, érzélgős szentimentalizmus. A szeretet ítélet és ígélet egyszerre. Az igazi szeretet nem spórolja meg az ítélet keménységét. Jézus e hét levélben mintegy „átvilágítja” a hét gyülekezetet. Ez az igazi átvilágítás, s nem az, amikor politikusok matatnak egymás aktáiban. Az egyháznak erre az átvilágításra van leginkább szüksége. A mi Magyarországi Evangélikus Egyházunknak kiváltképpen. A jézusi lámpára, a jézusi tükkörré, amivel szembesülve mindnyájan térdre borulunk: „Uram, irgalmazz!”

„Tudok a te dolgaidról!” – mondja Jézus mindegyik gyülekezetnek. Az efezusiaknak dicséri a fáradozását, állhatatosságát, de „panasza ellene”, hogy kihűlt belőle az első szeretet. Vagyis az egyháznak meg kell térnie, különben Jézus kimozdítja a gyertyatartóját a helyéről, vagyis az egyház megsemmisül, nem lesz többé egyház. A szmirnai gyü-

lekezetet csak dicséri, hiszen azt üldözik: csak látszatra szegény, valójában gazdag. A pergamoni gyülekezet is sok jót tett, de beszüremkedtek közülük a bálámok, a hamis tanítók, akik erjesztik az ő egyházát. Thiatirában már Jezabel, a hamis prófétanő fertőzi Krisztus követőit. A szárdiszi gyülekezet pedig azért szárnalmas, mert a neve az, hogy él, holott valójában halott. Ha nem lesz ebben az egyházban ébredés, ez is menthetetlenül elbukik. Amíg a filadelfiai gyülekezetet csak dicséri, addig a laodiceait egyértelműen csak elmarasztalja. Sem hideg, sem forró, ezért kiköpi a szájából. Ráadásul Jézus átvilágítása könnyörtelenül leleplezi az egyház képmutatását. „Mivel ezt mondod: gazdag vagyok, meggazdagodtam, nincs szükségem semmire, de nem tudod, hogy te vagy a nyomorult, a szárnalmas és a szegény, a vak és a mezítelen.” Mindenben az ellenkezője annak, amit hirdetett magáról. Jézus hármas tanácsa e betegesen hiú egyháznak, hogy vegyen tőle (nem másától, hanem tőle!) tűzben izzított aranyat (ez a valódi gazdagság), fehér ruhát (ez a valódi tisztaság) és szemgyógyító irt (ennek segítségével elnyerheti a valódi látást).

Jézus nem akkor szeret bennünket, ha nem nevezi nevén a bűneinket vagy betegségeinket, vagy ha hamisan nyugtatna bennünket, hogy a bűn nem bűn, minden mehet nyugodtan tovább, hiszen lám-lám, az egyházban már észre sem veszik. Nem, ez a hozzáállás Jézustól a legnagyobb szeretetlenség lenne. Nem az szereti, nem az gyógyítja testvérét, aki az olcsó kegyelem (lásd Bonhoeffer) hamis dallamát dúdolja. Hanem Jézus ezt mondja: „Akit én szeretek, megfeddem és megfenyítem: igyekezz tehát, és térj meg!” Jézus nem tetszeni akar nekünk. A bűnös irtózik a gyógyítás egyedüli eszközétől, a „kétélű éles kardtól” (Zsid 4,12), mert ő bűnös módon, „alulról jövő szeretettel” akar meggyógyulni. A jézusi szeretet azonban nem tetszeni akar nekünk, az ő szeretete nem a tüneteket tompító, hanem a testet valóságosan gyógyítani tudó szeretet. A jézusi szeretet „felülről jövő szeretet”.

Összefoglalva: az egyház test, ez a test beteg, a gyógyítás üdvösség, s ezt a testet Jézus tudja csak gyógyítani, üdvözíteni. Egyedül a keresztre feszített Krisztus sebeivel és a feltámadott Krisztus szavaival gyógyulunk, s a beteg világot mi is azzal gyógyíthatjuk.

T. S. Eliot angol költő úgy ír a gyógyító Jézusról, mint a „sebesült sebészről”, akinek „acélja” a szike, az ige kétélű éles kardja. Befejezésként ezt a verset idézem.

A sebesült sebész kutat
Acéljával s a nagybeteg
Érzi a vérző kéz alatt
Az éles gyógyító művészetet:
Lázgörbénk titkait irgalma fejt meg.

A betegség a gyógyszerünk
S haldokló orvosunk
Nem tetszeni akar nekünk,

De int, hogy Ádám átka a bajunk
S ha lázban felszökik, csak akkor gyógyulunk.

A mi kórházunk ez a föld,
A bukott bankár birtoka,
Mind jól jár itt, akit megölt
Az atyai gondoskodás maga,
Mely mindenütt gyötör és nem hagy el soha.

Lábamban borzongás vacog,

Láz pendít szellemideget.
Az melegít, ha megfagyok
S jeges tisztító tűzben reszketek,
Amelynek lángja rózsa, füstje tövisek.

Csak csörgő vér az italunk,
Csak vérző hús az ételünk:
És mégis ép hús-vér vagyunk,
A lényeg van bennünk, ebben hiszünk –
És mégis ez a péntek Nagy és jó nekünk.



PRÓHLE GERGELY

Gyógyulást a társadalomnak!

Az Országos Evangélikus Találkozó résztvevői az ország különböző részeiből hozzák magukkal tapasztalataikat. Kiki a saját környezetében éli át a társadalom működésének rendellenességeit, diagnosztizálja a betegségeket. Abban is biztos vagyok, hogy sokan vannak közöttünk olyanok, például az egészségügyben dolgozók, különböző hivatalok munkatársai, vagy akár a lelkészek, akik szerteágazó kapcsolataik, mindennapos tapasztalataik révén sokkal inkább a mélyére látnak az őket körülvevő világnak, mint én, aki idestova három éve diplomáciai szolgálatban távolról figyelem az itthoni eseményeket. Éppen ezért fontosnak tartom leszögezni, hogy kellő alázattal tekintek ezekre a tapasztalatokra, amit hittestvéri közösségünk egyik legnagyobb kincsének tartok. A különböző élethelyzetekből jövő, más-más foglalkozást űző, de azonos hitvallású emberek közössége itt és most megoszthatja egymással tapasztalatkincsét, és jó esélyünk van arra, hogy a tennivalók dolgában is egyetértsünk. A külföldön szerzett tapasztalat talán azért lehet hasznos, mert azokat a hazaiakkal összevetve gyakran megállapíthatjuk: a mienknél nagyobb jólétben élő társadalmakat is betegségek gyöttrik, ami ugyan minket nem vigasztal, de mindenképpen kitágítja horizontunkat, adott esetben bevált gyógymódokat is ellelhetünk.

Gyógyulást a világnak és benne: gyógyulást a társadalomnak – hangzik együttlétünk mottója. De vajon tudjuk-e, tudhatjuk-e, milyen az egészséges társadalom? A közelmúlt történelmének akadt néhány szakasza, amikor egyesek azt képzelték magukról, hogy meg tudják mondani, milyen is az általuk elképzelt társadalom. Ezekbe az elképzelésekbe százazrek haltak bele. És a jelenlévő idősebb nemzedék is biztosan hosszan tudná sorolni azokat a sérelmeket, amelyeket egy ideálisnak, egészségesnek vélt társadalomkép jegyében volt kénytelen elszenvedni. Az elmúlt tizenhárom év magyar történelmének minden gondja és ellentmondásossága ellenére is az a legnagyobb eredménye, hogy az ideálisnak vélt társadalmat politikailag senki sem tudja és

remélhetőleg nem is akarja ránk kényszeríteni. Eelőtti örömmünk azonban nem lehet felhőtlen, hiszen a visszanyert szabadságban, demokratikus viszonyok között a politikán kívül akad rengeteg más, ami a társadalmat beteggé teheti.

De térjünk vissza az alapkérdésre: milyen az egészséges társadalom? Nem illúzió-e abban bízni, hogy létezik egy ideális állapot, amiben egy társadalom egészségesnek mondható? Nem lenne-e helyesebb csupán jobbulást kívánni a társadalomnak, a világnak? Az ideális állapot utáni vágyakozásban vajon nem szegi-e kedvünket ezzel ellentétes tapasztalatok sorozata? Azt gondolom, hogy mi, magyar evangélikusok, nem engedhetjük meg magunknak a kishitűség luxusát, ez nem lenne méltó az evangéliumhoz szorosán kötődő gondolkodásunkhoz, és nem lenne méltó egyházunk korábban élt nagyjaihoz sem. Nem lehetnének méltóak olyan elődeinkhez, mint Kossuth Lajos, Görgey Artúr, Wekerle Sándor, Ordass Lajos, Keken András vagy Andorka Rudolf. A társadalom állapotáról elmélkedve különösen Andorka professzor emléke előtt kell fejet hajtánunk, aki szociológusként nemcsak felmérte a magyarországi helyzetet, hanem mindig javaslatot is tett az adott kóros jelenségek politikai eszközökkel való megszüntetésére. Ő idézi egy cikkében Hans Küng svájci katolikus teológust, aki szerint „vannak az emberiségnek közös értékei, amelyeket többek között minden világvallás magáénak tart. Egyetlen mondatban összefoglalva őket: »Szeresd felebarátodat, vagyis embertársadat, mint magadat.«”

Ha ezt az egyszerű felszólító mondatot tekintjük az egészséges társadalom alapszabályának, akkor minden tétovázás nélkül kimondhatjuk: tudjuk, milyen az egészséges társadalom, tudjuk, hogy a gyógyulásnak hova kell vezetnie. Ennek az egyszerű felszólító mondatnak a bölcsessége éppen abban áll, hogy aktivitásra, tettekre serkent. Az önérdeket, saját magunk szeretetét például állítva ösztökél a mások szeretetére, megsegítésére. Mi ez, ha nem a klasszikus értelemben vett közjó kulcsa? A tettekészségnek kü-

lönös jelentősége van. Nem elszenvedjük, hanem aktívan alakítjuk – Isten segítségével – a minket körülvevő világot. Andorka Rudolf életének utolsó szakaszában gyakran hangsúlyozta, hogy a társadalmi folyamatok korántsem determináltak, jövőnk nagyrészt saját kezünkben van.

Tudom, hogy sokan kétkedve fogadják ezt a kijelentést. Tehetetlenségnek érzik magukat olyan jelenségekkel szemben, amelyek nyilvánvalóan rossz gazdasági helyzetünkre vezethetők vissza. Valóban, sok-sok évbe telik még, amíg eljutunk arra a színvonalra, hogy általános jólétről, nem forráshiányos szociális rendszerekről, biztos, nyugodt időskort biztosító nyugdíjról tudjunk beszélni. Ennek okait nem érdemes sorolni, hisz mindnyájan ismerjük: több mint negyven év torz állapotait nem lehet néhány év alatt kijavítani, gazdaságunkat piacképessé, sikeressé tenni. Nagyban függünk persze az egész kontinens gazdasági állapotától is. Ha a hazánk árukivitelének a múlt évben közel negyven százalékát felvevő Németország gazdaságilag gyengékedik, azt bizony mi is megérezzük. Ha a jómódjáról ismert Svájc külföldi tőkebefektetései tavaly 37 százalékkal csökkentek, akkor bizony aligha számíthatunk Magyarországon befektetni, munkahelyeket teremteni akaró svájci üzletemberekre. Az egész Európára kiterjedő gazdasági válság okait sokan kutatják, általánosan elfogadható, jövőbe mutató választ azonban ritkán hallunk. Érdekes cikk jelent meg június 23-án a *New York Times*-ban. A szerző abból az alkalomból, hogy közel száz éve jelent meg Max Webernek, a neves német szociológusnak *A protestantizmus és a kapitalizmus szelleme* című munkája, korunk állapotaira vonatkoztatja Weber téziseit. A konzervatívnak korántsem mondható lap cikkírója – civilben egyetemi tanár – arra a következtetésre jut, hogy az amerikai gazdaság sikerének egyik döntő oka a többségében (80%) hívő protestáns amerikaiak munkához való viszonya. Ezzel szemben a szekularizálódó Európában a korábban nagy protestáns többséggel rendelkező országok, mint például Németország polgári munkaerőpiacának, a munka szervezettségének romlása juttatta az öreg kontinenst jelenlegi rossz állapotába. Az okok közül ez persze csak egy és biztosan nem is a legfontosabb, de az elvállaltalanodás mai megítélésekor e hosszú távú hatásokra talán azoknak is érdemes odafigyelniük, akik amúgy nem tudnak és nem is akarnak mit kezdeni az egyházakkal a társadalmi, gazdasági életben.

Látjuk tehát, hogy ugyan továbbra is nagy különbségek vannak Kelet és Nyugat között, bizonyos válságjelenségek itt is, ott is egyaránt megmutatkoznak. De térjünk vissza Andorka professzor gondolatára, mely szerint a társadalmi folyamatok minden nagy, Európa- vagy világméretű folyamat ellenére is befolyásolhatóak. Idő hiányában nem tudok és nem is vagyok hivatott társadalmunk minden gyógyításra váró jelenségének elemzésére. Csupán néhány, általam vagy a szakirodalom által döntő fontosságúnak ítélt szempontra szeretnék kitérni.

A nagykövetségekre eljuttatott sajtó-összefoglaló, a június 25-i Reggeli Monitor utolsóelőtti belpolitikai híreként

olvastam a következőt: „Az év első négy hónapjában valamennyi fontos népmozgalmi mutató kedvezőtlen képet mutat az egy évvel korábbihoz képest: csökkent a házasságkötések és az elveszületések száma, emelkedett a halálozásoké – közölte a Központi Statisztikai Hivatal. A születések közel 3 százalékos csökkenése és a halálozások több mint 9 százalékos emelkedése miatt a tavalyi hasonló időszakhoz képest közel 40 százalékkal nőtt a népességfogyás mértéke.” Döbbenetes számok. Amint azt talán sokan tudják, Magyarországon először 2000-ben mutattak pozitív elmozdulást a népmozgalmi adatok. 3 százalékkal született több gyerek, mint az előző évben, és lényegesen csökkent a halálozások száma. Hosszú távú folyamatokra persze nehéz lenne egy-két év adataiból következtetni, de a mostani drasztikus visszaesés nem sok jót jelez. Más országok sem állnak jól, és ebben az esetben még az elvállaltalanodás mértékével sem lehet számottevő összefüggéseket találni. Az ENSZ előrejelzése szerint az elkövetkező ötven évben Magyarország jelenlegi népességének 25 százalékát veszíti el. A demográfiai folyamatok illetően alakulása nem csak történelmi távlatból és a nemzet sorsa feletti jogos aggodalom miatt ijesztő. Az egyre kevesebb munkaképes fiatal és az egyre több nyugdíjas óriási gazdasági problémákat fog okozni minden országnak. Magyarországon 2010 tájékán mennek majd nyugdíjba a Ratkó-korszak gyermekei, ami gyökeres fordulatot hoz majd a generációk viszonyában. A gazdasági gondok nyilván még inkább befolyásolják majd a gyermekvállalási kedvet, az idősekről való gondoskodás pedig még több áldozatot igényel majd a fiataloktól. Vannak országok, például Svájc, ahol tudatos betelepítéssel igyekeznek ellensúlyozni a népességfogyást. Ezekben az esetekben azonban más, olyan problémák jelentkeznek, amelyek az idegenekkel való együttélésből adódnak. Az ENSZ egyik legutóbbi jelentése a volt szocialista országok demográfiai helyzetét elemezve megállapítja, hogy a korábbi bőkezű családpolitikának bizonyítottan volt hatása. A francia és a skandináv példát említve pedig kimutatja, hogy a családközpontú támogatási politikáknak a piaccgazdasági viszonyok között is van létjogosultsága.

A magyarországi halálozási okok nagy számban vezethetők vissza az önpusztításra. Hazánkban közel 750 ezer ember alkoholfüggő, másfél millió közelében van a túlzott alkoholfogyasztók száma. A dohányzás káros hatásainak következtében 30-40 ezren halnak meg egy évben. És noha a halálozási okok között csak kis mértékben szerepel a kábítószer, ijesztő adat, hogy a másodéves középiskolások közül országosan minden ötödik, Budapesten minden harmadik kipróbálta már az illegális drogot.

Társadalomtudósok a fent említett súlyos problémákat a hagyományos közösségek szétesésével magyarázzák. A modern világban kialakult az a szemlélet, hogy az éri el a személyiségfejlődés legmagasabb fokát, aki függetleníteni tudja magát hagyományos közegétől, és ezáltal elveszti önazonosságát. Nem fontos a család, az egyház, a nemzet, éljen az önmegvalósítás. A szabadságnak ez a

totális félreértése az embereket mindenféle manipuláció áldozatává teszi. Rengeteg pénzt fordítanak arra, hogy meggyőzzenek minket a legkülönbözőbb áruk nélkülözhetetlenségéről, gigantikus erők dolgoznak az „ideális fogyasztó” embertípusának megteremtésén, aki gyorsan, rövid távra és sokat fogyaszt olyan cikkekől, amikre esetleg egyáltalán nincs is szüksége. Nem szeretném, ha félreértenének: nem akarom erősíteni a globalizáció ellenzőinek táborát, nem akarom azoknak a malmára hajtani a vizet, akik lerombolnák a fasírtos zsömlét áruló gyorséttermeket, számúznék a boltok polcairól a barna, édeskés szénsavas üdítőitalt. E nagyvállalatok azt teszik, ami a dolguk: igyekeznek minél többet eladni a portékájukból. A baj csak az, hogy nincsenek, vagy alig működnek azok az erők, amelyek szembe tudnának szállni a fogyasztási mámor serkentőivel.

Milyen szerep hárulhat a társadalom gyógyításában a magyarországi evangélikusokra? E kérdés megválaszolásakor nemcsak a saját szándékainkra és elhatározásainkra kell tekintettel lennünk, hanem arra is, hogy milyen a viszony egyház és állam között, azaz milyen feladatmegosztás alakulhat ki a gyógyító munkában. Mondjuk ki kérészetlen egyszerűséggel: az 1948-at követő évtizedek pusztításának következtében az egyház anyagilag függ az állami akarattól. Az előző kormánnyal megkötött alapszerződés szabályozza ugyan a kereteket, de az anyagi források áramlását nem függetleníti teljesen az aktuális politikai szándékoktól. Ez korántsem ideális helyzet, de jelen pillanatban nincs jobb. Egyházunk az elmúlt évek politikai csatározásaiban nagy önmérsékletet tanúsított, egyértelmű értékközpontú álláspontot képviselt, ugyanakkor egy-két kivételtől eltekintve senki sem ragadtatta magát egyértelmű pártpolitikai állásfoglalásokra. Ez azért fontos, mert ebben rejlik a hitelesség forrása. Ebben rejlik annak lehetősége, hogy a jövőben még határozottabban álljunk ki mind helyi, mind országos szinten a számunkra fontos értékek mellett. Egyház és állam szétválasztásához Eötvös József óta Magyarországon nem férhet kétség. A misszióba, evangélizációba vetett hitünk pedig nem jelenti azt, hogy klerikalizálni akaránk az államéletet, a közigazgatás különböző területeit. Ugyanakkor az sem szerencsés, ha megelégszünk a közfeladatokat azzal a részével, ami az elesettek gondozását érinti. A diakónia mindig a gerincét képezte a világias közegben való megjelenésünknek és ma is fontos és sok áldozatot követelő feladat. Ám az egyháznak másutt, például a gazdasági etikában, oktatásban, kultúrában is küldetése, mondanivalója van. Ahhoz, hogy ezt a társadalom nem hívő része is észrevegye, hogy ne dőljön be a klerikalizmussal fenyegető rémhírkeltésnek, ahhoz hiteles szavakra, emberekre és kitartó, türelmes és mindig magas színvonalú munkára van szükség.

Feleségem még Berlinben, a Luther Mártonról elnevezett kórházban hozta világra második gyermekünket. A kórházválasztás kizárólag praktikus szempontokat követett, persze kezdetől fogva érdekelt, vajon mi köze van az

intézménynek az evangélikus egyházhoz. A válasz meglepő volt: szervezeti és anyagi értelemben gyakorlatilag semmi. A kórház munkáját felügyelő testületnek, mely az épület folyosóin mindenütt kifüggesztett „küldetés”-t is megfogalmazta, sok más köztisztviselő mellett tagja volt egy püspök is. Az orvosok, a betegápolók felvételekor nem volt szempont az egyházhoz tartozás, mint ahogy a betegek között is volt minden rendű, rangú, vallású, nemzetiségű, színű ember. Luther Márton neve, az evangélikus egyház tehát minőségi védjegy volt csupán, amiben a társadalom nem hívő része is bízott. Ezt kell nekünk is minél szélesebb körben elérnünk, hogy ne lehessen már végre egyházellenes hangulatot kelteni a hírrel, mely szerint az egyházak újabb ingatlanokat kaptak vissza.

A társadalmat általánosan érintő problémák említése után engedjék meg, hogy szóba hozzak egy olyan kérdést, ami a magyar nemzeti közösséget, illetve a környezetünkben élő nemzeti közösségeket érinti. Magyarország nemzetközi kapcsolatait tekintve fontos lépés előtt áll. 2004. május 1-jén hivatalosan is tagjai leszünk az Európai Uniónak. Annak a szervezetnek, amely – noha frissen elkészült alkotmánytervezetéből végül is kimaradni látszik a keresztény gyökerekre való hivatkozás – mégis a szolidaritást, a felebaráti szeretet modern megnyilatkozását tekinti egyik legfőbb alapértékének. Nincs most alkalom arra, hogy részletesen beszéljünk uniós tagságunk hatásairól. Mindnyájan csak azt kívánhatjuk, hogy a magyar társadalom minden rétege előnyként élje meg a csatlakozást, és pedig azért, hogy az így szárnyra kapó energiák – a szolidaritás jegyében – a nálunknál rosszabb helyzetben lévő népeket, országokat is segítsék. Van azonban Európai Unió tagságunknak egy olyan vonatkozása, amelyről mindenképp beszélnünk kell. A 20. század köztudottan sok sebet ejtett a magyarságon és általában Közép-Kelet-Európa népein. A trianoni békeszerződést követően sok magyar rekedt az anyaország határain kívül, ami megméltelyezte a szomszédos népekhez fűződő kapcsolatainkat. Minden reményünk meglehet arra, hogy a közel egy évszázados viszálynak véget vet az országhatárok jelentőségét le-, ám a regionális együttműködést felértékelő Európai Unió. Abban, hogy a megbékélés őszintén és tartósan megvalósuljon, nagy szerepe lehet a vallási közösségeknek. Nekünk, evangélikusoknak különösen, hiszen mi az anyaországon belül is megtanultuk, hogy miképpen alkothatnak testvéri közösséget szlovákok, németek és magyarok.

Mi, evangélikusok igencsak kisebbségben vagyunk a hazai egyházak közül, három százalékos aránnyal a legkisebbek a történelmi egyházak között. Ez azonban nem adhat okot a csüggedésre, kishitűségre. Éppen ellenkezőleg. Köztudott, hogy a kisebb közösségek jobban ösztartanak, tagjai odaadóbban és eredményesebben segítik egymást. A kisebb közösség rugalmasabb, mozgékonyabb, a sokszínűséget jobban elviseli a nagyobb egységknél. Az evangélikus egyház hagyománya szerint de-

mokratikus szervezete e sokszínűségnek megfelelő keretet is ad. Az adózási statisztikákból azt is tudjuk, bár ezt a megjegyzésemet tekintettel az általános és fentebb vázolt anyagi viszonyokra erős kételyek közt teszem, hogy az adójuk 1 százalékát valamely egyház javára felajánlók között az egy főre eső összeg, s így nyilván a jövedelem is, nálunk a legmagasabb. (Gondoljunk csak vissza az előbb idézett Max Weberről szóló cikkre.)

A társadalom betegségeinek okai közt, mint hallottuk, a kutatók első helyen említik a közösségek szétesését. Egyházunk társadalmat gyógyító képessége saját közösségeink erejében van. Egyházunk, gyülekezeteink részét képezik a beteg társadalomnak. Nálunk is megtalálhatóak – még ha remélhetőleg kisebb mértékben is – mindazok a jelenségek, amelyekről fentebb szó volt. Nem követhetjük az úri társaság „csak semmi botrányt” jellegű gyakorlatát. Ha saját közösségeink az erdélyi szászok gyülekezeteihez hasonlatosan képesek megtartani, segíteni és szeretettel körülvenni a szétesett családok tagjait, a munkanélkülivé válókat, azokat, akik gyakrabban néznek a pohár fenekére, a rossz társaságba keveredett drogos fiatalokat, akkor

az evangélikusság a tágabb környezetben is védjeggyé, példává válhat.

Ahhoz, hogy tágabb környezetünkben is világos legyen, hogy mit akarunk, állandó kapcsolatban kell lennünk a külvilággal, a társadalom nem evangélikus, vagy még csak nem is keresztény többségével. A szeresd felebarátodat, mint magadat parancsolata rokonságban van Kant kategorikus imperatívuszával: cselekedj úgy, hogy amit teszel, az akár általános társadalmi normává is válhasson, vagyis ne tégy olyat, amelyet nem szeretnél, hogy veled is bárki megtegyen. A felvilágosodás társadalomfilozófiájának e máig is érvényes elve, melyet minden modern állam beépített jogrendszerébe, jó közös nevezőt teremthet egymás megértéséhez, hivatkozási alapot a világi szervezetekkel való szoros együttműködésre, és jól mutatja: a külvilág lehet, hogy nem istenhívő, de deklarált szándékait tekintve nem ellenséges. Elvégre a társadalom gyógyulása mindnyájunk közös érdeke!

Bízunk hát magunkban, megszentelt közösségünk erejében, amire jó okot ad, hogy tudjuk: a mi esetünkben a közösségek létszáma mindig $x+1$.

FABINY TIBOR (ID.)

Evangélikusok a magyarországi egészségügy szolgálatában*

Amikor egy új évezred kihívásai a diakónia – tehát a karitatív tevékenység – területén is új szemléletet és új víziókat kívánnak az egyházaktól is, szükséges, hogy az előttünk álló jövő érdekében múltunknak e téren meglévő erőforrásait is feltárjuk.

A hazai reformáció korától napjainkig számos evangélikus vallású orvosról, gyógyszerészről és azok irodalmi és szociális tevékenységéről maradt fenn figyelemre méltó, sokszor méltatlanul elfeledett adat. Rájuk és róluk emlékezve szeretném kost közkinccsé tenni ide vonatkozó kutatásaim néhány eredményét.

A helvét hitvallású testvéreinkkel egy ideig közös dunántúli püspöknek, Beythe Istvánnak híres soproni orvosa, Frankovics Gergely – kora fűvészetének is kiváló ismerője – Monyorókeréken (a mai burgenlandi Eberauban) adta ki 1588-ban evangélikus valláserkölcsei elmélkedésekkel ellátott orvosi tanácsait Hasznos és fölötte szükséges könyv címmel. A hamarosan második kiadást is elért munka (amelynek egyik fametszetén az orvos a beteg ütőerét ta-

ogatja) sajnos csak töredékben maradt ránk a németújvári (ma güssingi) ferences kolostorban. Az első magyar nyelvű orvosi munka népszerű szerzőjéről kortársai többek között feljegyezték, hogy „ő nem igazít senkit a patikába, hanem magával hordja az orvosságot, hogy ne kelljen a betegnek kétféle fizetni...”

A 17–18. század fordulóján a pozsonyi születésű Moller Károly Ottó tudós orvos fontos politikai szerepet is játszott Felvidéken. Tanulmányait Pozsonyban kezdte, majd Altdorfbán, Pozsonyban és Besztercebányán folytatott orvosi gyakorlatot. 1703-ban II. Rákóczi Ferenc tábori orvosává nevezte ki, s ezt a feladatot hét évig látta el. A békekötés után főúri családok orvosaként működött. Magániskolájában orvostudományokra oktatta az ifjakat, s többüknek külföldi ösztöndíjat szerzett. Gyors és sikeres gyógyításával országszerte híressé vált: a magyar Hippokratésznek nevezték. Nagy híre miatt a császári udvarba is meghívták, III. Károlytól nemességet kapott. Műveiben leírta a felvidéki hőforrások történetét és gyógyhatását.

A 17. századi Eperjes hányatott sorsú főbírája, Weber János egyben a város híres orvosa és gyógyszerésze is volt. Több műve mellett Bártfán jelent meg 1645-ben a pestisről

* Elhangzott 2005. május 17-én a tervezett Evangélikus Egészségügyi Központtól tartott nyilvános fórumon.

írt könyve Amuletum, azaz: Rövid és szükséges oktatás a Dög-halálról címmel. Ő maga börtönt szenvedett a Wesselényi-féle összeesküvés miatt, két fia pedig Caraffa vértörvénytörésének áldozata lett.

A Sáros megyével szomszédos Szepesség is több kiváltságot adott az orvostudomány területén. Kiemelkedik közülük egy késmárki evangélikus lelkész fia, Perliczy János Dániel. Az 1705-ben született ifjú a hollandiai Utrechtben fejezte be orvosi tanulmányait, s az utóbb polihistor tudóst annyira nagyra becsülte egyeteme, hogy falai között emléktáblát állított neki. Mint Nógrád megyei főorvos 1751-ben felségfolyamodványt nyújtott be a bécsi udvarhoz egy orvoskar létesítésére és egy tudományos akadémia szervezésére. A nagyszombati egyetemnek ugyanis addig csak teológiai, bölcséleti és jogi kara volt, így a medikusok kénytelenek voltak külföldön tanulni. Mária Terézia csak 18 évvel ezután létesített Nagyszombaton orvosi fakultást. A sokak által elfelejtett evangélikus Perliczyt – aki utóbb a berlini tudományos akadémiának is tagja lett, és többekkel együtt megalapította az egri orvosi iskolát – méltán tekinthetjük a hazai orvostudomány úttörőjének. Különben fővárosunk egyik emléke, hogy itt, Budán adta ki a 18. század közepén három nevezetes munkáját: *A testi békességre vezérlő útítársat*, a *Medicina pauperumot* és a *Sacra Themidos Hungariaet*.

Ismeretes, hogy evangélikus őseink II. József türelmi rendelete, tehát 1781 előtt nem taníhattak mint professzorok a Pázmány Péter által alapított egyetemünkön. Talán nem szerénytelenség, ha megemlítem, hogy az első evangélikus orvosprofesszor ükapám, Fabiny Teofil János volt. Az erdélyi, 1791-ben született papfiú Bécsben végezte egyetemi tanulmányait, és két évig Beer szemészprofesszor tanársegédje volt. 1816-ban lett orvosdoktor és szemézmester. Fiatalon, 26 éves korában nevezték ki a pesti egyetem tanárának, ahol három évtizeden át tanított, s viselt dékáni, majd rektori tisztelet. Többek között József nádornak és Tessedik Sámuelnek is ő volt a szemész orvosa. Tanszéke a külföldet megelőzve lett független a sebésztől. Pesti egyházunk presbitere és iskolai felügyelője lévén, ingyen gyógyította a rászoruló betegeket. Számátalan műtétet végzett, de az oktató és kutató munka terén is nemzetközi tekintélyt szerzett. Legjelentősebb művét (*Doctrina de morbis oculorum*) magyar, német, olasz és holland nyelvre is lefordították, a páduai és utrechti egyetemen tankönyvül használták, két éve pedig hazánkban fakszimilében is kiadták. „A magyar szemészet atyja”-ként tisztelt tudósunk emléktáblája van a Hild által tervezett Zrínyi utcai háza falán.

Ugyancsak emléktábla hirdeti a Puskin utcában a győri születésű evangélikus gyermekgyógyász, Schöpf-Merei Ágoston áldozatos munkásságát. Külföldi egyetemeken folytatott tanulmányai után Páduában lett 1832-ben orvosdoktor és sebész mester. A Tudományos Akadémia 1835-ben levelező tagjai sorába választotta, majd a pesti egyetemen az orvostörténelem rendkívüli tanára lett. Ezzel egyidejűleg orthopéd intézetet létesített a zsinagóga közelében „mirigykór s elgör-

bülések gyógyítására”, az épület és a berendezés azonban az 1838-as nagy pesti árvíz áldozata lett. Az ezt követő évben Mária Dorottya nádorné segítségével megalapította a Szegény Gyermek Kórházát az Ötpacsirta (ma Puskin) utca 6. szám alatt. Ennek 10 szobája volt egy tucat betegágygal, ambulanciával, műtövei, gyógyszerházzal és bonchelyiséggel. Idővel szűk lett ez a helyiség, ezért a gyermekkórház 1845-ben az Ősz (ma Szentkirályi) utca 2. szám alá költözött. Schöpf írta az első magyar gyermekgyógyászati tankönyvet 1847-ben. Meghonosította és elsőként alkalmazta a gyermekeknél a légszomszást és a narkózist. A szabadságharcban tevékeny részt vett, németes nevét ekkor változtatta Mereire. A világosi fegyverletétel után Törökországba menekült, majd Angliában telepedett le. Manchesterben praktizált gyermekorvosként, és számos előadást tartott. A szülészorvos Whiteheaddel ott is gyermekkórházat alapított, amelyben 1858-ban, 53 éves korában bekövetkezett haláláig dolgozott. Budapesten a IX. kerületi Bakács téri, illetve Knézich utcai egykori Erzsébet kórház „Schöpf-Merei Ágost Kórház és Anyavédelmi Központ” névvel őrzi emlékét.

A magyar gyermekgyógyászat atyja felett annak idején az ugyancsak evangélikus Lumniczer Sándor tartotta az emlékbeszédet. Ő kapuvári orvos családban született 1821-ben, s a kőszegi, soproni és pozsonyi evangélikus gimnáziumokban tanult, orvosi diplomáját a pesti egyetemen szerezte 1843-ban. Külföldi tanulmányairól a szabadságharc kitörésekor tért haza, és Görgey seregében lett főttörzsorvos. A fegyverletétel után lefokozták, és közlegényként „betegvivőnek” sorolták be a császári hadseregbe. Három évi megaláztatás után nehezen kapott állást. Vasúti orvos, majd a Rókus kórház sebésze lett, ahol ő vezette be sok újítás mellett az antiszeptikus kezelést is. Az Orvosegyesületnek főtitkára, majd negyedszázadon át elnöke volt. A II. számú Sebészeti Klinika professzorává és főrendiházi taggá nevezték ki. Emlékét a Baross utcai klinika homlokfalán nagyalakos szobra is őrzi.

E klinika bejárati kapuja felett látható másik életnagyságú szobor az egykori sárszentlőrinci evangélikus lelkész kimagasló tehetségű fiát, Balassa János sebészprofesszort ábrázolja. Erzsébet királynénk egykori háziorvosa, az egyetemi tanár, orvos-sebész tudor, szülézmester, királyi tanácsos, akadémikus és sok más cím tulajdonosa nem véletlenül választotta Bécsben, 1838-ban benyújtott disszertációjának ezt a mottót: „Vivere aliis, non sibi – constituit essentiam medici.”, azaz „Élni másoknak, nem saját magunknak, ez képezi az orvosi hivatás lényegét.”

Amikor 1841-ben megpályázta a bécsi klinikai tanársegédi állást, azt azért nem kapta meg, mert protestáns volt és magyar. Amikor később a pesti sebészeti tanszékre került, már fiatalon „a magyar tudomány díszeként” tisztelték. Az általa vezetett „sebészeti kóroda” 14 ágygal működött. Néhány héttel az ét-altatás angliai bemutatása után ő már 1847 tavaszán hazánkban elsőként ét-altatással operálta betegeit. Asszisztense ekkor a másik evangélikus papfi, Markusovszky Lajos volt, akiről utóbb fogok szólni.

Balassa az első magyar felelős kormány közoktatási minisztere, báró Eötvös József mellett a tanulmányi osztály orvos-igazgatója volt. A szabadságharc alatt honvédkórházi igazgatóként katonarovosi tanfolyamot szervezett, ami miatt utóbb három hónapig az Újépület börtönében sínylődött. Ott raboskodott gróf Batthyány Lajos is, akinek öngyilkossági kísérletekor a szomszéd zárkából Balassát hívták át, hogy ellássa annak fej-, nyak- és alkarsebeit. Jellemző Balassa nagy elismertségére és tekintélyére, hogy a pesti császári megbízott, Prottmann rendőrfőnök is őt hívta felesége betegágyához. Ennek következtében – és az egyetemi ifjúság követelésére – helyezték vissza az egyébként állásvesztésre ítélt sebészt tanszékére, amelyet haláláig, 1868-ig vezetett.

Az általa alapított Országos Közegészségügyi Tanács elnökeként figyelemre méltó tanulmányt írt a községi orvosi állások megszervezéséről, az ingyenes orvosi ellátásról és az egészségügyi felvilágosításról. Szakterületén, a sebészetben a hasi sérvek megoldásáról és a gégetükrözés használatáról alkotott maradandót. Otthonosan dolgozott az urológiai sebészetben is, a hólyagmetszéseket, a közűzásokot és a plasztikai műtéteket már a múlt század közepén is rendszeresen alkalmazta. Elsőként alkalmazott a gyakorlatban mesterséges hűtést, ezzel is egy évszázaddal előzte meg korát.

Balassa János váratlanul, egy fel nem ismert vakbélgyulladás következtében, 58 éves korában hunyt el. A Deák téri templomban 1868. december 11-én Székács József püspök búcsúztatta. Igehirdetésének alapja Jn 6,63 volt: „*A lélek az, ami megelevenít, a test nem számít semmit. A beszédek, melyeket én szólok néktek, lélek és élet*”. Székács püspök Balassa erkölcsi nagyságát öt érveléssel igazolta: 1. A benne lakozó világosság terjesztésében önzetlen és fáradhatatlan volt. 2. Tudományát a szenvedő emberiség javára áldásteljesen alkalmazta. 3. Lelkét magas röptében nem gátolta a mindennapiság. 4. Ellenfelei fejére eleven szentet gyűjtött. 5. A polgári, társadalmi és családi kötelemeket is híven teljesítette. Hogy mit értett Székács a „mindennapiság” kifejezésén, hallgassuk meg igehirdetésének néhány szó szerinti mondatát: „A mindennapiság Balassa műtői tudományát és ügyességét egy esetlegességre, keze biztonságára szerette volna leszállítani. De vajon vezethette volna e kéz a metszést biztosan, ha az irányt, a határt, a mélységet és azt a hajszálvonalat, melyen az élet és halál érintkeznek, nem a lélek szabja ki neki? (...) Midőn egyhangúlag vallották betegei, hogy Balassának már külső fellépése is gyógyítólag hatott rájuk, hogy a hang, melyen szólt, a sugár, mely szeméből áradott, tapintata, mellyel a beteget érinté, ebben könnyebbülést s kibeszélhetetlen ragaszkodást és bizalmat keltett. (...) Magam fejeztem ki előtte csodálkozásomat a felett, hogy keze még ily élet és halál felett döntő esetekben sem reszket. »Igen« – válaszolt – »mert ilyenkor félig magam is pap vagyok s bizodalimat abba helyezem, s annak segedelmét is számba veszem, aki nélkül, mint Krisztus mondja: nem tehetünk semmit.«”

Balassa János nevét nem csak szobor, festmény, emlékérem, idegklinikai, emléktábla és utcanév örökíti meg, hanem diófából kifaragott jobb keze is, amelyet barátja, „a haza bölcse”, Deák Ferenc faragott.

A Liptó megyei Csorba evangélikus lelkészakától az Adria parti Abbaziában ácsolt koporsójáig eltelt 78 évből most kiemelkedik számunkra az az eredményekben oly gazdag fél évszázad, amely Markusovszky Lajos címzetes egyetemi orvos-tanárnak az életét jellemzi. Méltó társa a szabadságharc bukása után állásaitól megfosztott Lumniczernek és Balassának. A nagyszerű evangélikus triász e harmadik tagja Görgey seregének orvosaként dolgozott, hadikórházat vezetett, de a szabadságharc bukása után sebészi pályája megszakadt. Ő alapította meg 1857-ben az Orvosi Hetilapot – amelyet 32 éven keresztül írt és szerkesztett – és 1863-ban az Orvosi Könyvkiadó Vállalatot. A Kiegyezés után megenyhült körülötte a légkör, a kultuszminisztériumban az orvosképzési feladatok és az egyetemek ügyeinek intézője lett, majd kidolgozta a közegészségügy reformját. A Budapesti Orvos Egyesület elnökének is megválasztották, s halála előtt, 1893-ban az orvosi kar tiszteletbeli egyetemi tanári címmel tüntette ki.

Markusovszkynak a vasegerszegi temetőben van a nyughelye. Nevét felvette a szombathelyi megyei kórház. Mell-szobrát, a görög származású Papachristos Andreas alkotását az Üllői úton, a Semmelweis Orvostudományi Egyetemmel szemben lévő parkban láthatjuk.

Markusovszkyval csaknem egy időben, 1892 nyarán hunyt el Budapesten a pécsi születésű Nendtwich Károly orvosdoktor, kémikus, műegyetemi tanár, a MTA rendes tagja, a budavári gyülekezet presbitere. Édesapja, Nendtwich Tamás Késmárkon volt gyógyszerész és neves botanikus, ő telepedett le Pécsre, és ő alapította meg kétszáz évvel ezelőtt, 1804-ben a pécsi evangélikus gyülekezetet. Nendtwich Károly tanulmányait a pesti egyetem orvosi karán fejezte be 1836-ban, majd 1841-ben részt vett a Természettudományi Társulat megszervezésében. Mivel egyetemi tanári kinevezését az első felelős magyar kormánytól kapta, ezért Haynau letette hivatalából és haditörvényszék elé állította. Utóbb számos külföldi tanulmányutat tett, és a kiegyezés után a botanika és a vegytan tárgyköréből tartotta műegyetemi előadásait. Mint nyelvművelő is jeles szerepet vitt kora tudományos életében.

A Nendtwichekhez hasonlóan a Szepesség művelt evangélikus polgársága a 19. században is feltűnően sok neves orvost adott hazánknak. Kiemelkedik közülük a Bókayak három nemzedéke. A legidősebb Bókay János édesapja cip-szer cipész-mester volt. Jogi és orvosi tanulmányai után működését a pesti Szegény Gyermekek Kórházában, Schöpf mellett kezdte. Miután szemész és sebésztudori képesítést szerzett, 1849 után ő vette át a Szentkirályi utcai gyermek-kórház vezetését, ahol évenként mintegy 300 fekvőbeteget kezelte. A modern magyar gyermekgyógyászati iskola megteremtője, és e tárgy egyetemi oktatásának elindítója éveken keresztül irányította az Országos Központi Védhímlő Inté-

zetet, és ő hozta létre a Stefánia Gyermekkorházat, amelynek kertjében tiszteletére szobrárt is elhelyezték.

Fia, ifjabb Bókay János, a fasori gimnázium egykori diákja, az édesapa kórházában kezdte, majd annak igazgatójaként folytatta orvosi pályáját. Két évvel idősebb fivérével, Bókay Árpáddal együtt a beteg gyermekek gyógyításába a társszakmák képviselőit is bevonták, jelesen a fül-orr-gégészet, a sebészet, az orthopédia, a szemészet és az urológia jeles orvosait, mai szóval megvalósították az interdiszciplináris paediatrica fogalmát. Bókay Árpád fia, Bókay Zoltán Debrecenben, majd Budapesten folytatta a tudós gyermekgyógyász család egyetemi professzori munkásságát.

Szepesség neves szülőiteiként szólnunk kellene két híres patológus professzorról, Genersich Antalról és Krompecher Ödönről, vagy az evangélikus parókián született Alexander Béla tudós röntgenológusról. De ugyancsak papokban született, a Nógrád megyei Béren a nagy nevű elmeorvos, Moravcsik Ernő akadémikus, és az akadémikusok között meg kell emlékeznünk Schulek Vilmos szemész professzorról is. Ám ne feledkezzünk meg a hazai klinikum egyik megeremtőjéről, Wagner János belgyógyász professzorról sem, aki végrendeletében utazási ösztöndíjat hagyott belgyógyászoknak, fizetésjavítást a pesti evangélikus gimnázium tanárainak, és pénztőkét a Protestáns Országos Árvaháznak.

Előadásomban tudatosan nem térek ki – időhiány miatt sem – a 20. század jeles evangélikus orvos személyiségeire. Pedig éppen ők és utódaik jelenthetik azt a szellemi és erkölcsi tőkét, amely záloga lehet a tervezett Evangélikus Egészségügyi Központ jövőbeli eredményes és áldásos működésének.

BODROG MIKLÓS

Szüleink és a sorsunk

Emberek közül többnyire szüleinktől kapjuk a legtöbb jót, akik sorsformálóan hatnak alapéletrzésünkre, gondolkodásunkra, létszemléletünkre, hitünkre – akkor is, ha a szülői példa korántsem ragyogó. Ahogyan és amilyenek megéli a gyermek a szüleit, beleértve ebbe titkos indulataikat is, de főként azt, hogy milyen szívvvel vannak őiránta, úgy kelt az a kicsiben nyugalmat, bizakodást vagy ezek ellenkezőjét. (Nem mintha ez mindent eldöntene, mert más közeli személyek „kisugárzása” is számít, az adott teljes környezettel).

Keresztényi, s általában emberi küldetésünk így is megfogalmazható: legyünk átoktörők és áldástovábbadók. Ebben az összefüggésben lehet világosabb a könnyen félreérthető öszövetségi kijelentés (2Móz 20,5–6), amely

Végül még egy záró gondolat. Mint a nyolc évtizede hazánkban karitatív szolgálatot végző Fébé Egyesület választmányi tagja, nem mulaszthatom el az egészségügyben is sokat munkálkodó egykori diakonissza testvéreink emlékét röviden felidézni. A piliscsabai Béthel első otthonában ők elsősegélynyújtást és betegápolást is tanultak. A nyíregyházi Élimben súlyosan sérült gyermekeket ápoltak és neveltek. Az egyéves diakonisszaképző kurzusok során egészségtan és betegápolás is tantárgyuk volt. A mai anyaghoz elődjében, az ún. Panzióban a lábadozó betegeknek nyújtottak gondozást. Egyik főnökasszonyuk, Farkas Mária maga is kiváló sebész főorvos volt. Beosztottjai az ország különböző pontjain kórházi szolgálatban is álltak.

Régi, dédelgetett tervük volt önálló Fébé-kórház létesítése. Raffay Sándor püspök melegen támogatta a főtí Mandák Mária kórház-alapítvány ügyét, amit azonban az államosítás megszüntetett. Ugyancsak nem kerülhetett sor arra, hogy Ordass Lajos püspök 1947-es amerikai útjának e célra kapott adományából a Belveder Panzió épületét a Fébé kórházi célra megszerezze, mert birtokba vételére az akkori politikai viszonyok között már nem kerülhetett sor.

Tisztelt hallgatóim! A magyar evangélikus egészségügy történetének egykori fényei mellett a trianoni békediktátum csonkítása, a 2. világháborút követő kormányok osztályharcot, kitelepítéseket és erős állami beavatkozást eredményező belpolitikája sötét árnyként nehezedett kortársaink egyházi életére. Ám az Öszövetségből tudjuk, hogy Mózes a kősziklából is tudott vizet fakasztani. A sokat megpróbált magyar evangélikus értelmiség számára a sok évtizedes kőszikla-sors után most váratlanul új lehetőséget kínál a történelem Ura. Az ősök példája kötelez, a hit ereje hegyeket mozdít!

hangsúlyozza az „atyák” – és persze az anyák – felelőségét, mert az ő vétkeik folytatódhatnak gyerekeikben, ha „gyűlölik” Istent, miközben az őt szeretőknek ígért irgalom nem harmad-negyediziglen, hanem ezerizig szól. Egyébként a „szeret-gyűlöl” bibliai ellentétpár sokszor inkább a személyes viszonyulás emocionális ősmođelljét jelenti: valakit-valamit elötérbe állítani mással szemben. Ez a benső elsőbbségadás, döntés, többre becsülés életünk érzelmi tengelye.

Egyéni rendeltetésünk betöltésében hatalmas a súlya annak, hogy szülői (vagy szülőhelyettesi) „örökségünk” jó adottságait hogyan kamatoztatjuk, tehertételeit pedig mi-képpen dolgozzuk fel. Vizsgáljuk meg: mi a szülő a gyermek és ifjú, majd a felnőtt számára?

AZ ÖNÉRTÉKELÉS ÉRZELMI-EMOCIONÁLIS ALAPJA

A kisgyermeknek nagy a szeretetigénye, de önálló értéktudata még nem lehet, hiszen ehhez nincs meg a szellemi eszköztára. Közvetlen környezetének, mindenekelőtt szüleinek az iránta tanúsított magatartásából, az általuk támasztott légkörből, jó esetben mesterkéletlen törődésükből, szeretetükből szerez folyamatosan érzelmi benyomásokat arról, hogy ő kedves, becses, szép, okos, ügyes stb., így természetesen számíthat védelemre, segítségre, vigasztalásra, gondoskodásra, hiszen minden jel arra vall, hogy megbízható, elfogadó, szerető, óvó világ veszi körül. Ez aztán megalapozza benne az „ősbizalmat”, s döntően fejleszti a mind szélesebbre táguló élethorizont iránti alabizakodást, például azt, hogy egyáltalán érdemes élni.

Krónikus önbizalomhiánnyal, önleértékeléssel vagy éppen öngyűlölettel küszködök, akiket ebből a legvilágosabb érvekkel sem lehet kiszabadítani, legtöbbször a fentiek hiányának súlya alatt görnyedeznek, annak változatos, romboló következményeivel. Könnyen lehetnek mások önzésének prédájává. Befogadó, szeretetteljes, intenzív vallási közösségben gyógyulgathatnak, ám egy követelményfanatikus, rideg, elnyelő „közösség” lelki rabszolgává alacsonyíthatja őket, ha ott a szellem tekintélyuralmi, mert a vezetők a lelkük mélyén éheznek és szomjúhozzák a spirituális hatalmat. Lehet, hogy az efféle „lelki imperialisták” hasonló jellegű, tudattalan sérültségüket próbálják ily módon kompenzálni.

A szívtelenül szigorú, lélektelen tárgyiasággal „gondoskodó” szülők gyakorta maguk is vérszesen szegény mikromilióben nőttek fel, s egyszerűen nem tudják azt adni, amit maguk sem kaptak. Sőt, számukra ilyesmi talán nem is létezik. A spontán szívéllyességgel, megbecsüléssel bélelt otthon sugall életkedvet; nem elég, ha a gyermeket nem ócsárolják-szidják, vagy éppen ütlegelik derűre-borúra. Itt érzelmileg meggyőző atmoszféra tesz „csuda dolgokat”. Ha pedig ez radikálisan hiányzik, abból a legkülönbözőbb keservek és nyavalyák származhatnak, általános közömbösségtől devianciáig. Az élethez sem elég, ha valakit nem etetnek méreggel.

Egy „ridegpáasztorkodásos”, megfélemlítéssel gyakran manipuláló környezetből úgy menekült ki egy tizenhét éves fiú, hogy önként jelentkezett harci repülőnek (1941-ben). Későbbi bevallása szerint csak akkor nem félt, amikor zuhanóbombázójukkal ráfordultak a célpontra. Az elhárító tűz miatt ilyenkor volt ugyan a legnagyobb veszélyben, ám őt az az érzés tartotta megszállva: Most én vagyok felül, tőlem kell félni! Szinte végigszorongta az életét, amíg ötvenöt évesen pszichoterápiára nem jelentkezett, olyan tünetekkel, amelyeken az edzett igazgató-főorvos is hümmögött egy kisé. De nyíltan tárta fel szomorúságát, s állapota is szépen gyógyult, mert lélekgyógyásza hamar rátalált a több évtizedes baj gyökerére. Ennek kapcsán hitélete is egészségesen tisztult, korábbi Isten-képe ugyanis rettegést árasztott.

Az ellenkező véglet, a gyermekimádó szülő viszont önző zsarnokot tenyészthet ki. Bálványozó elvakultságában „elfelejti” kellően megkívánni-megkövetelni azt, ami csemetéjétől kora és képessége alapján elvárható. Ezzel aztán mindenki ostorává neveli. Akkor „őfelsége, a gyermek” mind jobban magáévá teszi Pomádé király alapelvét: „Nekem minden kijár, azért vagyok király.” Félő, hogy ez fogja meghatározni érzületét és magatartását további életében is: burjánzó igényeivel túlterheli immár kétségbeesett és érteден szüleit, házastársát, munkatársait stb., könnyen lesz belőle önállótlán, ám nagyszájú követelőző és/vagy felfuvalkodott, sértődékeny különc. Ezzel önmagát is sújtja. És ha így falnak megy, keserősége szinte kozmikus: „Nincs a teremtésben vesztes, csak én.” Egy diplomás, infantilisán önző fiatalemberre mondták ismerősei: „Úgy viselkedik, mint akinek mindenki tartozik mindennel.” Ilyenné torzította az a szeretetparódia, amelyet áldott önfeláldozásnak hitt az édesanyja. Egészséges önértékelés csak arányos kötelességtudattal képzelhető el! Vannak azonban józanabb fiatalok is, akik ki akarnak törni az efféle aranyketrecből. A legrombolóbb szülői bűnök egyike, ha ezt rafinált, álnok, és persze be sem ismert machinációkkal akadályozzák meg. (Az ilyen jellegű problematikával foglalkozik Anyagyógyászat című kis könyvünk, Szt. Gellért – Kairosz Kiadó, 2001).

AZONOSULÁSI MINTA

„Olyan leszek, mint apu” – mondja a kisfiú, a kislánynak pedig édesanyja az identifikációs bázis. Szerencsés ember, akinek lényegében jó alapminta adatik – de még így is akadhat konkoly a búza között. A baj ott kezdődik – vagy csak folytatódik? –, ahol ezt tilos észrevenni. Mondjuk, a rangos és szigorú apa utolérhetetlenségével vagy annak látszatával nyomasztóan hat tehetséges fiára, aki ezt idővel saját fölcseperedő gyerekeire sugározza tovább, ugyancsak tévedhetetlenségi attitűddel riasztva-távolítva őket önmagától. Vigasztal (?) szakmája atyjává igyekszik kinőni magát, ezzel azonban maga ellen hangolja kollégáit. Még volt tanítványai is unják „tökéletességét”, s inkább lemondanak segítségéről: „Nehéz nélküle, de lehetetlen vele, mert az igazságból ő 101%-nál kevesebbel sohasem éri be”. Az érintett atyaszemélyiség mindezt irigységnek, illetve rút hálátlanságnak érzi.

És ha lány kerül a „pozitív” (túlbecsülő) apakomplexus csapdájába, akkor számára csodálatos atya árnyékában a majdani hitves csak másodlagos figura. Így aztán a Nagy Férfi Méltó Leánya minden áron „prímás” akar lenni a házasságban, férjül is vesz egy lágyszívű, derék, engedékeny ifjút. Két gyerekük idővel észreveszi, hogy itt mindenben a Nagyasszony országol, az apa csak „van”. Leányukba átszivárog anyjának mentalitása, s készül leendő uralkodói szerepére. Fiuk mind jobban elbizonytalanodnak, hiszen úgy érzi: rá sem várhat jobb sors, mint

az apjára. Ám amikor az apánál betelik a pohár... Ön hogy folytatná?

Vészterhes a helyzet a rossz példa vak követése esetén is. Ez, bár szomorú, de aránylag világos képlet. Komoly buktatói vannak a dezidentifikációnak is, amikor olyan érzés keríti hatalmába a lányt: „Istenem, csak olyan ne legyek, mint az anyám!” vagy a fiút: „Jaj, nehogy az apámra hasonlítsak!” Ilyenkor ugyanis félelemszülte kontratúzás fenyeget. A jobbára kedvezőtlen apaézés a fiút önleértékelésbe sodorhatja – még ha ez nem is tudatos –, a lányát pedig a férfiak általános lebecsülésébe: a másik nemről alkotott emocionális „képünket” igen erősen befolyásolják az ellenkező nemű szülővel kapcsolatos élményeink-érzelmeink, akkor is, ha azokat már diszkréten és automatikusan a feledés kazamatáiba zártuk. Ám az efféle „magáncsernobil” sugároz csak igazán! Így lehetséges, hogy egy apját látszólag tisztelő, de szíve mélyén megvető lány megérzi a jámborságot egy fiatalemberen – aki tehát „jó férjanyag”, – akit viszont nyomaszt apjának rossz emléke s anyjának mártíromsága, minek következtében apaképét önmagába, anyaképét pedig a lányra vetíti ki (kivált, ha az szegény anyjára emlékezteti). Ebből lesz aztán egy nem éppen égben kötött házasság, mert hogy ezt a lányt viszont túl keményen, olykor kegyetlenül nevelték, öccsét viszont ajnározták. Ez fokozta a nővér férfigyűlöletét, miközben a túlkedvezményezett fiú egyre közelebb került az alkoholhoz és a kriminalitáshoz. Szinte biztos, hogy mind a ketten áldozatok áldozatai, s mivel a szülői örökség sötét részét nem tudták feldolgozni, aztán nekik is lettek áldozataik...

A „parentogén” (szülőkből kiinduló) ártalmakkal kapcsolatban jó tudnunk, hogy a vétkesnek bélyegzett apa vagy anya sokszor korántsem annyira fekete, mint ahogy azt az ártatlant játszó házastársa akarva-akaratlan beállítja, sőt:

minél túlradóbb a vád, minél szívszakasztóbb a jelenet, annál gyanúsabb. Az így beszerzett részvét ugyanis kiváló önámítási alapanyag annak, aki elfojtott lelkifurdalását így akarja biztosan lakat alatt tartani. Ha pedig e manipuláció következtében a gyerekek végképp hátat fordítanak a másik szülőnek, az ebből ugyanilyen radikális semmibevételt válthat ki. De az is nem egyszer megesik, hogy a „nagy bűnöst” még a halálos ágyán sem hajlandó meglátogatni talán már felnőtt gyereke.

A legkevésbé sem akarjuk lejártni a szülőket, ám számos esetben égetően szükséges szülő-viszonyulásunk ártó oldalának, netalán kínkeserves voltuk miatt elfojtott lelki károsodásainknak fokozatos és megbocsátó tisztázása, különben a bearanyozott hazugságok tovább rombolnak bennünk és általunk, s az átoktradíció megmarad. Egyébként szellemi-lelki-hitbeli érdeklődésünk folyamán lassacskán észrevehetjük magunkon, hogy hajlamosak voltunk-vagyunk eltanulni szüleinktől olyasmit is, aminél bizony jobb példát is követhettünk volna. Ez sokkolhat. Ilyenkor a legveszedelmesebb a rémült (le)tagadás, amikor az egészre pánikszerűen rácsapjuk az ajtót, mint valami rossz álomra. Pedig az inkább ketyegő pokolgép! Bármily ijesztő, a saját problematikánkkal semmi sem nézhet szembe helyettünk. (Szaksegítségét viszont igénybe vehetünk, de a személyes bátorságot és elszántságot nekünk kell tanúsítanunk.) A gyáva halogatás csak megszilárdítja a felesleges szenvedés pozícióját, amit még át is hagyományozhatunk, főként a hozzánk közelebb álló fiatalokra. Épp hogy nem kiabáljuk nekik ilyen esetben: Átkot vegyenek! Pedig 1Pt 3,9-ben mást olvasunk: „Arra hivatatok el, hogy áldást örököljetek.”

(Írásunk részint rokonítható az *Álmunk, hitünk, életünk* című könyvünk egyes fejtegetéseivel, mely megjelent a Kairosz Kiadónál).



SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁN 18. VASÁRNAP

• Mt 5,38–42

A szöveg

A talio-elv. Lényege a bűnös által okozott bajnak a bűnösre való alkalmazása, elégtétel a megfelelés elve alapján. A talio joga (jus talionis) illette meg a sértett embert az elszenvedett sérelemmel kapcsolatban.

„Ha viszont nagyobb szerencsétlenség történt, akkor életet kell adni életért. Szemet szemért, fogat fogért, kezét kézért, lábat lábért, égetést égetésért, sebet sebért, kék foltot kék foltért.” (2Móz 21,23–25)

Mózes 2. könyvéből is érezhető, hogy a nép számára milyen fontos a jogalkalmazás és igazságszolgáltatás. A törvény azt a jogot tartalmazza, melyet más ókori népek is alkalmaztak jogalkotásuk során. Ősi eredetű elvről van szó, melyet a babiloni király Hammurabi törvénykönyve, a *Codex Hammurabi* is tartalmazott. Egy nagy különbség azonban meghatározó. „Jogrendet és törvényeket adtam...”, mondja magáról Hammurabi, míg az Ószövetségben az elbeszélő keret eszközével, Mózes szájába adatott isteni beszéd formájában születik a törvény. Tehát a törvény Istentől való. Ebből kiindulva keresendő, hogy mire kellett ösztönözze a „szemet szemért” elve az Ószövetség népét, és minek kell meggyökerezni az ember illetve a közösség életében Krisztus tanítása szerint.

A törvény, s benne az említett rendelkezés egyfelől az élet védelme, másfelől a bosszúállás korlátozása érdekében volt fontos az ókori Izrael életében. A bosszú bosszút szül, ezért annak féken tartása, megakadályozása óhatatlanul szükségessé vált. Adott esetben igazságot kellett szolgáltatni, melynek alapja adott volt a törvényben foglaltak szerint. A közösség vénei, akik igen komoly tekintéllyel rendelkeztek, ismerték az írott és íratlan jogszokásokat (azokat is, melyekre nem volt törvény), ők értették a módját, hogyan kell bölcsen igazságot keresni és a békességet helyreállítani. „Jézus korában ezt az ótestamentumi törvényt talán már

nem hajtották végre minden alkalommal betű szerint, hanem módot találtak arra, hogy az elkövetett sérelmet pénz-bírsággal váltsák meg.” Jézus éles kritikáját ismerhetjük meg a törvénykezéssel kapcsolatban, mikor a korbánra hivatkozva bírálja az őt provokálókat (Mt 15,5–9).

Jézus radikálisan hozza azt az újat aminek meg kell gyökerezni az ember illetve a közösség életében. Három példával is erősíti tanítását, melyben a joggal szembeállítja Isten akaratát. „*Én pedig azt mondom nektek...*” Míg a jog határt szab, életet véd, bosszúnak vet gátat, Krisztus valaminek a megszületéséről beszél. Nem csupán valami újról, hanem többről szól, arról amit ő maga jelent a világ számára. A hit, s ezen keresztül a krisztusi lét következtében válik egyáltalán képessé az ember, hogy értse Jézus szavait, és kész legyen szeretni azt is aki vét ellene. A lehetőségek maximumáról van szó, elmenni a második mérföldre, odaadni a felsőruhát is, jót tenni gyűlölködőkkel. Isten előtt nem csak az számít amit tesz az ember, a megállapítható, hanem az is, hogyan, milyen szándékkal teszi.

A szószék felé

Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című könyvében a főszereplő Raszkolnyikov egy tanulmányában azt fejtegeti, hogy létezik egyfajta magasabb rendű eszmény, amely egyes emberek számára kivételes jogokat is megenged, pl. az emberölést. „Napóleoni elmével” magára is értelmezi mindezt. Nyomórából menekülve, indulatainak enged teret és előre kiterelve embert öl. Eszménye és valósága mély depresszióba süllyesztette, mely helyzetet és a benne rejlő feszültséget az író nagyon jól érzékelteti. Egyedüli lehetséges útja tettének megvallása, és a száműzetésbe kivetett sorsa maradt. E műnek pár mondatos összefoglalásával azt kívánom érzékeltetni, hogy az ember milyen messzire tud jutni Istentől akár a szegénysége, ideológiája, gyengesége vagy bármi más révén. Nem kell természetesen szélsőségekbe bocsátkozni, és lehet egészen aktuális helyzetekre gondolni, melyek következményei gondolatainknak, szavainknak, cselekedeteinknek. Önmagunktól messzire sodródunk a törvény isteni ér-

telmétől és az Evangéliumtól. Ezért kell gyökeret eresztene életünknek az ő szeretetében. Ez a szeretet képes meghatározni törekvésünket, motiválni cselekedeteinket. Jézus nem eltörölni jött a törvényt és a prófétákat, hanem betölteni. Ezért úgy szólaltatja meg a törvényt, hogy azt következetesen magyarázza az emberség és a szeretet jegyében. Krisztus követőjeként Pál is átveszi ezt a szellemiséget, mikor a kép-mutatás nélküli szeretetről beszél, és idéz a Példabeszédek könyvéből. „Sőt, ha éhezik ellenséged, adj ennne, ha szomjazik, adj innia. Ne győzzön le téged a rossz, hanem te győzd le a rosszat jóval.” (Róm 12,20–21)

„Bízzál Jézusban add neki minden hitedet! Ő azt akarja, legyen mindig béke szeretet. Bízzál benne, kövesd őt és halld meg szavát, mert nincsen nála őszintébb barát! Hozzá bármikor mehetsz, tőle bárki is lehetsz, ő mindig figyel rád, mert nincsen nála őszintébb barát!”

Felhasznált irodalom

- Karner Károly: Máté evangéliuma. Sopron, 1935.
 Pákozdy Márton: Törvény és igazságszolgáltatás a Bibliában. In: Rapcsányi László (szerk.): A biblia világa. RTV-Minerva, Budapest, 1981. 127–158. o.
 Bultmann, Rudolf: Az Újszövetség teológiája. Osiris, Budapest, 1998.

Albert Gábor

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁN 19. VASÁRNAP

• Jn 5,39–44

A bibliavasárnapról

Az igehirdetésül kijelölt igeszakasz bibliavasárnaphoz kapcsolódik, és nem a Szentháromság ünnepe utáni 19. vasárnaphoz (Agenda, 236. o.). Erről az igeszakaszról a korábbi Lelkipásztorokban nem találtam előkészítőt. A vasárnap jellegét tekintve beszélünk kell a kinyilatkoztatásokról, az igazi és tiszta tanításról, amit a Szentírásból kapunk, a Szentlélek munkájáról, a törvényről és evangéliumról, valamint rólunk, akik ebben a mai világban hallgatjuk az igét. Az Agendában ezt olvassuk az igehirdetési igéknél: „Amik Felőle megírtattak!” A mondanivalónkat segíti ez a mottó, amely egyértelműen utal a Szentírás fontosságára és arra, hogy kiről kell beszélünk. A lekió 2Tim 3,14–17 alapján a Szentíráshoz való hűségről szól. Ezzel a vasárnapkal Reformáció hetébe lépünk.

A szöveghez fűzött megjegyzések

39. vers: ἐραυνᾶτε τὰς γραφάς: 'kutatjátok, fürkésztitek az Írásokat'. Nem imperativus, folytatása: „mert azt hiszitek, hogy azokban van az örök életetek”, tehát az összefüggésből

világos, hogy nem felszólítás, mint a Károli-féle „tudakozzátok az Írásokat” fordítást sokan értelmezték; még csak nem is dicséret, hanem az ellenkezőként értendő: az Írások kutatása magában „nem elég az üdvösséghez”. μαρτυροῦσαι (part.) 'valakiről tanúskodik'. Az Írás az, ami tanúskodik Krisztusról. Jézus megállapítja, hogy a zsidóság tanulmányozza, állandóan olvassa, vizsgálja és kutatja a szent iratokat – az Írást –, és ezt abban a meggyőződésében teszi, hogy az Írásban „van örök élete”. Valóban, az írástudományak alig van még egy olyan gyakran ismételt felszólítása, mint az, ami mindig újból szorgalmazza az Írásnak, pontosabban a törvénynek (tórának) a tanulmányozását. A törvényt pedig a kegyesek abban a hitben és meggyőződésben tanulmányozzák, hogy így nyerhetnek életet. Tragikussá ezt az állandó foglalkozást az Írással az teszi, hogy nem látja meg, nem hajlandó meglátni azt, akiről az Írás tanúbizonyságot tesz. Az Írás pedig Krisztusról tesz tanúbizonyságot, és pedig nemcsak a „messiási jóslatok” formájában, melyek Krisztusban teljeseznek be, hanem még inkább azáltal, hogy Krisztusban jut teljességre mindaz, amit Isten cselekszik népe üdvösségére. Az írásban szólal meg Isten örökkévaló igéje, ugyanaz, aki „testté lett” Jézusban. Aki figyel Isten szavára, annak fel kell ismernie, hogy Jézusban Istennek ugyanaz az Igéje szól hozzá, mint az Ószövetség lapjain. Mert Krisztus „a törvény célja” (Róm 10,4), és a törvény „Krisztusra vezérlő mester” (Gal 3,24). De éppen ezt nem hajlandó meglátni a zsidóság, amikor vallásához ragaszkodik, mert ez a vallása már nem Isten igéjére való figyelés, hanem bűnös akaratának a kiszolgálója és takarója.

40. vers: Ezért nem akarnak Jézushoz jönni, azaz benne hinni, hogy tőle nyerjenek életet. οὐ θέλετε ἐλθεῖν: 'nem akartok, nem kívántok, nincs szándékotokban'. Az ige mint állítmány után (ἐλθεῖν) aor. inf. áll. ἐλθεῖν πρὸς με: 'hozzám jönni', vagyis a Jézushoz való csatlakozást jelenti. A hit megszületése következtében előálló új élet az, ami a Jézushoz való csatlakozással jár.

41. vers: A következő versekben Jézus támadása ellenfelei ellen egyre fokozódik és egyre élesebbé válik, οὐ λαμβάνω (praes.): 'nem fogadok el', Károli-féle 'nem nyerek'. Ez a támadás fedi fel egyúttal hitetlenségünk titkát, gyökerét, és élesen rávilágít arra is, hogy válhat éppen a vallásos ember hitetlenné. Dicsőséget tehát csak Istentől lehet nyerni, emberektől nem. A δόξα fordítása 'dicsőség', de értelme ebben a versben inkább 'elismerés, hírnév, becsület'. (A δόξα igazi értelmét Jn 1,14-ben olvassuk.) Minden ember arra törekszik, hogy embertársainál elismerésre, megbecsülésre, hírnévre tegyen szert; ha mások elismernek és becsülnék bennünket, vagy ha éppenséggel hírnévre teszünk szert kisebb vagy nagyobb körben, akkor egzisztenciánkat biztosítottnak érezzük. Az elismerés teszi elérhetővé a társas életben, hogy munkánkkal biztosítsuk magunkat, egzisztenciánkat, sőt sokszor életünket is, előre nem látható sorsfordulatok ellen. Jézus ezt az „elismerést”, ezt a „hírnevet” nem fogadja el emberektől: ahogyan nem tart igényt emberek tanúbizonyságára, még a Keresztelőre sem (34. v.),

hogy azzal hitelt érdemlő módon igazolja küldetését, az általa hozott kinyilatkoztatást, éppen úgy elutasítja az emberektől származó elismerést és hírnevet, a „dicsőséget”, a „becsületet”, illetve „megbecsülést” is. Emberek bizonyágtétele és a hírnév egyformán azt jelentenék, hogy küldetését, valamint a kinyilatkoztatást emberileg igazolná, emberi biztosítékokkal bátyázná körül, és így végeredményben emberektől tenné függővé, emberek kezébe szolgáltatná ki. Kiszolgáltatná éppen (42. v.) azoknak, akikről tudja – ἔγνωκα (perf.): 'tudása, ismerete van valamiről', mert belelát az emberi lét rejtelmeibe –, s így felismerte, hogy – οὐκ ἔχετε: (praes.) 'nem birtokoljátok', „nincs meg bennetek” – nincs meg bennük Isten szeretete. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy Istennek az a szeretete, amellyel kiválasztotta őket és népévé tette a zsidóságot, nem maradt meg bennük, ezért nem viszonzozzák Isten hozzájuk lehajló szeretetét. Szeretettel és ragaszkodással, engedelmes hittel. Más szóval: nincs meg bennük a szeretet Isten iránt.

43. vers: ἐλήλυθα (perf.): jöttem. Jézus küldetésének kifejezőjeként szerepel ez az ige. οὐ λαμβάνετε (praes.) 'nem fogadtatok be' és λήψετε (fut.) 'be fogjátok fogadni'. Mindkét ige a λαμβάνω-hoz vezethető vissza. Mivel Isten szeretetét elutasították a zsidók, ezért nem fogadják be és nem ismerik küldöttjét, Jézust sem, aki „az Atya nevében”, azaz az Atya megbízásából jött. Elismernek és befogadnak olyanokat, akik „a maguk nevében”, azaz isteni küldetés nélkül, saját emberi elgondolásukból vagy – ha úgy tetszik – vallásos rajongásból, képzelt küldetéstudattal jönnek. Itt elsősorban arra a sok „hamis messiás”-ra kell gondolni, akik a Kr. u. 1. században minduntalan megjelentek, és bizony elég sok követőre találtak. A vallásos ember rajongása tüzet fog mások rajongásától. Mások rajongásában önmagát, saját vágyait és törekvéseit ismeri fel, ezért adózik neki elismeréssel. De éppen ez az elismerés lesz a hit akadályává.

44. vers: πιστεῦσαι: aor. inf. a múltban beálló cselekvést fejez ki, de befejezettséget nem jelez. Miután az „eljövendő” megjelent, aktuálissá vált hinni. Isten ezt a hitet újra és újra igényli tőlünk. A hit jelenti a kapcsolatot az eszkatonnal a számunkra. A δόξα szó újra előkerül. A δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες (part.) – 'egymástól fogadtok el (nyertek) dicsőséget' – a farizeusok újtestamentumi jellemrajzának egyik fő vonása. Nemcsak szívesen fogad el emberi elismerést, hanem törekszik is rá. Ennek az elismerésre való törekvésnek visszataszító módját rajzolja meg Jézus a farizeusokat vádoló beszédben, Mt 23. fejezetében. Hallgatólagos megállapodás van ennek a társaságnak a tagjai között: becsüljük meg egymást kölcsönösen, így számíthatunk mások megbecsülésére. A vallási élet példátlan megüresedését, Isten nélkül valóvá válását hozza magával ez. Nem az isteni dicsőséget fogadják el. Az ember saját magát keresve és szeretve vallásoskodik. Így jellemzi Jézus a farizeusokat Mt 6-ban is. Alamizsnálkodásukat, böjtölésüket, imádkozásukat úgy rendezik, hogy közfigyelem tárgya legyen. Mivel ez ösztönzi őket, Isten így nincs jelen abban, amit tesznek. Emberek dicséretét megnyerték, másra nem

is törekszenek, mivel Istentől nem várnak semmit. Hogy is várnának, mikor nem hisznek – hát nem is kapnak semmit. Még mielőtt erre kerülne sor, elvették jutalmukat a maguk vágyának megfelelően. Istentől eredő jutalom nem kell nekik. Jelzője az Isten szónak a τοῦ μόνου. Kizárólag az Isten az, aki Ő. Ő az egyedüli. Senki és semmi mással nem helyettesíthető. Ahol ō fellép, ott teljesen kitölti a teret, nem léphet mellé vagy a helyére senki más (Ézs 37,20).

Meditáció

Manapság sokan vannak, akik a Szentírás alapján egészen furcsa teológiai megközelítéseket képesek alkotni. Ilyenekre gondolok, mint pl. mindenki üdvözülni, nem lesz utolsó ítélet, és még sorolhatnám tovább, amiket manapság teológiával foglalkozóktól hall az ember, különösen a nyugati egyetemeken. Bibliavasárnapon semmi esetre sem ezeknek a megemlézésére gondolok, hanem azoknak az értékeknek a feltárására, amelyek pl. ebben a mostani igében is vannak. A Szentírást azért olvassuk és kutatjuk, hogy az a hétköznapi életünkben erőt adjon, és ezáltal mi is tudjunk másokat Istenhez vezetni, felfrissülve a Szentlélek tüzetől. Jézus egyértelműen felhívja rá a figyelmet, hogy pusztán az Írás olvasása és fürkészése nem elég, hanem meg kell találni benne az „örömhírt”, különben nem lesz örök életem.

Valljuk be, hogy nagyon sokan hiúak vagyunk. Emberi elismerésre törekszünk, és fontosak számunkra a kapcsolataink, amelyekre olykor támaszkodhatunk. Jézus ezt a magatartást igénkben teljesen elítéli, és azt mondja, hogy ez azért van így, mert „nincs meg bennünk Isten szeretete”. Ez tehát alázatra szólít fel bennünket (ami egyébként sosem árt).

Végül érdemes megszólaltatni mindazt, amit tanultunk a teológián a hit és cselekedetek kapcsolatáról dogmatikából. Vajon hogyan valósítható meg ez a kettő az életben? Hallottam egy híveimtől, hogy azért nem jár templomba, mert a másik, aki jár, nem úgy él, ahogyan hisz, és ez őt annyira zavarja, hogy inkább nem megy templomba. Nyilván nem örülök annak, ha valaki nem jár templomba, de a képmutatás, ami mai igénkben első helyre kerül, még inkább aggaszt. Amikor embereknek akarok megfelelni, és nem az Istennek. Remélem, hogy ez az ige megerősít bennünket abban, hogy az Istentől való dicsőséget kell keresnünk.

Vázlat

1. Miért kutatjuk és olvassuk a Szentírást? – Meg akarjuk ismerni Istent és Jézus Krisztust.
 2. Az emberi elismerés háttérbe szorítása és az isteni dicsőség kiemelése.
 3. Hit és cselekedetek értelmezése.
- Javasolt főének: EÉ 286 „Van örök kincsünk, becsebb...”

Fischl Vilmos

• Mt 21,33–46

„Megértették, hogy róluk beszél...”

A példabeszéd Isten és népe történetét világítja meg, úgy, hogy közben Jézus magáról beszél, mint akit feltehetően meg fognak becsülni. Ez lett volna a legtermészetesebb, de nem így történt. A bérbeadó türelme itt határtalan és szinte valószínűtlen. Miért küld újból szolgálakat? Miért nem nyúl azonnal erőszakhoz? A példázat elhagyja a való élet talaját, hogy drasztikusan ecsetelje Isten hosszútűrését. Isten ilyen, nem olyan, mint az ember! Ilyen türelmes, ilyen készséges megmenteni az embert. A gazda önmagával folytatott tanácskozása nyomán úgy gondolta: fiamat meg fogják becsülni. (Ez az „önmagával történő tanácskozás” emlékeztet a Biblia elejére: teremtsünk embert, hozzánk hasonlót). Márk szerint: egyvalakije volt még, a szeretett fia. Kiemelve, mint utolsó lehetőséget a fiát küldi el. Ez valóban így van, a Fiú az utolsó és egyetlen lehetőség számunkra. Elképzeltető-e, hogy egy gazda, bármennyire is türelmes, kiszolgáltatja egyetlen fiát a fanatikus bérlőknek? Gondolkodóba ejt ma is Isten végtelen türelme. A bérlők önmagukkal folytatott beszélgetésben fontolják meg a fiú láttán, hogy mit tegyenek. Feltételezik, hogy a gazda meghalt (?), és a fia azért jön, hogy birtokba vegye az örökséget. Ha megölik, akkor a szőlő gazdátlan lesz, és birtokba vehetik. A fiút kint ölik meg. A magyarázat bele van szöve az elbeszélésbe. Jézust a városon kívül ölték meg. Jézus tudta, hogy ez vár rá. Eddig ezt csak a tanítványoknak mondta el, most már – ha példázatba burkolva is – a népek is elmondja. A főtanács emberei lesznek a Messiás gyilkosává. Micsoda megfoghatatlan dolog történik itt? Amit ő tesz üdvösségünkért – lényegében erről szól nekünk ez a példázat –, meghaladja az emberi értelmet. De ha nem becsülték meg őt – vetődik fel a kérdés azóta is –, talán nem is ő az, akit várnak? Erre a ki nem mondott kérdésre válaszol Jézus a következőkben a félredobott kő képével, amely végül a legfontosabbnak bizonyult. Ha sarokkő, akkor ez a kép azt is jelenti, hogy az építkezést kezdhették előlről. Valamiképpen ezt mondja Jézus Nikodémusnak is: kezdje előlről (újja kell születned) életét. Ha pedig zárókő, akkor azt jelenti, hogy nélküle nem lesz teljes az épület. Lényegét tekintve mindkettő ugyanazt jelenti, mert kihagyhatatlan, akár sarokkő, akár zárókő. Tévedésük abban van, hogy nem tekintik fontosnak, bűnük, hogy el is vetik (elpusztítják).

Én, én okoztam minden szenvedésed – énekeljük egyik böjti énekünkben. Az ének szerzője megértette, hogy róla van szó. Jó lenne, ha mi is mindig megértenénk, hogy nekünk szól az ige elsősorban, és nem másoknak. Megértenénk, hogy tulajdonképpen rólunk is mondta ezt a példázatot. Mi is gyakran nyugodt lelkiismerettel teljesen birtok-

ba vennénk azt, ami pedig az övé, kisajátítanánk magunknak azt, ami egyedül őt illeti meg, a köszönetet és a hálát. A megértés azonban még nem garancia arra, hogy ebből a megértésből jó (üdvös) következik... A főpapok rossz következtetésre jutottak. Később az apostolok ugyancsak megértették, hogy róluk és hallgatóságukról van szó, a Szentlélek indítására jó következtetést vonnak le, ezért kezdték ige hirdetésüket így: ti voltatok, akik fára feszítettek, de higyetek és bocsánatot nyertek. Az utóbbiban nemcsak a felismerés, hanem a következtetés is helyes, de ez nem tőlük van. Ezt Ő végzi bennünk. Akkor is, ha az ember nem is kérte, ma sem kérné, hogy mentsen meg, haljon meg helyettünk, mert persze nem is gondoljuk, hogy „rólunk beszél”, nekünk van szükségünk megváltásra. Krisztus mégis megtette, ezért nevének káromlása volna, ha tagadnánk, hogy ő az alap, melyre alapozni lehet, és egyben ő a zárókő, amely összetartja az épületet, mely nélkül minden romba dől, de ő a sarokkő, amelybe bele lehet botlani, és ő lesz az a kő, mely egykor összezúzza azokat, akik félredobták. Addig, amíg ez megtörténik, az ő vére mossa le bűnünket. Ha pedig ez megtörténik, márpedig megtörténik, ez nem a saját kegyességünk eredménye, hanem az utolsó odaadott Fiú érdeme, akit hátha megbecsülnek. Ez az egyetlen magyarázata az e példázatban is bemutatott végtelen türelemnek. Ennek ára Krisztus vére. Ezt kell hinni, erre lehet építeni az életet. Mi cselekedetünkkel együtt sem vagyunk egyebek, mint kárhozott bűnösök. Így nem saját, hanem idegen szentség, a Krisztusé tesz minket szentté (= Isten megváltott gyermekeivé). Ezt hitünkben ajándékba kapjuk és sajátunkká válik. Ez a reformáció felismerése. Mindezért nem tartozunk semmi mással, mint ennek elismerésével. Mivel azonban ez most még nem teljes, hiszen még bűnös testben élünk, és nem teljesen büntelenül, nem mindenben tisztán, ezért szükség van állandó tisztulásra. Ez nem megy egy csapásra, hanem valami elkezdődik, kezd tisztulni az ember bűneiből. A mai ember erre talán azt mondja, mit ér hát akkor a Krisztus váltsága, akkor hiába küldte el utolsóként egyetlen fiát, ha nem becsülik meg ma sem? Ha pedig valaki meg is becsüli – vagy legalább szeretné megbecsülni –, annak sem mossa le teljesen a bűnét? Nos, itt jön az, amit szeretünk ma is elfelejteni, hogy az ember egyszerre igaz és bűnös. Sőt azt még inkább, hogy a bűnösök közt első én vagyok. Van menekülés ebből a helyzetből? Ha a Szeretett Fiúra tekintünk, és benne bízunk, akkor miénk minden, ami az övé, az örökség. Magunkban vagy netán ellenében, csak bűneinkben vergődünk és életünk is kilátástalan. Vállalni kell mindenkinek, aki nem akarja, hogy ez a kő végül összezúzza, a küzdelmet a saját bűnei ellen. Az egyetlen lehetőségünk, hogy megszabaduljunk e súlyos tehertől, hogy az ítéletnapkor új teremtként támadjunk fel. Isten e vágyat elfogadja, és attól fogva elkezd rajtunk az újjászületést munkálni. Nem mi cselekedjük ezt, nem mi döntünk mellette, hogy mégis övéi legyünk, kiönti ránk Szentlelkét. A Lélek pedig kezdi megölelni bennünk a bűnös termé-

szetet, és felkészít a halálra és a feltámadásra az ítélet napján. Az embernek magának is el kell kötelezni magát, hogy e törekvésben megmarad, és amíg csak él, halálig egyre jobban küzd a bűn ellen.

Isten ezt el is fogadja, s nevel sok szenvedéssel. Azt teszi ezzel, ami egyedül hasznos, üdvös, hogy meghalván a bűnnek, feltámadhassunk az ítéletkor s így tehesse ő teljessé azt, amit az ember már a keresztségben vállal. Aki erős hittel és szilárd reménységgel hiszi, hogy Isten gyermeke, az valóban az is, mert ilyet senki sem hihet Szentlélek nélkül. Ha hiszi az ember, hogy bűneiért csak Krisztus – az utolsóként elküldött Fiú – fizethet meg, az az egyetlen jó, amit megtehet. De emellett hinni kell azt is – magam soha, csak a Lélek ébreszthet bennem ilyen hitet –, hogy bűneim Krisztusért valóban meg vannak bocsátva. Ez az a bizonyosság, melyet a Szentlélek ad a mi lelkünknek: bűneim meg vannak bocsátva. Így lesz az ember számára a kő nem megvetett, hanem alap, amelyre lehet építeni most és örökre. Ez a hit abba kapaszkodik, aki által igazzá lesz az ember. Teljes erővel kell hinni, hogy Krisztus nemcsak a kiválasztottakért halt meg és tett eleget, hanem érted és értem is. Ezzel az ígérel is ez a célja Istennek. Nem elég hinni, hogy az ember csak a halálra adott Krisztus által nyerhet örök életet, hanem az igazság Lelkének kell meggyőzni arról, hogy ezt már valósággal meg is nyerte a benne bízó ember. Aztán erősen hinni kell azt is, hogy cselekedetek – akármifélek legyenek is azok – Istennek tetszők és kedvesek. De ezt csak akkor hiheti az ember teljes bizalommal, ha tudatában van annak, hogy a legnagyobb cselekedetek ellenére is semmik vagyunk Isten előtt. Ezért az alázatért és lelkiismeretbeli szorongásért lesz kedves az ember jó cselekedete az Isten előtt.

Az örök élettel sincs különben. Isten kegyelméből miénk ingyen az örökség, amit az ember erőszakkal venne el legszívesebben. De miért is tör az ember „Isten babérraira”, amikor nélküle mit sem érnek ajándékai, „babérrjai”? A Sátán ősi csábítása és hazug ígérete? Vagy nem inkább féligazsága, mert olyanok lehetünk valóban, mint ő, de nem ellenére, de nem úgy, hogy megpróbáljuk a lehetetlent: száműzni közelünkéből, megölni? Az túl durva, „nem illik hozzánk”, vagy ami kényelmesebb: halottnak tekinteni és önállósítani magunkat. Nem légből kapott probléma, mert igazán az emberré lett Isten is csak úgy érdekel minket, ha birtokunkba tudjuk venni és uralkodni tudunk rajta. Ami ezen a körön kívül van, az érthetetlen a számunkra. Különösen érthetetlen az egyetlen Fiú odaadásának titka, amiről Jézus textusunkban is beszél. Nemhogy önállósíthatnánk magunkat, de még arról is Szentlelkének kell meggyőzni minket, hogy az örök élet Isten kegyelméből valósággal is a miénk lesz. Végül, mielőtt elítélnénk azokat, akik tettelesen vagy akár szóval is elítélték őt, mielőtt még azt mondanánk nagyhangún: „én nem”, gondoljunk bele, ítélezésre általában azok vállalkoznak, akik a hitet valamiféle birtokba vehető emberi tulajdonságnak, és nem Isten kegyelmi ajándékának tartják. De nem az. Ez a tény is az élő

és szuverén Úrral szembesít, aki nem engedi, hogy minden titkába behatoljon az emberi elme. Az autonómia álmoképét valóságosnak képzelő ember szívesebben találkozik a saját felelősségének emlegetésével is, mint Istenének kizárólagos uralmával, még a döntéseiben is, és mindenben, még abban is, amiről az ember azt gondolná, hogy önállóan dönt. Az Isten azonban nem a mi döntésünket várja, hanem: „Az én örökös részem Már elkészítetett, Jézus nekem megszerzi Az örök életet.”

Vázlat

A kő, amelyet az építők megvetettek

1. A reformációban szegletkövé lett.
2. Megelőzött és önként vállalta értünk a kidobást és a megöletést.
3. Az Úrtól lett ez, csodálatos a mi szemünkben.
4. Nem erővel, hanem ajándékként mégis miénk az örökség.

Pintér János

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁN 20. VASÁRNAP

• *Mt 12,33–37*

Agendánkban a Szentháromság ünnepe utáni 18–23. vasárnapok összefoglaló főcíme: Járjunk elhívatusunkhoz méltóan! Alcímek: Szeretetben! Munkában! Megszentelt életben! A hit harcában! Megbocsátásban! Két világ polgáraitként! A fő- és az alcímek is mutatják, hogy ezek a vasárnapok alapvetően etikai mondanivalót hordoznak. A mai vasárnap két ógyházi perikópája (A királyi menyegző és Ef 5: „Jól vigyázzatok tehát, hogyan éltek...” kezdetű ígéje) is ezt támasztja alá. Az elhívathoz méltó, megszentelt élet egyik ismertetőjele mai textusunkban az Istennek tetsző beszéd.

A szövegről

Jézus földi működésének közepe táján járunk. Ahogyan egyre világosabbá válik Jézus messiási küldetése követői előtt, úgy támad egyre vadabb ellenállás, sőt gyűlölet az írástudók és farizeusok körében. Egy „ördöngös” beteg gyógyítása ürügyül szolgál az összecsapásra, melyet a farizeusok kezdeményeznek. Jézus világossá teszi logikájuk ellentmondását, sőt, a Szentlélek elleni beszédként minősíti azt a magatartást, amely az Isten szeretetének nyilvánvaló megmutatkozását a Sátán művének tartja. Az ilyen beszéd azért különösen veszélyes, mert a hamis kijelentések következtében másokat is eltántorít Isten szeretetének meglátásától. A Lélek áradását a Sátán művének mondani, falat emelni Isten cselekedetének kiáradása elé: meg nem bocsátható bűn.

Itt tér Jézus a szavak jelentőségére. A jó és rossz fa, illetve azok gyümölcse már a Hegyi beszédben is elének kerül, itt azonban továbbviszi Jézus a képet, és az emberi beszéd jelentőségét olyan magasra emeli, amely egyedülálló az evangéliumokban.

(33) Mi alapján mondjátok egy fáról, hogy jó fa, vagy rossz fa? Ugye, hogy a gyümölcse alapján? A fa minősítése tehát kizárólag a gyümölcse alapján történik. Visszakövetkeztetünk a gyümölcs minőségéből a fa minőségére, és nem tévedünk (34). A vipera lényegéhez tartozik a halálos mérég. A halálos marásból is vissza lehet következtetni a viperára, esetünkben a Sátánra. „Nem adhatok mást, csak mi lényegem.” (Madách) – ezért a mérgezett kútból csak mérgezett vizet lehet meríteni, a tiszta forrásból pedig csak tisztát (35). Érdekes, hogy Jézus *θήσαυρος*-nak, tehát kincseknek nevezi a gonosz kincsét is, nyilván azért, mert a saját szavait mindenki egyformán értékesnek találja. (36) A „mondom nektek” kifejezés érzékelteti a következő kijelentés súlyát. Az *ἀργος* gazdag értelmű szó: olyan dolog, amelynek nincs munkafedezete, amely mögött nem áll munka, cselekedet; haszontalan, hasznavehetetlen. Főlősleges (katolikus), henye (Csia), hivalkodó (Károli), tett nélküli (Vulgata), semmirekellő (Luther), üres (szlovák). Jörg Zink így fordítja: „Minden szó, amellyel az emberek Isten munkáját akadályozzák...” (37) A „megigazulsz” (katolikus) pontosabban adja vissza az eredetit, mint a „felmentenek” (református): nyilván a protestáns bibliafordítókat zavarta a „szavaid alapján igazulsz meg” kijelentés, a „hit által való megigazulás” dogmája mellett. Pedig ha jól megnezzük, nincs ellentmondás.

A prédikáció felé

A mai ember általában megszokta azt a gondolatot, hogy a cselekedetek fontosabbak, mint a szavak. „Ez csak beszéd, ez csak szöveg...” Jézus is a képmutatás ismertetőjeleként használja: „Mert mondják, de nem teszik.” Ha az emberi megnyilvánulások három nagy fajtáját – gondolat, szó, cselekedet – vizsgáljuk, egy bizonyos fokozódást érzünk. Kevésbé érezzük súlyosnak a gondolatban elkövetett bűnt, súlyosabb a szóval való bántás, rágalom, de a legjobban az ember a tettelegességet kárhoztatja. A büntető törvénykönyv is ezen az alapon áll. A szavak jelentőségén és súlyán tovább ront a reklámok hazugságáradata és a politika manipulatív, megtévesztő és sokszor halálos mérget terjesztő ideológiája. A média éjjel-nappal cloaca maxima-ként ontja a szavakat, ami alapján azt hihetnénk, hogy amilyen arányban nő a mennyisége, úgy veszít a minőségéből. A beszéd alkalmas arra is, hogy a lényegelt eltakarja, vagy elterelje a figyelmet.

Jézus vissza akarja adni a szavak jelentőségét, rehabilitálni akarja az emberi beszédet. Az ember Isten ajándékát, a beszédet – amellyel megkülönböztette az embert a többi teremtménytől – nyilvánvalóan nem arra használja, amire

kapta. Ez a tény azonban nem teszi a beszédet kevésbé fontosá, értéktelenné. Attól, hogy a szó az emberi használatban devalválódott, nem vált értéktelen, kidobható eszközé, hogy teljesen átadja a helyét a cselekedeteknek. A szóra szükség van, sőt a szavakkal helyesen, azaz Isten akarata szerint élők feladata egyre nő. Jézus beszéde az élő példa arra, hogyan lehet a beszéd súlyát, erejét visszaadni. Úgy beszélt, mint akinek hatalma van.

A gondolat, a szó és a cselekedet nincs ellentétben egymással, mert mindhárom egy töről fakad; az emberi szív mélyéről, Jézus nem állít fel a három között fontossági sorrendet. A Hegyi beszédben egyértelművé teszi, hogy a kívánság, a gondolat ugyanannak az Istentől távol járó szívnek a lényegéből fakad, mint az elkövetett cselekedet. Mindháromból visszakövetkeztethetünk hitünk vagy hitetlenségünk állapotára. Sőt Isten is visszakövetkeztet mindháromból arra, hogy mi van a szívben. Az ember valóban hite által igazul meg, amely hit igaz kincsekben – gondolatokban, szavakban, cselekedetekben – nyilvánul meg (vö. Mt 15,18–20).

A fától azt az egyet várják el, hogy jó gyümölcsöt teremjen. A Krisztus-követőtől igenis elvárja a világ, hogy szavaival is bizonyosságot tegyen arról, hogy ki az életének megmentője, szabadítója. Ez nem magánügy. A hit hallásból van. Krisztus szeretetéről hallgató ember mellett még senki nem tért meg. A teremtett világ sóvárogva várja Isten fiainak tiszta, szeretetteljes, éltető beszédét. Várja (még ha nem is tud arról, hogy erre vár) azt, hogy valaki az igazságot igazságnak nevezze, a bűnt pedig bűnnek. A gyermekek kenyeret várnak a szüleiktől lelki értelemben is (és nem köveket). Ha az egyház és annak tagjai nem tudnak lelki értelemben kenyeret adni a rászorulóknak, akkor ki fogja azt helyettünk megtenni? A mellettünk élő ember tőlünk várja a segítő, vigasztaló, útmutató szót.

Még valamit mond igénk az értelmetlen, üres, haszontalan beszédéről. Ennek a beszédnek a fő ismertetőjele, hogy elmarad utána az áldás. Repül a nehéz kő: a rágalom, a pletyka, a megbélyegzés, a lekicsinylés, de mi fakad belőle? Árad a káromlás, a trágárság, a kétértelműség. Pedig senki nem születik káromkodással a szívében. Jaj annak, aki csak egyet is megront a kicsinyek közül, jobb annak, ha malomkővet kötnek a nyakába, és a tengerbe vetik (Mt 18,6).

A gonosz, értelmetlen, hiábavaló beszéd arra hull vissza, aki kimondta. Visszahull ebben az életben, és visszahull az ítéletben. Ebben az életben azért, mert a hiábavaló beszéd miatt igazából egy idő múlva már valóban nem lesz az ember beszédének súlya, és azt már nem is várja el senki az illetőtől. Kisiskolástól miniszterelnökig, a folyamatosan káromkodótól az egyetemi tanárig bárkire visszaeshet a haszontalan, kiüresedett beszéd következménye: egy legyintés és egy ki nem mondott gondolat: ettől már nem is várok mást... És visszahull az ítéletben is, mert az értelmetlen és hiábavaló beszéd Isten tervének megvalósulását akadályozza.

Vázlat

1. Az emberi szó értékvesztése.
 - A mi korunk a gondolat, a szó, vagy a cselekedet kora (pro-kontra).
2. A krisztusi szó értéke.
 - Súlya, hatalma, ítélete, bocsánata.
3. Lehetőségünk az isteni szó továbbadására.
 - Megbízást kaptunk, a világ várja, nem tér vissza üresen.

Felhasznált irodalom

Rienecker, Fritz: *Das Evangelium des Matthäus*. Wuppertal, 1953.
Schniewind, Julius: *Evangelium nach Matthäus*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1956.
Karner Károly: *Máté evangéliuma*. Sopron, 1935.

Mekis Ádám

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁN UTOLSÓ ELŐTTI VASÁRNAP

- *Ám 5, 14–20*

A prófétáról

Ámósról csak saját prófétai iratában találunk adatokat, más ószövetségi könyv nem említi őt. A júdeai Tekoából származott, pásztor volt eredeti foglalkozása, azaz nem volt „hivatásos”, tehát valamelyik szentély szolgálatában álló próféta. Megbízatását váratlanul és közvetlenül az Úrtól kapta. Küldetését az északi országrészben kellett teljesítenie. Könyvéből úgy tűnik, hogy nagyon rövid ideig, mindössze talán egy évig prédikált Izraelben. Műve címfeliratából következtethetünk szolgálatának időpontjára. Uzzija, Júdea királya Kr. e. 783–742 között, II. Jeroboám, Izrael királya Kr. e. 786–746 között uralkodott. Két esemény említése segíthet még közelebről meghatározni Ámós működésének idejét. A 8. fejezet 9. versében említ egy napfogyatkozást, amely csillagászati számítások szerint Kr. e. 763-ban volt. A földrengésre való utalás (1, 1) bizonytalanabb támpont. Erről az eseményről Zakariás próféta könyvében is olvashatunk (14,5). A galileai Hácórbán végzett ásatások bizonyították a katasztrófa bekezdését, amelyet a régészek Kr. e. 760 körülre datáltak. E két adat alapján valószínűsíthető, hogy Ámós próféta Kr. e. 760 táján működött. Ő volt Izrael történelmében az első olyan próféta, akitől írott szövegek maradtak ránk.

A prófécia történeti háttéréről

A királyok második könyvéből tudhatjuk, hogy II. Jeroboám uralkodása alatt érte el Izrael hatalma tetőpontját. A két

országrész együttesen olyan nagy birodalomká lett, mint 200 évvel korábban, Salamon idejében. Gazdasági fejlődését és gazdagságát az országon áthaladó fontos nemzetközi kereskedelmi utak, a nagy áruforgalom, árucsera és karavánadók alapozták meg. Ámós próféciainak többsége a társadalmi problémákkal foglalkozott. Ezek alapján drámai képet kapunk az országban tapasztalható szélsőségekről, a gazdagság és szegénység kontrasztjáról. Igeszakaszunk háttérében (14–15) is ez a társadalmi feszültség érzékelhető. Ámós bírálta a gazdag polgárok és vezetők korrupciós magatartását, luxuskörülményeiket, az igazságszolgáltatás törvénytelenégeit, a jómódú kereskedők harácsolását. Mondanivalójának lényege, hogy az Úr a kissemmizettek oldalán áll, és maga is, mint az Úr szószólója, mellettük elkötelezett. Nem nevezi meg konkrétan a romló társadalmi és erkölcsi állapotokért hibáztatható személyeket – pl. a királyt –, hanem az ősi, izraeli kollektív felelősséget hangsúlyozza. Kritikája mégis kíméletlenül leleplezi az elnyomók visszaéléseit.

Exegézisforgácsok

„A jóra törekedjétek, ne a rosszra, akkor életben maradtok.” Isten törvényének, jó rendjének megtartásához kapcsolódik a zsidó tradícióban az élet ígérete. A jó és a rossz nem elvont fogalmak, hanem az adott élethelyzetekben az igaz, Isten akarata szerinti, vagy az elhibázott, azzal szemben álló magatartás. Az lenne a jó, ha a nép előljárói, befolyásosai felismernék, hogy pozíciójukat nem önös érdekeik még sikeresebb képviselésére kapták, hanem épp azért, hogy példává legyenek Isten törvényének megtartásában. Napjaink valóságában is kiéleződő, de a történelemben újra és újra felmerülő nagy kérdések fogalmazódnak itt meg: a hatalommal való visszaélés, az egyéni érdekeknek a kollektív fölérendelése előbb-utóbb az egész közösség életét veszélyezteti.

„Talán megkegyelmez.” A próféta nem Isten jóakarataiban bizonytalan, amikor így fogalmaz. Isten szuverén Úr, megváltoztathatja a már kimondott ítéletet is. De ha így cselekszik, az is szabad elhatározásából történik, s nem azért, mert megérdemeljük, mert ezt jogosan elvárhatjuk cselekedeteink fejében. Annyi bizonyos, hogy egyedül ott van reménység a megmaradásra, ahol Isten akaratát keresve és felismerve, elkötelezettek és tudatosan szembe tudnak fordulni a gonosz kísértésekkel.

„Így szól az Úr.” Ez a kifejezés huszonegyszer fordul elő Ámós könyvében. Az írásmagyarázók egyetértenek abban, hogy ez a forma Ámósra vezethető vissza. Azt hangsúlyozza ezzel a próféta, hogy nem a saját véleményét mondja, hanem azt adja tovább, amit az Úrtól hallott. Ez önmagában nem meglepő állítás egy Isten szolgálatára elkötelezett emberrel kapcsolatban. Ámós szájából mégis azért hangzik nyugtalanítóan, mert mondanivalója gyökeresen eltér a „hivatásos” prófétákétól. Így kap különös hangsúlyt Ámós-

nak az az igénye, hogy szavai által maga az Úr nyilatkozik meg. Kizárólagossága feloldhatatlan: az Úr nem a kultusz által legitimizálni akarók szándékához, hanem az igazság-hoz adja csak a nevét.

„*Jaj azoknak, akik az Úr napját kívánják!*” Izrael istenhitéhez kezdettől fogva hozzátartozott az Úr napjához fűződő reménység. Ámósz írásából is kitűnik, hogy kora zsidósága szerint az Úr napja az egész világ előtti dicsőség és győzelem fényét hozza majd el nekik. Ennek a végső diadalnak az előképe volt számukra az Egyiptomból való szabadulás. Ahogyan akkor, úgy az Úr napján is részesednek Isten győzelmében. Ámósz viszont a „jaj” szóval vezeti be a reménység hamis voltát feltáró sorait. Az Úr átvonulása népe között nem a dicsőség, hanem az ítélet pillanata lesz. A 19. vers képeivel érzékelteti, hogy Izrael számára elkerülhetetlen lesz a lelepleződés, a reménység leghalványabb fénysugara nélkül (20. vers).

Gondolatok az igehirdetéshez

Ez a vasárnap az egyházi esztendő utolsó akkordjában az alaphang. Figyelmünket a végső nagy találkozás felé fordítja. Isten elkerülhetetlen ítélete azonban számunkra az ismerőssel való találkozást is jelenti. Ő lesz életünk bírója, aki már útközben megismertette velünk bűnt és halált legyőző szeretetét. Nem vagyunk tehát védtelenek, sem útközben, sem pedig a megérkezéskor. Isten népe egy lélegzetre vall az elkerülhetetlen végről és Isten reménységet adó szeretetéről.

Hétköznapi útvesztőben

Ámósz könyvének 5. fejezete az istenkeresés problematikájával kezdődik. A próféta sokat vívódik a keresés hagyományos, „kitaposott” útjával. Úgy látja, hogy ezek az utak sokszor zsákutcává torzulnak. Nem azért, mert eleve elhibáztak, hanem azért, mert nem jól élünk a keretekkel. A kegyesség, a kultusz, a hagyományok „fedezékké válnak” az Isten előtti őszinte megállás helyett.

Ámósz igéi abban is segítenek nekünk, hogy életünket ne megosztottan, hanem egységben lássuk: minden mozanata az Úrhoz tartozik. A konkrét élethelyzetekben komoly küzdelmet jelent Isten akaratának felismerése, a jó követése és a gonosznak való ellenállás. De ebben nem maradunk egyedül. Isten sem csak az úgynevezett szent, vagy egyházas közegben mutatja meg magát, hanem találkozhatunk vele minden világi utunkban is.

Egyén és közösség

Ámósz szemléletéből irigylésre méltó, hogy következetesen népben, közösségben, kötődésben gondolkodott és látta az életet. Bizonyosan ez korának sajátossága is volt. Azonban ez nem jelenti azt, hogy mai individualizmusunkat ne kellene Isten igéjének tükrében felülvizsgálnunk. Nem volna

szabad elfelejtenünk, hogy Isten nemcsak személyes hitünk mások előtt rejtett megnyilvánulásaira, „belső szobánkra” kíváncsi, hanem közösségek tagjaként is lát minket. Nem kellene-e beleremegnünk abba, hogy amikor majd cselekedeteink követnek minket, akkor arcok, emberek állnak meg körülöttünk? Az utolsó ítéletről szóló újtestamentumi példázatban (Mt 25,31–46) az ítélet és az abban való megállás a közösségi életünk irgalmas megnyilvánulásaival és a Jézushoz való kötődésünkkel van összefüggésben. Minden bizonnyal a belső szobánk kisugárzása gyógyuló, vagy haladókló közösségeinkkel mérhető.

Elkerülhetetlen ítélet – fénysugár nélkül?

Az elkerülhetetlen ítélet a teremtettség és az emberiség kényszerpályájának vége. Isten sohasem akart rémisztgetni minket az ítélettel, hanem bizalmat vár tőlünk. Sohasem a lehetséges megtorlás kilátásba helyezésével akar rendet tartani, minket „sakkban tartani”. Mindig is abban bízunk, hogy egyszer belátjuk, a vele való közösségnél, az iránta való bizalomnál nincs nagyobb, a rossztól visszatartó erő.

Az elkerülhetetlen ítélet meghirdetése nem egyszerűen nevelőeszköz Isten kezében. (Vajon hány vétkes lépés megtételétől tart vissza a büntetéstől való félelem?) Sokkal inkább a szívszorítóan elhibázott, Isten nélküli útjainknak az Úr által tisztán látott végkifejlete. Mi sokáig nem látjuk, nem hisszük, hogy az elkerülhetetlen szembeesés az Istennel számunkra egzisztenciális csődhelyzet is lehet. Textusunk 19. versének képei az apokaliptikus versenyfutásról azt sejtetik velünk, hogy ha olykor „egérutat” nyerünk is, az Istentől való eltántorodás, a „kigyómarás” halálos.

A történelemnek egy pontján a mi útjainknak vége, vak-sötétje Jézus agóniájában láthatóvá vált. Az ítélet végbement, Isten egyszülött Fiára terhelte annak minden súlyát. A vasárnap evangéliumának második szakasza (Mt 24,23–31) jelentheti Ámósz komor igéi mellett a fénysugarat. Isten gyermekei nemcsak azzal lehetnek tisztában, hogy ítélet előtt állnak. Nemcsak készülhetnek rá, hanem ismerhetik a bírót, az Emberfiát. Isten népe hozzá imádkozik, szeretete, bűnbocsánata erejében, mindeneket megújító irgalmában bízunk. Az Úr napja, az elkerülhetetlen ítélet összekapcsolódik az Emberfia hatalommal és dicsőséggel történő eljövételével. A fénysugár maga Jézus. Ő a menedék minden kétségbeesett menekülő számára.

Ajánlott irodalom

Muntag Andor: Ámósz próféta könyve. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest, 1978.

Hausmann Jutta (szerk.): Az Ószövetség a szószéken. IV. Luther Kiadó, Budapest, 2003.

Buber, Martin: A próféták hite. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1991.

Pilinszky János: Összes versei. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 94. o.

Cserhátiné Szabó Izabella